

PÁZMÁNY PÉTER SZOBRÁNÁL.

Irta: Kornis Gyula.

A TE EGYIK legnagyobb alkotásod, az egyetlen fennállásának háromszázados évfordulóján a magyar katolikusok mélységes hódolatát és örökké nem múló háláját rakom le lábaid elé, Pázmány Péter. Amikor monumentális történeti személyiségednek kőbe vésett nemes alakja előtt megjelenünk, számot akarunk vetni arról, micsoda hatékony történetformáló energiák sugároznak felénk ma is hatalmas Géniuszodból: mire sugalmaz, mire tanít ma is a Te fényes szellemed? Mert a Te bihari földön termett ősmagyar egyéniséged csodálatos értelemmel és akaraterővel beállott az idők tovarobogó árába s ezt céltudatosan más irányba terelte. A Te példád tudja nekünk, törpe utódoznak megmutatni azt, hogyan lehet a magyar történetnek a Te korodhoz hasonló szomorú jelenét az eszmék erejével s tántoríthatatlan akarattal mássá, újjá, fejlődésképpé formálni.

Te *vallásos* ember voltál, a katolicizmus odaadó hű fia, melynek eszméiért minden erőddel küzdöttél, de sohasem erőszakkal, hanem mindig szellemi fegyverekkel. Hited értéktudata egész életedet egységesen fogta át, hosszú életednek magasabb értelmet, belső összefüggést és zártságot kölcsönzött. Megtanít életed arra, hogyan kell hitünket bátran megvallani, érette gyalázást szenvedni és érette tervszerűen cselekedni. A Te pályád a nemcsak beszélő, de aktív katolicizmus életformája.

Te filozófus is voltál, szilárd és öntudatos világnézettel: a világot és emberi életet nem *itt és most*, hanem örök egyetemes kategóriák szögéből nézted. Korunk eszmeanarchiája irigységgel tekinthet Reád s a Te nyomodon keresheti azokat az örökké friss vizű szellemi forrásokat, melyekből mint Aristotelesből, Szent Ágostonból, aquinói Szent Tamásból, Te merítettél.

Tervszerű és céltudatos *nagy kultúrpolitikus* voltál, mert tudtad, hogy vallásodat és nemzetedet csak a műveltség erkölcsi és értelmi erejével emelheted fel. Lassú, de szerves, alulról meginduló szervező munkába fogtál: a nevelés útján való lélekformálásba. Ezért minden szellemi és anyagi erődet iskolákra, konviktusokra, papképzésre és egyetemre fordítottad. A szellem erejétől, a kultúra hatalmától vártad a katolikus és a magyar sors jobbrafordulását.

Nemcsak valláspolitikus, de nagy magyar *nemzeti politikus* is voltál. A katolicizmus és a magyarság értéktudata, történeti aspirációi és cselekvési indítékai a Te Géniuszodban a legbensőbbben egyesültek. A Te magyarságod a késő utókor előtt mégis nem egyszer elhomályosodott: az irányzatos történetírás a bécsi udvar pusztá eszközének nézett. Pedig a Te valóságban edzett éles szemed jól látta, hogy hazádat geopolitikai helyzete miatt csakis Nyugat segítsége szabadíthatja fel. Jól láttad, hogy «mint a küszöb és ajtó között lévő ujj, úgy vagyunk mi a hatalmas császárok között». De kit is választhatnál volna a két császár közül, ha nem a keresztényt? Leveleid serege a közvetlen

bizonyosság tüzes, de józan magyarságod mellett. Nagy lelked a protestáns erdélyi fejedelemséget is minden áron megvédte, mert a magyarság bástyáját látta benne a török ellen.

A mai fecsegő pacifizmussal szemben Te valóban a *béke embere* voltál, mert fajszereteted féltette a nemzetet: aggódtál, hogy a «fogyatékos magyarság» az örökös harcban végleg elvérzik. Te már népszövetségi tervezettedben az örök békéről ábrándoztál. A harmincéves háború szörnyű pusztításai közepett úgy jellemezted a népek vezetőinek lelkét, mintha már a XX. században a világháború apokaliptikáját megélted volna: «Noha mindnyájan óhajtják a békét — írod — mégis mindnyájan háborúba sietnek . . . Ugyanazokkal az eszközökkel, amelyekkel a békét akarják előmozdítani, a háború tüzét szítják». S ennek csak a harmadik, a kereszténység ellensége, a török örvendezik s húz belőle hasznot. Ha a kereszténység mai legnagyobb ellenségét, a bolsevizmust tesszük az Iszlám helyébe, akkor már a világpolitikának mostani helyzetét is klasszikusan jellemezted.

A Te népszövetségi tervezettedből egyenes lelked eleve kiiktatta az egyetemes humanizmusnak azt a kenetes fitogtatását, amely manapság az erkölcsi idealizmus szépen csengő szavaiban önző hatalmi érdekeket, a világháborúban szerzett zsákmány örök megtartásának akaratát iparkodik elleplezni.

A Te egyenes államférfiúi személyiségedhez kell ma *politikai iskolába* járnunk. Te nem voltál részese barokk korod szófinomkodó, de álnok machiavellizmusának. A becsületes nyíltságot tartotta katolikus és magyar lelked a legjobb politikának. Minden kétszínűség, véleménypalástolás, kettős viselkedés, intrika és «álorca» távol maradt a Te politikai étoszodból. A kettős értelmű szavakat, a gyávaság e virágait, szíved mélyéből gyűlölted: katolikus hitedet s magyar meggyőződésedet mindenkiel szemben, fölfelé és lefelé, bátran vallottad. A gondolat szabad és őszinte nyilvánítása szemedben elemi erkölcsi kötelesség volt: «Rabságnál is nagyobb volna — üzented a Veled összehorgoló Eszterházy Miklós nádornak —, ha *libera opinio* és *libera vox* nem volna közöttünk».

A politika számodra nem hatalmi öncél volt, hanem elsősorban a nemzeti lélek gondozása, a magyarság kollektív tudatának pasztirációja: valóban *cura animarum*. Politikai hivatásod lényegében ugyanazon szellemű, mint főpapi küldetésed: ahogyan minden nagy nemzeti reformátorunk Zrínyin, a Te gyámfiadon keresztül Széchenyiig, akkép Te is, ezeket megelőzve, a nemzeti fejlődés első feltételének a belső erkölcsi megtisztulást, a nemzeti közlélek komoly, semmit el nem palástoló diagnózisát, magára eszmélő *önismeretét* tartottad. A nemzet erkölcsi újjászületését az önbírálattól és ebből folyó javaslástól vártad. Idevágó gondolataid és szuggeszióid fáklyák, melyek bevilágítanak nemzedeked mai lelki sötétségébe is.

Politikád szilárd erkölcsének egyik forrása fejlett *jogérzéked*. Nagy jogászkod is voltál: jogi tudásod gazdag készletéből mindig meg tudtad védeni a katolicizmus és magyarság jogait királlyal, nádorral, országgyűléssel szemben is. A jogokat nem mint Neked *egyéni* előnyöket nyújtó szabadságokat fogtad fel, hanem mint a vallási vagy nemzeti *közösség* elidegeníthetetlen történeti javait, melyeket egyik nemzedéknek sértetlenül kell a másikra átszármasztatni. Bár az udvar embere voltál, a barokk korszaknak abszolút uralkodó ideálját a jog és erkölcs síkjára toltad. Óvtad az uralkodókat a kevélységtől s a jogok lábba tiprásától, mert «Isten ki szokta szaggatni szárnyukat a fennen repülőeknek.» Úgy dörögsz már a hatalmi ember, a népek

diktátorai ellen, mintha ismernéd korunknak most ágaskodó politikai rendszereit.

Korod szelleme fölé emelkedve, már *népbarát államférfi* voltál : a szociális kérdés lényegét már átláttad és átélted. Lelked mélyén szeretted a köznépet is, mint a magyarság zömét s tisztában voltál ennek nemzetfenntartó jelentőségével. Nagy gondot fordítottál a köznépléleki gondozására, még a hódoltság területén is.

Új *nemzeti irodalmunk megalapítója* is vagy, mert az akkori köznyelvet irodalmi nyelvvé avattad. Amikor Richelieu bíboros Párizsban — főképp a francia nyelv művelésére — már tudományos akadémiát alapít, ugyanabban az évben Te még csak tudományegyetemnek vetted meg az alapjait, ahol az uralkodó nyelv a latin. De az a munka, amelyet nyelvünk kiművelésében egyedül kifejtettél, felér egy akadémiával : töröl metszett magyarossággal, nagyszerű eredeti szófordulataiddal, pompás írói művészetteddel, stílusod hatalmas energiájával irodalmunk nagyhatású klasszikusává emelkedtél. Nem tartotta fogva eredeti szellemedet korod latinos irodalmi műveltsége, mert nem a kiváltságos irodalmi műveltségű osztályra, hanem az egész nemzetre akartál hatni, aminek eszköze csakis a nemzeti nyelv lehetett. Nyelvünk mai romlása közepett a Te irodalmi munkáid nagy serege az egyik legfőbb forrás, amely nyelvünket megifjíthatja.

Végül példakép tiszteljük Benned az *akarat nagy hőstét*. Robusztus lényedben fényes eszed ellenére a primátus mégis az akaraté, amelynek kitűzött céljaid irányában egyenest feszülő szívós energiája minden Elédbe tornyosuló akadályt legyőzött. Alkotó szellem voltál, aki áttüzesedve eszményeidtől, ezek szolgálatában folyton cselekvésre törekedtél, tervszerű maradandó alkotásokban élted ki magadat. Mint Loyolai Szent Ignácnak, az akarat legnagyobb hőroszának fia, egész ember voltál s nem gyenge törtémesember : mindig tudtad, mit akarsz s egészen akartad, amit célul kitűztél. Mint akaratzenseni, egész lényedet akaratod tárgyára tudtad koncentrálni és soha sem engedted magadat ettől eltéríteni. Inगतag, akaratgyenge korunk Tőled tanulhatja meg, hogyan kell akarni.

Engedd meg, hogy újra megidézzem a három század távolából ide ragyogó szellemedet s élje rakjam a magyar katolikusok hódolatának jelképét : ezt a koszorút. A Te példád mutatja meg nekünk legjobban, hogyan kell akkor, amikor a nemzet történeti látóhatára a legsötétebben beborul, hitünk és hazánk sorsának céltudatos jobbrafordításán csüggedetlenül gondolkodni és érette cselekedni. A Te áldott szellemed lebegjen mindig felettünk !

TÁJ, SZOMBAT ESTÉN.

Irta: Eősze S. András.

*Ünnepe lesz, hát kimozdózott
lassú esővel s jegenyesor
fésüli most angyalhaját:
felhőt, mit kék szemébe
kócozott a szomorúság.*

*Hogy korán kelhessen, siet
már feküdni, csak elfujja
a napot még s mécskeket gyújt
álma elé, szentkép előtt
epedése mécskeket gyújt.*

THÜRINGIÁBAN, NÉMETORSZÁG „ZÖLD SZIVÉ”-BEN.

Irtta: *Vajthó László.*

I.

MÁR NÜRNBERGBEN feltűnt, hogy nagyot változott ez az ország, mióta nem láttam. Hogy csak egyet említsek hirtelenében: egészen új köszönőforma jött divatba, a legkülönösebb a világon. Mert ami másutt «Jó napot!» — az a németnél ma «Heil Hitler!» Beszélik, hogy valaki nemrég — óvatos lélek! — ki akarta engesztelni a tegnapot a mával s így üdvözölte a barátját: Guten Tag! Heil Hitler! — De az tüstént leintette: — A Guten Tag! elmaradhat! Elég: Heil Hitler!

Valóban, a régi, meghitt üdvözlő szavak nyugdíjba kerültek s népszerű utódjuk dialektusi formát is kapott már. Rendszerint így ejtik: Heil 'tler! Vagy: Heil 'er! Sőt egyszótagúvá koptatva is: Heilr! Kényelmesen, mint valami nagyon megszokott, becézett jeligét. A német így köszön, ha barátjával találkozik, vagy búcsúzik tőle; ha temetésre vagy esküvőre megy. Egy pohár sörre is így lép be a söntésbe. Ha a suhanc a cimboráját meg akarja lepni az utcán s hátulról befogva a szemét, jól hátbavágja, annyit mond: Heil 'tler! Szerelmesek is elmulaszthatatlanul így üdvözlik egymást a találkán. A gyerek, már a négyéves is, így köszön a katonának, negyvenöt fokos szögben feltartva jobbját. Mert a jobb kart minden alkalommal kinyújtják, illusztráló mozdulatnak. A nők (akik Thüringiában nem festik magukat, legalább Jénában, Weimarban, Eisenachban nem) híven követik a férfiak példáját. Visszagondolok első nürnbergi estémre, amikor még nem sejtettem az új német köszönésmódnak minden tisztességes emberre kötelező voltát s bosszankodtam, amiért mindenki engem nézett, a vendéglőbe belépve. Hát persze, hiszen meg sem mozdítottam a karomat s holmi elavult ígéket dadogtam. Beláttam, hogy kellemetlen, ha figyelik az embert s köszöntem, kedvük szerint. Kivált zászlós felvonuláskor tanácsos az újmódi üdvözlés, különben a nemzeti színt sérti meg az ember s még jól jár, ha csak megszólítják. Ilyenkor a karlendítést és a hozzávaló szót elmulasztani akkora bűn, mint Parsifalé, mikor kérdés nélkül ment el a beteg Amfortás király mellett. A német ma nagyon egzaltált, átszellemült, tumultuózus, türelmetlen s könnyen ellenséget lát az idegenben.

De mégis csak furcsa ez a Hitler-köszönés. Cézárt, Napoleont is bálványozva emlegették katonái, de hogy élő ember neve egész nemzet üdvözlésformájává népszerűsödjék — parancsra vagy önnön lelkesedésből —, erre még nem volt eset a világtörténelemben, ez csak Németországban lehetséges. Csak ott van meg az összetartásnak és a gyermeki naivitásnak ekkora foka.

Egyéb külsőségekben is nagy a Hitler-kultusz. Sok a Hitler-utca, a Hitler-tér, bekerített Hitler-fa; gyakori a Hitler-bajusz. A vezér minden kirakatból felénk tekint, ott van minden középületben, s kancsó sörünket

iddogálva, végigkísér bennünket minden söntéseken keresztül. Nemcsak fotografiákon, hanem művészi kivitelű festményeken is. Feltűnően sokféle az arca; mintha arról is gondoskodott volna, hogy a hétköznapi élet valamennyi irányában megtalálják őt polgártársai, alkalmi köntösben. Hitler a hadvezér, katonáival. Hitler az államfő. Hitler barátai körében. Hitler a gyermekek közt. Hitler tűnődik. Hitler a haza (láthatatlan) ellenségeire néz, a kétkedőre szegezi tekintetét. Hitler a jövőbe tekint. Ez az arc hol jóságos, hol szigorú, hol zord, hol kegyetlen. De mégis egy: mindenre gondoló egyéniség. Kedvence nőnek, férfinak, bálvány a gyermeknek.

— Beszél már vele? — kérdezi lobedaburgi korcsmárosom.

— Kivel? — nézek rá szórakozottan.

— Hát Hitlerrel! Ó, vele bárki beszélhet, így, ahogy most egymás közt csevegünk.

Pufók fia, a söntésből, rajongva folytatja az apja szavait, aztán kórusban kiáltják mind a ketten:

— Még a világbékét is meg fogja csinálni!

II.

Egészen új nemzedék ez s egy kicsit kellemetlen. Mégis olyan jó itten, a nagy hangyabolyban, egy felcsigázott nagy nép újjászervezkedésének ezer mozdulatát figyelve. Az idegen úgyszólván csak politikailag gyanús. Egyébként Németország a bizalom országa. Jénában az állomáson hagytam a podgyászomat s könnyűszerrel néztem olcsó szálloda után. Szobámat fizetés nélkül elfoglalhattam s csomagom után sem kérdezősködtek. Fizetni akarok. Majd a végén— mondják. Ugyanígy jártam Weimarban is. Ez nagyon megenyhíti az embert, még ha egyébként nem tetszik is minden. Elvegyülök a sokadalomban s élvezem a végre rám szakadt nagy szabadságot. Németország drága s mégis olcsón élhet itt az ember, ha akar. Jénában a Nollendorfer Hof van olyan előkelő szálloda, mint Pesten a Pannónia vagy a Britannia s lám, lettem benne tiszta jó szobát napi 1 márka 25-ért. Mindig a legnagyobb szálloda legkisebb szobáját veszem ki, hiszen csak alszom benne. S az étkezés? Jegyzeteimből olvasom, hogy Nürnbergben — igen rendes helyen — már kaptam 10 Pfennigért (17 fillérért) egy csésze malátakávé vagy kakaót. Csak ne legyen nagyon igényes az ember! Hiszen annyit evett már s annyit ehetik még! Jénában egy adag «fajdkakas» 35 Pfennig s mi minden jó van ebben a speciális saaleparti edelben! Jókora kvárgli, vaj, bors, só, kenyér, mustár. S ha megiszol rá egy kancsó Lichtenhainert, bőségesen vacsoráztál. Az utcán lépten-nyomon kis tűzhelyeket látni a vendéglők előtt, a kapualjában. Roston sütik a hírneves *thüringiai Bratwurstot*: mustárral, zsemlyével 30 Pfennig. Úriasszonyok is úgy majszolják, mint a csemeget. Ausztrián átutazva valami harminc pengőm fogyott el, Németországot megjártam, vasúti jegyet nem számítva (kilenc nap) ötven márkával. De a vasút is olcsó; hatvan százalék kedvezmény jár annak, aki német földön egy hetet tölt.

III.

Egész Németországot behalózza a sport. Minden valamire való várost át- meg átjárnak az autók, motorkocsik. A biciklisták naphosszat kergetőznek a girbe-görbe utcákon, hihetetlen ügyességgel surrannak végig a legszorosabb, hepehupas kövezetű átjárókon. A nők is szenvedélyesen bicikliz-

nek, munkába is úgy mennek. Még a fehérbóbitás szeretet-nővérek is kari-káznak

Sok a lövölde, a lövőegyletek virágoznak. A polgár rajong a katonáért. Jéna határában éppen hadgyakorlatok voltak, egy ezredet szállásoltak be. A lakosság verseng, ki hány katonát kapjon. Minden utcasarkon, ahonnett hamar jutni a fő útvonalakra, szorong a nép; tornászok jönnek csapatokban, a várva-várt vendégek elé. A lapok napok óta találgatják, mikor toppannak be. Végre üdvrivalgás közt poros futár érkezik, lassanként herobog egy-egy autóhoz láncolt ágyú is s csöve tétován imbolyog az elszakatóló kocsí után. Egyre több katona-autó, társzekér csörömpöl, porlepte s nagyon vidám katonákkal. A nép tüntetően tartja fel kárját s háromszoros Heil!-t kiált.

Indulok Kunitzburg felé. Nagyon egyedül érzem magam. Egy kert előtt idősebb férfi fát nyes. Kérдем az utat. Kiszalad, nyitja a nagy kaput. Bemutatkozom.

— Ah, már azt hittem, ellenségünk!

Még a természetben is ott vibrál az ember bőre alatt a nem-németek iránti idegenkedés. De könnyen áthévül rajta az ösztönös jószág. Mert a német egyben igen hiszékeny is s szereti, ha dicsérik.

— Nyugalmazott ezredes vagyok — mondja vezetőm. — Végigharcoltam a háborút.

Érdeklődöm; megered ajkán a szó. Liliencront említem, a legnagyobb német katonaköltőt. Szeme bizonytalanul tűz rám, aztán odaveti:

— Ó, sokkal nagyobb katonaköltőink is vannak!

Nem merem kifagatni. Én egyet sem ismerek közülük. Úgy látom különben, az én németem nem nagyon jártas az irodalomban. Másra fordul a szó. Kérdi, mennyi a tanári fizetésem. Nem tudok hazudni. Kevesli! Náluk a kezdő tanárnak van ennyi. Megfelelkezem magamról s azt vetem oda, hogy a francia tanárok még kevesebb fizetést kapnak. Kirobban:

— Azok nem kaphatnak elég keveset! . . .

Sötéten harsog, aztán elneveti magát, távolba mutat:

— Csak mindig előre s ahol az út elágazik, a piros háromszög nyomán.

Fent járok a Jenzigi tetején. Elöttem a Saale-völgy remek panorámája. Valóban Németország «zöld szíve» ez. Nyugalmas rétek váltakoznak körbefutó dombokkal, hegyekkel, váromladékokkal s a tündérkerten kígyózva szalad végig, tájakat tükrözve, a kedves kis Saale. Kocsmárosom elámul, mikor mondom neki, hogy van egy másik ilyen nevű folyó is; a Majna mellékfolyója. Szinte becsapva érzi magát.

— Teringtét! Nem is tudtam!

— Ó, az csak száztizenny kilométer — igyekszem megvigasztalni. Nem akar sehogyse belenyugodni. De azért nagy bizalmat tanusít irántam. Kérdi, württembergi vagyok-e. Nem hiszi magyarságomat.

— Biztosan német eredet! Meg kellene vizsgálni a vérért!

S magyaráz a vérkeveredés megállapításának legjobb szabályairól.

IV.

Dornburgot, három szép kastélyával — Goethe kedves tartózkodási helyét — már vagy negyedszázada nem láttam. Mihelyt kiderült az idő, azonnal vonatra ültem. De itt keserves tapasztalat ért. Az embert sokszor az üti meg, akitől legkevésbé várta volna. Egy kicsit én voltam vigyázat-

lan, jobban mondva : nagyon is otthon éreztem magam, az emlékeim közt álmódzva. Ma pedig keveset álmodozhatni Németországban.

Egy barak-féle előtt fiatal őrt látok. Ásó a kezében. Úgy tartotta, mint valami ereklyét. A munka hivatalos szimbóluma. Itt ugyancsak művelni kell a földet : Németország a gyermekkertészet Kánaánja. Mezei munkára befogott tank kátogott el mellettem. A lágér ablakaiból szintén uniformisos ifjak néztek ki. Viseletük komolyabb a cserkészruhánál, szinte katonai.

Tovább megyek. Az úton fiatalember jön velem szembe, szintén uniformisban. Kérdem tőle, miért az az ásó. Valami közelebbit szeretnék hallani a tulajdon szájukból. Csodálkozik a kérdésem. De azért elhadarja, hogy egyetemre senkise mehet addig, míg egy évet nem dolgozott s egyet nem katonáskodott. Az Arbeitsdienst ilyen lágerekben folyik. Mezei, ipari stb. munkát végeznek, teljes ellátást kapnak, kevés zsebpénzt s végül munkabizonyítványt, ami nagyon jó ajánlólevél. Csodálkozik, hogy csodálkozom. Pedig én mindezt tudtam s mégis, az az ásó . . . Kétórás őrség, éjjel-nappal. A forma, az tetszett nekem. Ujságban nem látja ezt az ember, ha százszor leírják. Sajnáltam, hogy fotografálókészülék nem volt velem (mily szerencse !).

A Goethe-ház előtt, midőn éppen vezetőt kerestem, hogy megint végigjárhassam az ismerős termeket, a Gendarmerie ajtaja hirtelen megnyílik s kiperdül rajta, valósággal ráütészerűen, egy nagyon kövér, középkorú ember. Aféle állomásparancsnok lehetett, de inkább tűzoltó külseje volt. Rám kiált :

— Ön mit csinál itt?

Megmondom.

— Épp az imént jelentették nekem, telefonon, hogy megszólította az őrt. Tagadom.

— Egy kicsit spionkodni, mi?

Nem hoz ki a sodromból, bár tudom, hogy ilyenkor méltatlankodni szokás s a magyarságunkra hivatkozni. De nálunk is van legalább egy megbízhatatlan ember s hogyan bizonyítsam be ennek a németnek, hogy nem én vagyok az? Hitler egyébként is azt hirdeti, hogy néha tudnunk kell a méltatlanságot is férfias türelemmel elviselni. Legyen neki igaza. Nem haragszom.

— Ön kérdezősködött s később jegyezgetett is — mondja harsányan fontoskodó hangon.

— Igen, apróságokat, érdekes vonásokat. Útközben az ember sok mindent lát s könnyen felejt.

Kifaggat, miért vagyok itt, honnét jövök, meddig maradok. Elmondom, hogy negyedszázaddal ezelőtt két szemesztert abszolváltam Jénában. Leitzmann professzort is hallgattam, Michelstől tanultam a közép- és az őfelnémetet s még ma is tudom a Miatyánkot gótul.

— És ha nem hiszem?

— Kérdezzenek ki.

Ezt olyan komolyan mondtam, hogy komolyan is vette. De nem élt a vizsgáztatás jogával.

— Egy német antológiát is fordítottam, száz költő verseiből.

Tamaskodó mosollyal néz rám. Kár, hogy nincs velem egy példány.

— Valószínűleg Jénába kell mennünk, — mondja határozottan.

Papirjaimat nyujtom. Szörnyen meg vagyok ijedve. Ezek engem most megmotoznak s igen furcsákat találnak nálam. Tút, cernát, mézeskalácsot, noteszben különös sírfeliratokat s köztük ezt a bejegyzést : «Goethe ma

nem hirdethetné, hogy egy döglött számár állkapcsa jobban érdeklí őt az egész német birodalomnál . . . » Azon tünődöm, helyesen idéztem-e.

(Hirtelen eszembe jut az is, hogy Goethe ma népszerűlenebb, mint valaha. Weimarban csak a Schiller-házban láttam Hitler vörös selyemszalagját a kegyelet jeléül felaggatott koszorúk között. Goethe palotájában hasztalan kerestem ; ő nem elég német ma, Schillert szavalja felnőtt és gyermek.)

Kellemetlen helyzetemben minden rosszindulatot feltételeztem az én csendőrömről. Mintha egy jénai kirándulás vágya is ott csillogott volna szigorúan hivatalos vonásai mögött. Hja, emberek vagyunk s néha unjuk odahaza, alkalmat keresünk egy kis kirándulásra. De hát ezt csak az én tehetetlen mérgem képzelte velem egy pillanatra.

Élvezni kezdtem a helyzetet. Ha ellenkezem, egész mivolta felhígul a perpatvarban, mely egyébként is az én káromra ütött volna ki. Szavából érezni lehetett, hogy a körülmények minden akadály nélkül elősegíthetnék egy kétheti magánzárka lehetőségét, én pedig semmiképp sem akartam ennyi felesleges ellátási költséget okozni Németországnak.

Közben megjön az ór. Vallja, hogy nem szólítottam meg. Csakhamar a fiatal láger-parancsnok alakja is feltűnik. Ő értesítette a csendőrséget. Zavartan viselkedik, úgy tesz, mintha nagyon el volna merülve egy úrral való beszélgetésben.

Megjegyzem, hogy spionok nem szoktak láger közelében jegyezgetni.

— Na igen, hagyja rá az ifjú . . . — Mi is gondoltuk mindjárt. — Gendarmeom még kifejti, mennyire vigyáznia kell ma az idegennek, hogy gyanút ne keltsen. Aztán barátságosan kezét nyújtja. Nem merem meghívni egy korsó Lichtenhainerre, mert félek, el találja fogadni, én pedig már a másnapi pénzből is elköltöttem valami nyolcvan Pfenniget.

Már nem volt kedvem megnézni a Goethe-házat. Az ember előbb-utóbb rájön, hogy mind egyformák ezek s nagyon stilizáltak. Ma egyébként sincs tömegvezetés, egymagamban borsos árat szabnának. Inkább Goethe szép versét dudolgom, melyet itt írt :

. . . Selig, wer sich vor der Welt

Ohne Hass verschliesst . . .

Leballagok Dorburg falucskába, a vendéglőbe, hol Goethe Károly Ágosttal szokott volt iddógni. Még mindig nyugtalankodom. Minden belépő mintha értem jönne. Ha rám néznek, mintha nagyon is hosszan néznének rám s ha beszélgetnek egymással, mintha rám vonatkoznék az, kellemetlen oldalpillantással.

Ma még Bad-Kösen, önnét néhány kilométerre Rudelsburg. Kíváncsi voltam a fiatal Bismarck szobrára. De ez a vágyam is kezd lohadni. Mindinkább érzem, hogy megbántottak, ok nélkül. Iszom, aztán sietve tovább.

Rudelsburg. Saaleck szemben. Bismarck-szobor. Köröskörül valóságos zászlókerítés, tele sok diákegyelet címereivel. Bismarck ül, merészen keresztbetett lábbal, kezében schläger feszl. Hatalmas kutyája megbűvölten néz fel rá. Körülte kancsók, kardok, zászlók.

De hamar betelek ezzel is. A burschok régi ábránd- és ivóhelye nem hat meg.

Vissza Bad-Kösenbe. Türelmetlenül várom a vonatot, mely kedves, bátorságos Jénamba visszavisz.

V.

Lobedaburg alatt a völgyben énekes cserkészek menetelnek. Olyan lelkesen lépnek ki a zászló után, mintha csatába mennének. Burschok haladnak el mellettem. Vajjon hogy viselik el az új idöket?

Ma már nincs meg az a romantikus diákélet, mint még csak egy negyedszázaddal ezelött. Talán éppen azért, mert nincs annyi tilalom. A menzura szabadabb, mint régen. Háború előtt még örök vigyáztak a sörfalvakban, valahányszor menzura-nap volt s ezt némely egylet ötletesen hajtotta végre. A heidelbergiek egyik corporációja példának okáért a város és a sörfalu között kilométerenként kofákat állított fel, piros esernyővel. Ha aztán az uszkár (pedellus) feltűnt, a város végén álló kofa egyszeribe kifeszítette az esernyőjét, utána a másik, harmadik, végül a sörfalu határában álló kofa is. Mire az uszkár verejtékezve benyargalt a faluba, a menzura-terembe, a gyékényeket már rég elgurították, a schlägereket, kardokat eldugták, a paukdoktorok is levetették fehér uniformisukat s kedélyesen söröző társaság fogadta s tuszkolta asztalhoz a hatóság nem is nagyon szabódó küldöncét. Ma ez nincs meg s a menzura sokat vesztett érdekességéből. Úgy látszik, az egyévi fizikai munka az egyetemi tanulmányok előtt, nagyon megkomolyította az ifjúságot. Régen a diák kereste az összeütközést polgárok és egyetem között s ha valamiért megharagudott, fogta magát s azzal fenyegette meg a várost, hogy kivándorol, átmegy a szomszéd egyetemre. Régi képeken ma is látni nem egy ilyen diákhadiszállást, a város határán. — Rendszerint kibékülés lett a vége, a diákok javára egyelőre. Háromszáz diák háromszáz szobát jelent, napjában háromszáz reggelit, stb. s volt rá eset, hogy még ennél is többen megbikacsolták magukat. Mit tehetett a tanács? Engedett, amennyire lehetett s hogy maga is kiadhassa a mérgét, szigorúbban ítélkezett a legközelebbi vizsgán. Ma már az ilyen kivándorlási céció nehezebben esnék meg. A bursch polgárosultabb s a rendört sem nézi esküdt ellenségének. Az én időmben még megesett, hogy az efféle rendeletek: «Kutyákat porázon vinni!» a diák-szabadság ellen elkövetett céltudatos filisztermerényletnek számítottak s akadt hős Burschenschaft, mely a törvényt megtartva, dévaj kedvének is eleget tett. Hatvan-hetven sipkás úgy sétáltatta kedvenc pincsijét, hogy ki-ki a kutya nyakövéhez kötötte a maga «speciális» spárgáját, jó hosszúra hagyva s dacos léptekkel haladt végig a város utcáin, sétányain, a pincsi után, minden rendőrörszoba előtt egyszeres, a kapitányság előtt háromszoros vivátot kiáltva a közrend oszlopos tagjaira.

Úgy érzem, egy kicsit most is dohognak ezek az egyletek. Circulus vitiosusba jutottak. Valamikor évtizedeken át szenvedtek az egységes Németország álmáért, melynek ők voltak az első fecskéi. Sand, a hóbortos jénai diák császármániában ölte meg Kotzebuét, Fritz Reuter is azért raboskodott. Hányszor felrobbantották ezeket a diákegyleteket a régi rend hívei! Most az egységes Németország bolygatja meg elszigetelt, magányos házaikat, melyeken oly büszkén leng az egyleti lobogó. (Más házakon is, csupán azért, mert színes-diák, Couleur-Student lakik benne, zászló lobog az ablakból.) A burschok, a Corps-Studentek, a Landsmannschafterek mindig külön éltek; volt bennük valami kizáró jelleg: a Corpsok az arisztokrácia fiaiból rekrutálódtak s angolosan hüvösek voltak, előkelők. A Burschenschaftok az ősgermán szellem propagálói s szinte vérvizsgálathoz kötötték a tagságot: csak német vérű ifjú csaphatott fel közéjük. Idegen vérű legfeljebb csak Concei-

pant lehetett. Ezenkívül rengeteg külön szokásuk volt, a nagy összetartozás ellenére. S ha háza nem volt is minden egyletnek, volt egy állandó tanyájuk valamelyik fogadóban (Kneipe), ahova csak meghívás útján juthatott be más emberfia. A hitleri szellem nem szereti az elkülönülést. S ha az ifjúság egyszer megcsinálta az egységes Németország alapkövét, hát — gondolja magában — csinálja meg a szociális szellemet is. Szociális szellem! Ma a sajtó ettől visszhangzik s a lapok, folyóiratok a fiatal okleveles pincér, borbély stb. fényképét úgy hozzák, mint máskor a tudomány vagy a művészet bajnokait. A rang nem fontos s jó, ha nem látszik meg az emberen. A munka hősei egyformák legyenek, ez a jelszó. A diákházak — mondják — lassanként baráti házakká kényszerülnek, pedig az «öregurak», akik államtitkár vagy miniszter korukban szokták végleg kiegyenlíteni, amit holdfényes éjszakákon, kancsót üritve az ifjúságnak áldoztak: ezeket a házakat asylumnak építették, kiváltságosak számára. Ma a «speciális» szokások is kezdenek mindenkivel közös, romantikusságát vesztő intézménnyé józanodni s ez érthetően fájhat «Parsifal fiainak».

Vívás következik, a nők hosszú, fehér vászondresszben, bő hajtókákkal. A párok hol egyforma, hol felemás fegyverrel küzdenek. Egy szónok beszél. Hitlerbajuszos s kiejtésében is mintha a Führert utánozná. Sokáig harsog, boldogan, sportról, egészségről. Aztán háromszoros Heil !-kiáltás. Megindulnak a Hindenburg-iskola felé, énekelve. Zene szól. Egy másik irányból is tornászok jönnek, elől két-három sor katona. Hanfried mereven néz az új idők gyermekei után.

VI.

Csodálkozunk, hogy a mai Németország annyira visszakanyarodott a pogány ősidőkhöz. Pedig a németben mindig volt valami őskori, mitológiai természetesség. Jénai sírköveken ma is olvashatni eféleket: «Becsület, barátság, szeretet és bor volt az eleme . . . Béke poraira!» Az egykori híres vívómesternek, Kreuzler Frigyesnek emlékkövén, a régi temetőben meg van örökítve, hányszor nősült, kivél élt papi áldás nélkül, köztisztletben s hogy egy rakás gyermeke volt e sokféle házasságból. Nálunk a hatóság nem tűrne ilyen feliratokat a vendéglőkben: «Az istenfélelem boldoggá tészén, a sörvívás vidámmá». A Wartburgban, Szent Erzsébet várában, Luther emlékezetének főfészkeében, a mult nagy emlékei közt éretlen festmény is éktelenkedik. Azt illusztrálja, hogy az ember, életének bizonyos korszakaiban, miféle állathoz hasonlít. A férfi húszéves korában bak, harmincéves korában bika, tíz év mulva oroszlán, majd vén róka stb. A nyolcvanéves nő: bagoly, tíz év mulva bőregér, százéves korában pedig Entenschnabeltotenkopf.

Az őskori pogányság a Johannisfeuer farakásaiból lobog fel leginkább. A «Sonnenwende» idején, este, köröskörül a határban, már «begyújtásra» készen állnak a nagy fahalmok, «máglyák». Odaverődik mindenki a közeli söntésekből, terraszokról, sipkás diákok is. Az első láng fellobbanásakor beszédet mond egy vezető. Áhítatos csend, de azért bátran pipálhatunk. Hosszú, frázisokkal ékes szavak hangzanak. A német szónok képes reggelig virrasztani egy ilyen hasonlat kedvéért: «Úgy jöjjön fel a német szabadság napja, mint ahogy most a nap felkel». Következnek a tüzes, kiapadhatatlan láng- és szikra-hasonlatok. Ezer meg ezer szikra tevődik össze, így a német egység is, százezrek együtteséből. A láng felfelé száll: az óhaj is, hogy nagy legyen a hon. Ha ezeket a szikrákat megbolygatnók, széthullanának a szélrózsa minden

irányában. Az összetartás is megszűnnék, ha a szívek szikrái nem egyesülnének. S újra meg újra mondja a szónok, hogy a mai német egynek, testvérnek érzi magát a legrégebb idők németjeivel. Mult és jelen együtt van e lán-golásban.

Háromszoros Heil! kiáltás, karfeltartással. Ének: Deutschland, Deutschland, über Alles . . . Még egy-két hazafias dalt hallani, aztán a lángok kihal-nak s a parázson sorra átugranak, férfiak és nők. Ezzel vége az ősgermán ünnepek. A szél más tájak pernyéit hozza s más énekek hangfoszlányait.

VII.

Itthon megütközve olvastam egy ujságban, hogy a diákegyletekben ezentúl tilos a külön színű sipka és szalag. Bár egy csöpp német vér sem csör-gedez bennem, ez a hír nagyon keservesen esett. A lapok bizonyára félre-érthették azt a rendeletet. Hiszen ezzel a diákélet költészetét ítelték halálra! Mert ha külön színű sipka, szalag nincsen, akkor hova lesz annyi ezer egylet egyénisége? Hova lesznek a titokzatos kezdőbetűk, melyek kancsókon, sip-kákon ékeskedtek, egyleti házak ormain villanykörtékből kirakva ragyogtak s rejtelmességükkel is őszinte, nyílt diáklelkek cégerei voltak? A sokféle hagyományos ceremónia ártatlan mókái ugyan mit árthatnának ma? Mert nem csinálta mindenki? Hát van, amit mindenki csinál?

Igaz, a német egyletek története nagy káosz; nemcsak hazafias, hanem fantasztikusan tarka-barka világpolgári eszmék is forrongtak itten százado-
kon át. A német színes ifjúság gyakran volt rejtőzködő, hogy hazája ellen-ségeinek eszén túljárjon. S végül ezek az egyletek, hogy sok sajátos vonásuk mellett egy közös sajátságukat is említsük: pátriarkális értelemben vett «úri» szellemet jelentettek s ma ettől a fogalomtól fáznak Germánia demokra-
tikus vezetői. S mégis . . . A németet éppen az tette naggyá, hogy minden irányt át tudott élni s fajtájának kára nélkül magáévá is tenni. S ha a commi-
litionok elkülönülő természete szemlátomást zavarta is az egységes német kedély arculatát: valahányszor baj volt a Rajna mentén, nem egy ember-ként pattant fel a hon védelmére filiszter és Couleur-diák? Kár volna, ha a régi Németország szelleme ennyire, ilyen homlokegyenest szemben találná magát a maival s éppen a germán léleknek egy ősrégi hagyománya lenne Eris almája! Nem hiszem, hogy a «speciális» színes sipkákat, szalagokat tartós időre eltilthatnák. A német diákromantika varázsát pusztítanák el vele.

VIII.

Egy hétig barangoltam Thüringiában. Rengeteg emberrel beszéltem s egy egész népet láttam néhány város polgárain keresztül. E sokféle benyo-más, sőt a lehangoló ujsághírek ellenére sem volt nehéz három szóban össze-foglalni tapasztalataimat:

Seholse találtam koldust.

CHARLES PÉGUY

Charles Péguys fordítása Közben.

1914 szeptember 5-én elesett a Marne-csatában. Meghalt az édes Franciaországért ez a pacifista költő, aki ifjúságában európai reszpublikáról álmodott. Pacifista, de mindamellett türelmetlen és fanatikus harcos, mert fölismerte a *réalité militaire*-t (a valóság költője!), és sokhelyütt megírta, hogy nincs szellem, amelynek ne volna testi támasza; nincs szellem, se politikai, se társadalmi, sőt vallási szellem se határozott test nélkül. Vagyis haza nélkül, melyért kiontotta véré, noha pacifista volt; meghalt Franciaország s a kereszténység folytatásáért. Azt hitte, a latin gondolatot s a római kereszténységet védi a «katonacsászár» ellen. Ez volt a megragadó benne, ezek az ellentétek s mindenik a hősi fokon! A lázadó költőkre gondolok, kiket keresztüljártak az ellentétes erők; ezek voltak a sikeres költők, ezek zendülésbe vittek egy nemzedéket. Sergej Jesseninre gondolok s Petőfi Sándorra, akik bizonyára nem voltak «művészek» olyan értelemben, ahogy a modern és sikertelen Marcus Auréliusok tündönek a művészetben, mint egy feladaton, melyet meg kellene oldani. Nem, ezek éppúgy mint Péguys, zendülők voltak a szó igazi jelentésében, mert szemben állottak a tradícióval s a revolúcióval egyaránt. Ez a küzdelem már akkor is az örökkévalóságban folyt, amikor éltek, ez túl volt az «időbelin».

Le temporel — ez Péguys kifejezése, ezt akarta megtölteni az örökkévalósággal. Ezért volt konok és zendülő, ezért volt militarista és pacifista, hagyománytisztelő és forradalmár, katolikus és antiklerikális egyszerre.

* * *

Tudta, hogyan kell szalmaszékét fonni. Szülei földművesek és vincellérek voltak, Orléansban született, itt töltötte gyermekkorát és Beauce-ban, s ezek a mulhatatlan francia tanyák mindenhová elkísérték. Ő volt az igazi «népi» költő, mert azonossága a francia néppel valóság, és pedig nemcsak azért, mert szülei parasztok. A buzgó ősök megjelenése volt ez a költő, a kézművesek és parasztok megjelenése, a francia népé, mely anyai türelemmel túrta a földet, szőlőt telepített a túskebokrok helyén, a Loire homokzátonyain s a sziklák-ból tplomokat hasított. A népiség nála nem divat, nem «kifejezési forma», nem a halvány emlékecskék megzenésítése volt. Azonos maradt egész életében; a Loire-völgyi paraszttal, a favágókkal és vincellérekkel az ő lelke nem «táplálkozott» a népi forrásokból, hanem ő maga volt ez a lélek, költő

a Loire homokos lankái közül. Pégyú és később Jessenin nyomában európaszerte elszaporodtak a parasztköltők. De ezek az egyszerűséget igen gyakran azzal igyekeztek pótolni, hogy tudatlanságukkal nyilvánosan kérkedtek, holott ehhez se volt joguk, mert még annyi méntség sincs számukra, hogy valóban tudatlanok. A fáradt tudás és a kiélt formák a legkellemetlenebbül jelentkeztek e költőkben. A heroizmust hetykeséggel, az egyszerűséget silánysággal pótolták. Pégyú a tudomány minden eszközével s ugyanakkor a népi lélek remek egyszerűségével küzdött a «modern világ» ellen, az áltudomány, a «maigre» Sorbonne ellen. De az újabb európai népiesek nem voltak sem elég tudósok, sem elég tudatlanok. Tudományuk kevésnek mutatkozott az áruló tudományok ellen, az «írástudók árulása» ellen; tudatlanságuk nem volt eléggé érintetlen, eléggé tudatlan ahhoz, hogy egyszerűség legyen. Így szorultak aztán arra, hogy egyfelől szüntelenül az őserőre hivatkozzanak — ez lett volna bennök a tiszta népiség — másfelől pedig letagadják a tudományt, s ez lett volna a harc az áltudományok ellen.

* * *

Amikor magyar nyelven kibocsátjuk az első Pégyúfordítást, szükség volt utalni e különbségekre. S végre — egy kiáltó francia példán — tisztáznunk kellene a népieséget, mellyel igen gyakran a sivár unalmat igyekeznek takargatni nálunk. Úgy látom, a költők unalmukban megölték a komplikált formákat s ezzel megölték a komplikált érzéseket is. Ezután, nem tehettek egyebet, tagadni kezdték a komplikált érzéseket. Ez az írás csődje volna. Azt hiszem, a népiség helyes fogalmazása az lenne, hogy a netalán vagy szükségképpen jelentkező komplikált érzéseket fejezzük ki komplikáció nélkül. Azt mondhatnók: *minden* érzés komplikált és nincs kifejezés, amely *eléggé* egyszerű lenne. Mégis, rá kell mutatnom arra, hogy jegenyékkel, pipacsokkal és ringó búzátáblákkal ezidőszerint igen bőven ellátták a magyar irodalmat s bármily komplikáltnak mondják nekem a kurrogó darvakat és pihés csibéket, sokkal komplikáltabbnak, gazdagabbnak és őszintébbnek tartom Pégyú azonosságát — és nem «közösségét» — a népi lélekkel. Ez a lélek nem oly sivár és tartalmatlan, mint a legtöbb népies költő. Sokkal színesebb és előkelőbb. Nos, ha Pégyút népi költőnek nevezzük, nem gondolok a nálunk egyre divatosabb értelmezésre, mely a népi költészetet otrombán és túrheteretlenül nem egyszer összekapcsolja a döngő unalommal és az intellektus teljes hiányával.

* * *

A pénz zsarnoksága ellen küzdött Pégyú, a szüntelen rabszolgaság ellen. A kicsinyek költője volt, a munkásoké és parasztoké. Keresztény költő, aki a tökéletességet kereste. Az ő kereszténysége nem volt szociális eszmékkel «átítatva»;

életművében nincs meg az a folyékony pietizmus, mely kegyesen buzdít a türelemre. Tudta, hogy a modern világban rendszerint azok hirdetik a lemondást, akik sohase mondtak le semmiről. Ezt írja: «Nem lehet jó keresztény az, akinek a mindennapi kenyere biztosítva van». Lehet túlzás e mondatban, mégis a szentek s a vértanuk serege igazolja ezt a kérelhetetlen álláspontot. «Ne higyjük, hogy a szentek komoly, megfontolt urak voltak.» Ez az igazság, a szentség feltételezi a hősiességet. A kereszténynek nincs középútja, számára csak a végletek vannak, mert senkisémet lehet félig-meddig keresztény. Itt került legélesebben szembe a modern világgal, melyben «a szegények védtelenek a gazdagok ellen s a gazdagok védettek a szegények ellen, sokkal inkább, mint bármikor».

* * *

Arcképeit nézegetem az ifjúságból s a férfikorból, de nem látok mosolyt egyetlen képén se. Komoran és elszántan tekint felénk, soványan és aszketikusan, égő szemekkel. Ez volt a csalhatatlan költő, akinek nem voltak kétségei; ez volt a költő, aki megtántorodni soha nem tudott. Betegen, egy fillér nélkül, mindenkitől elhagyottan és elárultan harcolt a szabadságért s a nyomorultakért, harcolt a keresztény tökéletességért és harcolt a zsarnokság ellen. Negyvenegy évet élt, de művében nincs hézag: végbevitt mindent, teljesen és téphetetlenül.

BOLDOGASSZONY BÚCSÚJA.

*Tengerek csillaga, megcsillan itt az asztal,
A kévék gyűlnek, a kalászok hajlanak,
Zizegnek mint a víz, remegnek mint a hab,
És szempillád a tájat megtölti malasztal.*

*És szavaid a néma síkot telezengték,
Látod, szegények lettünk, hozzád érkezünk,
Látod, ezek vagyunk, ez itt a két kezünk,
Ez itt a munka és arcunkon a verejték.*

*Hajnali szép csillag, kétségtelen királynénk,
Bennünket hív a te kiváló udvarod,
Látod, rajtunk a súlyos fájdalom ragyog,
S szerelmünk oly szegény, oly együgyű ajándék.*

*A síkon itt meg ott villog valami zsindegy.
A bánat körbe bűg az égi partokon.
Kicsinek látszik messziről a nagytorony,
De szól a vén harang, zengése messze ring el.*

Hát így hajózunk, így megyünk a templomodba
 És körülöttünk a hullámozó tereken
 Fölbukkan a boglyák füzére kerekén
 És meghajol mint árbocos hajón a donga.

A földet túrtuk itt a kései koroknak,
 Két ezredéve húztuk itt a boronát
 S egy ezredéve fénylik ránk a koronád,
 Egy ezredéve néznek rád az eldobottak.

Te látod, hogy tolong feléd a kilökött nép,
 Az utak kiterülnek mint a legyező,
 A szűk úton megyünk, csapkod ránk az eső,
 Ez itt a szűk kapu, a nemzeti örökség.

Megyünk, a hallgatag alázat ragadott el,
 Megyünk előre, szóltlanul, megyünk tovább,
 Megyünk előre, lépteink nem tétovak,
 Nem ballagunk, nem futkosunk: megyünk, ahogy kell.

Te látod, mi vagyunk a gyalogos, szegény nép.
 Mi vándorok vagyunk, keresünk valakit.
 Királyok és szegény jobbágyok jártak itt,
 Az udvaroncok és a zsvajgó cselédség,

Lengett a hosszú toll az inasok kalapján,
 Itt voltak ők, a szívük együtt dobogott,
 Szeretni tudtak és tudták, hogy rokonok,
 És tudtak küzdeni, mindig együtt maradván.

Neked születünk, csak tiéd ez a szegény nép,
 Neked születünk, itt a homokos Loár
 Csak azért hömpölyög, csak azért folydogál,
 Hogy megcsókolja csillogó ruhád szegélyét.

Neked születünk, a te komoly városodban,
 Ez Orleáns, itt fordula a te folyamod,
 S hogy minden szebb legyen, csak azért kanyarog,
 Hogy szebb legyen a lanka, lágyan oda csobban.

Neked születünk, zöldelő meződ a dajkánk,
 Mi láttuk itt a teletöltött csüröket,
 És egyszerű parasztok, egyszerű kövek
 Vigyáztak minket és e kis falu maradt ránk.

A beauce-i sikságon születtünk, ide rebben
 Legelső bánatunk, a szigorú titok,
 Kit a hanyatló nap minékünk megnyitott,
 Midőn leáldozott a lángoló egekben,

És láttuk, hogy a föld keményen ittmarasztal
 És mint a gondolat, remek és folytonos,
 És mint a törvény, oly kemény és oly okos,
 Bekerít, mint a lánc, s megterül mint az asztal.

A termékeny talajból kitéptünk mink egy tornyot,
 Felszökkent mint a víz, röpiült mint kelevéz,
 A trónodig feszült, szemedbe belenéz,
 Kiröppent mint a nyíl és lábaidhoz forgott.

Ó, Dávid tornya, itt van a te beauce-i tornyod,
 Erős kalász, akit kegyelmes ég szeret,
 Ez a te díszed és dicsekvő ékszered,
 Gyönyörű koszorúdban tündökölve hordod.

Egy dárdát téptünk mi a fekete rögökből
 És minden szenteken s királyokon felül
 A mennybeli kereszt lábához elrepül,
 A csillagokba fut, az égbe dübörög föl.

Ez itt a bonthatatlan kéve, a te búzád,
 Nem fonnyad el, nem bontja fel se ősz, se tél,
 Nem szárad el, nem szórja szét se köd, se dér,
 Ez a te béresed, a szüntelen tanuság!

Ez itt a boldog kéve, örökös ereklye,
 Nem rág belé a fagy, nem égeti meleg,
 Nem hervad el, nem porlik el, nem didereg,
 Közös halálunk ujjain sohsem pereg le.

Ez itt a tiszta kő, hibátlan és remek kő,
 Ezt építettük, ez a kőbe tett fohász,
 A menny s a föld között a legbölcsebb vonás,
 Hibátlan bölcsesség, az ég felé merengő.

És föltekint az ég kezdetlen közepébe,
 Ez a mi zálogunk, betöltött igazunk,
 Ez a mi bánatunk és boldog vigaszunk,
 Szegények orsaján szegények szövedéke!

ÁRIUSZ ANNA PROTEKCIÓJA.

Irta : Molnár Kata.

ARIUSZ ANNA az én apám anyjának a testvére volt s ahogy ma hallom, olyan hatalmas szál asszonynak teremtette az Isten, hogy Nagy Frigyes, ha megláthatta volna, menten megkínálja egy hellyel híres seregében. A többi aztán már Áriusz Annán múltott volna, barna hajzattal, sokfonatos, rangos fejével, hogy beáll-e vagy sem a magáéval azonos soron tartózkodó fejű vitézek közé. Mert Áriusz Anna volt az az asszony, aki mindig fejmagasságra fölötte kívánt szétnézni az embereknek, akik körülötte lapátolták magukba a levegőt. Egy az, hogy így szokta meg, más meg az, hogy tehetette is, parancsoló állásból tette ; mivelhogy Áriusz Anna néhai való Áriusz István grófi uradalmi tisztartónak volt az özvegye s immár itt nem lévő ura után betöltötte hiány nélkül a helyet, amelyre dehogyis mert volna számontartani eleven emberfia olyan, aki csak egyszer is hallotta Áriusz Anna hírét. Mert amekkora tájékon eljutott lassan a tisztartó békés eltávozásának híre, nagyobb darab földön járt elől a tekintély Áriusz Anna előtt. Vállalta is, állta is, volt hatalma legalább akkora, mint egy generálisnak ; hangja is, ehhez való, ám meg kell mondani, ez a híres hang csak akkor mutatta meg magát, ha szükség volt rá. Ha valaki tudta, mi a hatalom, Áriusz Anna tudta ; nem is merészkedett baj az életébe addig, míg alább nem adott hangot, hatalmat. Hanem hát Áriusz Anna is elérkezett egyszer az ő életének idejében azokhoz a percekhez, amikor szembe kellett néznie az öregséggel, akár akarta, akár nem ; bizonyos, hogy amikor idáig érkezett, olyan volt akkor is még, mint a töretlen szálfá, de ezért, éppen ezért nem viselhetette el, hogy lássák megrokkanni s kezdjék tán sajnálni olyanok, akik addig csak félték ; inkább félreállt magától, keményen és szárazan, mintha megszikkadt teste lombtalan szárazfáját önmaga vitte volna tűzre : mielőtt megkorhad s aprósra törik mások. Nem volt ez a fa magtalan, megtermette a maga gyümölcsét akkor, amikor a hatalomnál is nagyobb ereje volt életében annak, hogy gyermeket ringasson nagyszerű karjaiban, de ez a gyermek felserdülvén s anyja mértékét fejével megütvén, egy kazánfűtő leányát találta kívánatosnak feleségül venni. Áriusz Anna nem haragudott volna kazánfűtőre soha egyre sem, ha embernek tartott volna olyan embert, aki gépnek parancsol, annak is csak úgy, hogy eteti ; de hogy a kazánfűtő leánya jó feleségnek bizonyult, fiat is hármat nevelt az ő fiának, Áriusz Anna elengedettte magát tisztességben a bükkösvölgyi grófi uraságtól, még

nagyobb tisztességben elfogadta azt a két gyönyörű svájci tehenet, amellyel az uraság megprezentálta s elment a fiához, nyugdíjba, szó szerint mint a generálisok.

De amilyen mesélő én vagyok, nem először történnék meg velem, hogy előbb mondom el a történetem végét, mint a közepét; a közepén ugyanis rólam van szó, aki nem mindig szerettem jól tanulni az iskolában s nálamnál okosabb emberek éppen akkortájt tagadták meg tőlem polgári iskolai tanulmányaim tandíjmentességét, amikor szegény anyámnak egyebe se volt az özvegysége hegetlen sebén kívül, mint mi öten. Arra az esti lámpavilágra még jól emlékszem, amelynek a fősvénységénél, sírásoktól fájó szegény fejével a mi fiatalon megfakult édesanyánk megírta a maga levelét Áriusz Annának, a legtekintélyesebb bizodalomnak a családban. A levélben Áriusz Anna mostohatestvéréről volt szó, akit anyám nem ismert személy szerint, egy külföldi tudományokban felmagasodott nagyúrról, aki annyira nagy úr volt, hogy magas állása mineműségének mind a mai napig nem tudtam pontosan utánnyomozni jó anyám házi használatra formálódott szótárában. Úgy kellett volna, hogy a nagyúr onnan a messzi magosból szóljon oda egy jó szót annak az iskolának, amely pénzt kért tőlünk azért, mert minden méltóságot nélkülöző fehér falai között én időnként kimondhatatlanul untam magam.

Áriusz Anna hadvezéri fejében meg se fordult a gondolat, hogy ne tegye meg, amire anyám kérte. «A gyermeknek nem árt — üzente —, ha iskolája hozzáméri, ki az én öcsém» — s írt egy levelet a nagyúrnak, amelybe beletette anyám levelét is; aztán egy idő múlva megint írt egy levelet s hogy erre sem kapott választ: aznap, amikor ez eszébe jutott, kocsiba ült, a kocsiról vonatra, amelyet pedig igen erősen útált és elutazott a testvérehez.

Éppen ebédidőn érkezett meg. Öccse lakása valami palotában volt, nagy, gondozott kerten kellett végigmenni odáig. Áriusz Anna nem ismerte még testvérenek ezt a lakhelyét; éles, értő szemével szétnézett mindenfelé, megdicsérte magában módjával a kertészt és rendben találta a dolgokat, hogy az egyik emeleti ablak függönyénél fölfedezte pillanatra Ambrus testvérenek kupolásra formázott fejét.

Benn a palotában megtudta, hogy a nagyúr nem fogad, nincs itthon.

— A testvére vagyok! — nézett a feszes inas arcába keményen megvillanó, megütött tekintettel Áriusz Anna.

— Szigorú utasításunk van, lehetetlen, a méltóságos úr rendkívül elfoglalt ember, még nem is étkezett, még meg sem érkezett az étkezéshez.

— Úgy. Mondja meg a méltóságos úrnak, hogy én egy körtét ebédeltem a vasúti kocsiban, az is férges volt, de nem az ebédjéből kérek részt, hanem szólni akarok vele.

— Lehetséges . . . a várakozás majdnem egészen hiábavaló, a mel-

tóságos úr ha megérkezik is, mindig fáradtan ül az étkezéshez s olyankor nem fogad.

— Hol ebédel a méltóságos úr?

Az inas megmutatta s odaállt az ajtó elé. Áriusz Anna ránézett keményen összeszorított szájjal és biccentett egyet a fejével.

— Csak állj ott, fiam, az a dolgod. Hanem én már nem állok oda melléd.

A folyosó hosszán itt-ott plüsshuzatos karospadok álltak. Áriusz Anna odament az egyikhez, elhúzta az ajtóig, ahol az inas állt, aztán a meghökkent embert egy kurta kézmozdulattal odább igazítva, leült.

— Farkasszemet nézhetsz velem, fiam, ajtónálló. Hanem egy lépéssel menj arrébb tőlem, mert nem állhatom a szolgaszagot.

Egyszer megnyílt az ajtó, sovány fiatalember lépett ki rajta; de csak rövid utat ment a folyosón, visszafordult mindjárt, mint aki elfelejtett valamit s vissza bement, ahonnan jött. Kis idő múlva kijött megint és megkérdezte Áriusz Annától, hogy milyen ügyben várakozik.

— Azt majd a testvéremnek mondom el odabenn.

A fiatalember bemutatta magát, hogy ő a méltóságos úr szekretáriusa és szerényen megjegyezte, hogy a méltóságos úr bizonyára mélyen fogja fájlalni, hogy nincs módjában üdvözölni testvérét, de az imént üzente haza, hogy nem költi itthon ebédjét, egyelőre nem is tudják, mikorra várhatják őt.

Áriusz Anna fölállt a szálfamagas öregasszonytermetével a helyéről, megigazitotta álla alatt a fekete selyemfejkötője szalagját, aztán megoldotta selyemzsinóros fekete selyemtarsolyát és egy ezüstforintot vett ki belőle. És ránézett a nagyon megzavarodott titkárra, keményen, magasról, sötéten, halottfehéren.

— Mondd meg az Ambrus testvéremnek, fiam szekretárius, hogy nekem az édesanyám volt az az öregasszony, aki őt fölnevelte annak, ami lett. És mond meg neki, hogy te láttál engem innen elmenni úgy, ahogyan most el fogok menni. Azért mond meg ezt neki, mert ezen az elmenő utamon fogom én most megtanulni, hogy soha el ne felejtsem azt az imádságot, hogy a magasságos Úristen verje meg az én Ambrus testvéremet mind a két kezével, ámen. Remélem, ő is meghallotta odabenn. Ezt az ezüstforintot meg osszátok el ketten az ajtónállóval, megszolgáltátok.

Három vagy négy nappal később édesanyám levelet kapott a sovány titkártól. Ezt a levelet — elmondhatatlanul sok évvel később — én is láttam, anyám megőrizte; de megsemmisítette, amikor már elolvastam. A levél így kezdődött: «Tisztelt özvegy!» — s szólt arról, hogy a méltóságos úr nem tud hová lenni a csodálkozástól, hogy az immár ellenőrizhetetlenül nagyszámúvá szaporodott család olyan tanuló ügyében kívánja az ő közbenjárását, aki hanyag és szorgalmatlan, holott tudvalévő, hogy a világban seregével várakoznak

segítségre — és hiába — olyan emberek, akik pedig erre a hozzájuk el nem érkező segítségre minden bizonnyal érdemesek lennének. Ézszerű jóindulattal figyelmezteti a tisztelt özvegyet, hogy a protekciókeresés kényelmes és megszokott tevékenységénél igyekezzék komolyabb tevékenységbe fektetni valószínű energiáit és ne akarjon ingyen taníttatni olyan gyermeket, aki arra sem rá nem szolgált, sem a társadalomnak komoly eredményben visszafizetni nem tudja; nincs az a munka, menjen bár háziszolgálónak, amellyel ne hasznosíthatná könnyen magát s a család pénzkeresőjévé ne válhatnék, ha tanulni nem akar, de annyi becsület van benne, hogy előzvegyült anyján segíteni igyekszik. Mindez pedig a méltóságos úr tollbamondásának tolmácsolása — fejezte be aláírva magát a titkár, aki, hogy ma is sovány-e még, nem tudom.

Az ismeretlen nagyúrnak egyébként, sajnos, tökéletesen igaza volt. Az egész világon én vagyok a legutolsó, aki ellentmondanék neki, de még ha tenném, se tehetném, mert meghalt már; aránylag fiatalon, amerikai párbajban. Amilyen hangos szó volt zászlaján az igazság, mi volt vajjon mondanivalója a maga számára, amikor sorshúzott sorsának adott igazat? . . .

. . . Áriusz Annát én nem ismertem, csak képről; majdnem csodálatosnak találom, hogy nem láttam őt sohasem. Azokban a napokban, a nagyon igazságos levél napjaiban, Áriusz Annától is érkezett levél. Ez is igazságos volt, de viszont egészen kurta. Arról volt benne szó, hogy amíg az én eszem meg nem jön s nem tanulok jobban, ő fizeti értem a tandíjat, egyet pedig ötünk közül — csak annyit kötött ki, hogy fiú legyen — magához vesz egy esztendőre.

Szegény anyám, az egyik öcsémet, Marcit nagynehezen kiszemelte, hogy egy esztendőre odaszabadítja a mecséresi rétekre, de azt hiszem, ez az ajándékozás felülmulta erejét; sokáig úgy nézett ki. A dolog valahogy úgy állt, hogy mindnyájan tudtuk, Marci helyett ha nem terelőpult kapunk vissza, akkor talán gólyát, de hogy rendes városi formában gyerek onnan hazakerüljön, nem képzelhettük el.

Mégis visszakaptuk Marcit, még az esztendő letelte előtt. Hozta magát s a hírt, hogy Áriusz Anna meghalt. Ugyan nem is — ezt akkor még ő sem tudta. Őt hazaküldték akkor, amikor Áriusz Anna kórházba került.

Mert Áriusz Anna kórházba került.

Pontosan sohasem tudtuk meg, Áriusz Anna öregsége hogyan érkezett el idáig. Azt kell hinnem, akkor követte el az első hibát, amikor a szívére hallgatott. Amikor elment a fiához — nyugdíjba, amikor elment az öccséhez — számonkérni a testvérségét, amikor odavette az öcsémet, amikor fizetni kezdte a tandíjamat, amikor odaadta a svájci teheneket a menyé háztartásának. A többi már katasztrofális gyorsasággal ment, amint Áriusz Anna az ő ékes, hangos hatal-

mából a szíve lejtőjére került. Marci ami zavarosat elmondott, abból is ilyesmi világlott ki.

Áriusz Anna a fia házának egy félrehajló szobácskájában lakott; Marci is vele. Aztán valamit építettek a házon, változtattak, elfordítottak és Áriusz Anna szobácskája lekerült a szuterrénorra; Marci is vele. Ha Marci fenn volt a felső szobákban, a ház asszonya igen barátságatlanul nézett rá és a bácsi odasúgta neki halkan, hogy menjen vissza le, ne legyen odafönn. Áriusz Anna pedig mindig azt kérdezte tőle, miért van odalenn, miért nem megy föl a többiek közé, ahová való. A szuterrénoron volt a konyha is, a mosókonyha, meg a két cseléd szobája. Áriusz Anna haragudott erre a két nagylábú leányra, mert látta, nem az ő szigorú és harcos életmintázata szerint végzik dolgukat, de amazok ezer, válogatott módot találtak rá, hogy mindig újra felbosszantsák. Kérő szó volt aztán, Áriusz Anna parancsos szájából szépenkérő, megalkudott szó volt az, ami úgy lehajította magáról az életét, hogy zuhant lefelé végig, az élet értelmének a fenekéig.

Marci kis szennyesládája gyült teli egyszer apróruhával — ugyan mennyit vihetett magával! — egy nadrágocska kellett volna neki aznap nagyon; és Áriusz Anna — ó, Áriusz Anna! — megkérte az egyik cselédet, mosson néhány ruhácskát a kis kölyöknek. A leány nagyot nézett — és rohant panaszra ész nélkül a ház asszonyához. Mi jogon parancsolgat neki az öregasszony odalenn! Mi címen mossa ő ki a jövevényporonty ruháját külön!

S a ház asszonya lement . . . Áriusz Annához. A néhai kazánfűtő lánya. Szép, telikeblű, teltállú asszony volt, csattanó élet, az élet ekkor az övé volt, az bizonyos. Olyasmit mondott, hogy két tehén még nem tart örökké; aztán vissza fölment . . . Áriusz Anna hallgatott és Marcinak, aki itthon látta halott apánkat a koporsóban, . . . eszébe jutott halott apánk a koporsóban. Estefelé mégis csak fölállt a helyéből Áriusz Anna. Fölbballagott lassan a lépcsőn, de nem maradt a házban, kiment a kertbe, onnan zörgette meg az egyik kerti ablakot. A fia nézett ki rajta, csodálkozva, ennek akkor azt mondta Áriusz Anna a híres, éles, kemény, halott, nagy hangján: «Sohse felejtse el, Dénes: én vagyok a senki fiának a senki!»

Ezen az estén eleshetett valahol s a karját belevághatta valamibe, mert Marci éjjel arra ébredt, hogy Áriusz Anna borogatást tesz a karjára; kék volt ez a kar, vörös volt és szederjes, Marci ráborzadt, elaludt újra, reggel emlékezett csak vissza az egészre.

Aztán orvos is jött Áriusz Annához. Néhány nap mulva pedig bevitték a városi kórházba, mert halálán volt s otthon nem akadt, akit maga közelébe engedett volna. Én vagyok a senki fiának a senki...

Marci sírt, rúgott és harapott, de még azon a délután vonatra rakták. Úgy érkezett meg, egyedül.

És nekem is el kellett kezdenem akkor tanulni, többé nem akadt, aki fizessen értem.

MIKSZÁTH KÁLMÁN.

Irta: *Katona Jenő.*

NEM SZABAD nevetned, amíg síró ember van a világon. Amíg éhes nappalaidat és didergő vaksötét éjszakáikat a nyomorúság ebei ugatják föl. Amíg hasztalan álmodik jobb világot a megrabolt nyomor és nem hisz, mégha életet mimel is, mert semmit sem remél többé. Fölrémlik előtted a borzalmas óceán, amelynek hullámai között embermilliók fuldokolnak és amelynek sötét habjai körülombolják a nagy gazdagságok fénylő szigeteit. Körülötted minden reng-remeg. A távolban ott zsarátnokol a világtörténelem új kohója, amelyben annyi érték megég, de amely gót dómok szörnyű sárkányaként maga is munkálja, közvetve, Isten művét. Hiába menekülsz szörnyű kultúrpezzszimismusdól az ő könyörületességének végtelenségéhez ; nem jószívű ötletekkel, hanem érc törvényekkel kormányozza a világot. De még hasztalanabban menekülnél önzőn, kis egyéni boldogságod álmovarába. A minden dolgok múlása idején megállhat-e éppen a te hajlékod, fészked, életcélod az elkövetkező viharban?

Vogué mári beszél arról, hogy a nagy megrázkódtatások aránylag kicsiny hatással múlnak el azok fölött, akik kiérett korban lettek szereplői vagy szemléllői. De a mohó, kerekretágult gyermekszemek szomjasan, örökre magukbaisszák őket és amikor ezek felnőnek, szemük csillogásán megismerzik, hogy a vihar gyermekei. Ez a vihar ott futkos idegrendszerükben, ezt érzik, várják és félik, ez kíséri és kísérti őket lelkük éjszakáján, mégha az sokszor a maguk lázálmainak és vértolulásainak hagymázos látomása és a való-ságra kivetített és rájósolt képe is.

Ily életérzés és lázas aggodás él és vibrál idegszálaiban, idegpályái alján annak a generációnak, amelynek tükrözésében most a magyar fin de siècle legnagyobb prózairójának silhuettjét fölmutatni megkíséreljük. Alig van ingerlőbb, de egyszersmind felelősegteljesebb feladat, mint egybefogni és kimondani egy nemzedék érzés- és gondolatvilágát akárcsak annyira is, amennyire ez, áttételezve egy nagy író értékelésmódján át lehetséges.

A mult nehéz tudása mellett sok mindenben másképp látjuk Mikszáth Kálmánt, akinek írói képe még bizonytalanul lebeg, korántsem érve el végleges kialakulását az irodalmi köztudatban. Az a *Gundolf-i* vagy *Cysarzi-i* szemlélet, amely szerint a hős igazi életét halálával kezdi meg és minden kor új életre támasztja föl magának, ráillik ironkra is. Az a Mikszáth, aki a mai Magyarország fia előtt megjelenik, egészen más, mint az, aki a millenium derűs-boldog verőfényében, a századvég nemzedékének megmutatkozott.

A tót-magyar életközösség földjéről, amely a faj- és vérkeveredés titokzatos folyamata során annyi nagy tehetséget és sajátos lelket ajándékozott irodalmunknak, hozta valamikor feledhetetlen «Jó palócait». Ezeket az őseredeti, törzsökös emberfigurákat, akik az irodalom palettáján olyan új színt jelentenek méla humorukkal és szlávós miszticizmusukkal, mint akár Bret Harte kaliforniai aranyásói vagy George Sand francia parasztjai a maguk nemében. Ezeknek a balladai zártságú novelláknak világához fordult vissza öreg korában is, «mikor a mécs már csak pislog» és csak az emlékezés «Szent

János bogárkája világít» pl. : a *Fekete fogat* szlávós fantasztikumában és sejtelmes misztikumában.

Mikszáthnak ezt a mélyebb, rejtettebb, misztikumba hajló vonását, eddig alig akarták észrevenni. Csak a századvég józan, kiábrándult szkeptikusát látták benne. Pedig enélkül alig értjük meg műveinek, helyenként föltörő mélyebb inspirációját, és különösen művészetének pályája elején mutatkozó, majd — a sírhoz közeledve — igazán kibontakozó emberi és társadalomkritikai tartalmát.

Persze a gyermekkor, a kis fölvidéki falu után az életébe belépő Selmecnek, ennek a sajátos levegőjű fölvidéki bányavároskának fölényes vonásokkal megrajzolt kispolgárai, kisiparos kosztadói ebből alig árulnak el valamit. De az író csodálatosan tiszta, szinte töretlenül éles megfigyelőtehetségének tabula rasa-ján ezek az alakok éppoly élesen tükröződnek, mint a diákvakációkra hazatérő fiú életének osztályostársai, a magyar apró gentry, a falu félparaszti életsorban élő nemesei, Prakovszky, a siket kovács műhelyének : e falusi kaszinónak emberei. Valami fölényes derűvel vonja meg alakjukat később is, lélekben és költői álmaiban mindig visszajárva anyagért falujába. Így pl. a sárosi gentryét a magyar Gascogne ez ártalmatlan, csak önmaguknak Ármi, szeretetreméltó gavallérjait és svihákjait.

Ami Mikszáth társadalomszemléletét illeti, az eredendően, bár sehosem tüntetően, demokratikus. Sőt néha ő maga is gúnyt űz a csak pózolt, üres demokratságból. A mágnást nem szereti. Ahol arisztokratát rajzol, ott emberileg is keményszívű, rideg alaknak jeleníti meg. Úgyszintén a papokkal sem rokonszenvezik, amit talán a századvég erősen antiklerikális atmoszférájának kell nála betudnunk. (*Különös házasság.*)

Mikszáth életét a «Tekintetes vármegye» patriarkális levegőjében kezdte meg és ezt az elhanyagolt, elomló világot eleinte melankólikusan, később már véres persiflage-al ábrázolja. Teljesen elvonatkozva attól, hogy ez a nagy történelmi tradíciókra visszatekintő intézmény, amelyet ugyan már a mult század legjobb magyar szellemei, a «magyar doktrinerek», Eötvös és társai is döngettek, milyen megítélést érdemel, mint a társadalmi autonómia egyik eszköze. Különösen olyan nép körében, ahol a tiers état történeti okokból erős hiányokat mutat és főként, ha egy szellemi virilizmus váltaná föl benne a születési szelekciót. Mikszáth a vármegyében a gentrynek, ennek a nagymultú, de a mult század közepe óta egy hanyatló korban oly vészes útat megtett rétegnek, «a nemzet nagy rokkantjának» életbiztosító intézményét látja.

A gentry útját nem *Kaffka* Margit Színek és évek című regényének a sorok között bujkáló fájdalomával írja le. Nem hirdeti egy másik — méltatlanul felejtett — írónk, *Török* Gyula : Zöldköves gyűrűjével annak a polgári osztályba való föltétlen beolvadását sem. Nem is úgy eleveníti elénk, mint *Tormay* Cecille : Régi ház-a, amely ezt a százados kohók edzette réteget az idegenvérű, asszimilálódó polgársággal egyesíti és vele véli az előbbit fel-frissíteni. Mikszáth e művek lírai telítettsége helyett gazdaságilag a *laissez faire*, *laissez passer* hajrás, aki bírja-marja szabadversenyére ránemnevelnek, a kapitalizmus kirakodóvásárában, még újra megelevenített legnemesebb történeti alakjaiban is, elbukottnak rajzolja. (Új Zrinyiász.) A Noszty fiú esete Tóth Máriával a legvéresebb vádirat, amit valaha e réteg ellen és a történeti kialakulásában megrekedt magyar polgárság mellett írtak. Könnyörtelenül mosolygó regényriporti hangjával talán még a Falu jegyzőjénél is irgalmatlanabb szatira.

Éppen ez az élete vége felé írt regénye mutatja igazán, hogy a fölszínességel csak a fölületes sokaktól vádolt Mikszáth megrendítő pontossággal látta a végzetes magyar hibákat és csak annyiban volt korának fia, hogy elmosolyogta, elhumorizálta, joviális kedélyességbe vonta őket. Bár korántsem mindig. Az Utazás Oroszország felé kis rajza pl. körülbelül *Grünwald* Bélának, a tragikussorsú nagy magyar publicistának *Felvidék* című tanulmányával egyidőben megdöbbenő erővel látja és látatja meg a pánszlávizmus fokozatos előretörését. Egy alkalommal az író felvidéki útján egy tót ajkú, de lelkes magyarérsésű kocsis viszi át a Felvidék felejthetetlen lankáin, hogy azután tíz év múlva, újra megismételve látogatását, ugyanezt az atyafit, mint elégedetlen, magábarejtett keserőséggel a távoli nagy szláv állam álomképére meredőt lássa viszont. Valóban *Utazás Oroszország felé* megtéve egy egyszerű lélekben oly rövid idő alatt . . .

Igaz, általában nem volt meg Mikszáthban a nyílt társadalmi szándék, sem a moralista csak erkölcsi látása. Ő a tendenciát mindig a művészetben oldotta föl. Még írói pályája végefelé is, amikor a sejtelmes palóc misztikum hangulatai mellett és velük párhuzamosan — a hialál felé komolyodó lélek egységéből érthetően — ezek a társadalmi kritikai vonások mind erősebben előtörték nála. Itt, ezekben érzi igazán, — a művészi, őseredeti elbeszélőtehetség tisztelétén túl — nemzedékünk igazán rokonszenvesnek Mikszáthot, amint a saját gyökereihez újból visszatérő magyar irodalom fölfedezte benne a magyar falu íróját.

Mikszáth minden olvasója előtt ismerősek azok a szeretetreméltó történeti rekonstrukciók, melyekben a multat demithologizálva meg-«jelen»-íti. A túlzott historizmus kothurnusa helyett és azzal szemben az örök ugyanegy, minden korban azonos «menschliches, allzu menschlíhes»-t hangsúlyozza. (Kis primás, Szelistyei asszonyok, Beszélő köntös.) Ugyanez a játékos, az emberi intimitás teljességét kedvelő vonás teszi őt a család, a gyermekszoba, feledhetetlenül bájos, a gyermeklélek pszichológiáját minden tudós-vaskos könyvnel jobban föltáró novellák írójává. (A gyerekek.) S mégegy: Mikszáth számára alapjában az emberi élet nagy gyermekek játéka, valami, — Pirandello felfogására emlékeztető — illuzórius valami, relativ valóság. Ezt szereti olykor a rögösméikben élő emberek, más elmúlt korok anakronisztikus ittmaradtjai, korukrakésettjei hóbertjával jelezni. (Beszterce ostroma.) S ez egyszersmind nála humorának legmélyebb forrása.

Ez a humor sokszor egyszersmind ironikus humor. A magyar haladás nemzetpedagógiájának és pszichológiájának egyébként is jellemző tulajdonsága, hogy az önvád, korholás, szatira jelentős szerepet játszik benne. De azért Mikszáth ilyenfajta műveiben sem Széchenyi, Vörösmarty, Petőfi, Eötvös, Vajda, Ady riasztó, keserű szatírja hangzik fel. Nála, aki Jókait szkeptikusabban, kiábrándultabban folytatva, a magyar anekdotát nötteti epikumká, ez a humor is, ami a nagy magyar mesélőnél a valóság visszfénye volt az álomvilágban, egy lehetőség, hogy a valóságot relativizálja, játékra jártsza át.

Emellett írásaiban mindig érződik az emberi lélegzés valódi ritmusa. Éppen ezért inkább sikerülnek humoros életképei, könnyebben, spontán odavetett vázlatok, adomás elbeszélései, mint a bonyolultabb beszélek vagy éppen regények. Ilyen feladatoknál mintegy eláll költői lélegzete és hiányzik ezekhez a kellő komponáló tudatosság, mivel azt meglehetősen meg is vetette. (A hályogkovács.)

Realisztikus művészete bizonytalannal a legnagyobb európai — kivált angol — írók mértékével mérhető s ha a nagy író felelősségérzete és komolysága néha nincs is arányban hatalmas, eredeti, alkotó és emberábrázoló, alakító képességével — boldog aránytalanság, ezerszer boldogabb, mint a fordítottja — azért is korát kell okolni, a háborúelőtti évtizedeket, ezt az apathikus és megalkuvó kort. A magyar paraszti józanság és flegma olykor már-már cinizmussá válik nála, de a végső cinizmustól megóvjaa a gyökeres kedély és az élet ösztönös szeretete.

Általában kérdeznünk kell: lehet-e egyáltalán nagy író cinikus? Nem, Mikszáth sem az. Nem cinikus még akkor sem, ha néha olyan dolgokon is gúnyolódni látszik, ami előttünk — és előtte is — szent: mert a gúny gyakran csak könnyek árja, a szívbe fojtva s ott méregre válva.

Mikszáth nem lehetett másmilyen — anélkül, hogy az avult miliő-elmélet túlzott determinizmusába esnénk, mondhatjuk ezt — a századvégi szürke irodalmi epigonizmus és ennek szociológiai hátterét alkotó elhanyagolt társadalom közepette. A multból itt rekedt anakronisztikus tényezők és az egész elszáradt, modern gazdasági fejlődésünk kompromisszumában kiégyezett, dermedt társadalom sztatikája idején. Ha talán a megnehezült napok jelenjében e «hanyatló kor» iránt olykor meg is engesztelődünk, mégis tudjuk, hogy minden jelen bűn és hiba csak szerves folytatása a kornak, amelynek görögötze mögött ott tátongott a nagy sír, a költő rettenetes víziója, ahol majdnem egy nemzet, nemzetünk süllyedt el. A századvég halló fia fülébe már ekkor a «végzetszél füttyült», a végzetes kasza suhogása hallatszott. Mindazoknak, «akiknek fülei vannak a hallásra . . .» Ki hallotta meg?

Nem véletlenül bekövetkezett, hanem szükségszerűen fölidézett tragédiánk után az újabb nemzedék a szent romokra állva nem vádol és nem hív tetemre, mégis megkülönbözteti azokat, akik olykor rádöbentek a sivár valóra azoktól, apái nemzedékében, akik kisigényű és praktikus életfelfogással, gondtalanul, a nemzet rejtett bajaitól nem háborítva, ringatóztak az örvény felé . . .

Mert Magyarország sohasem remélt, látszólagos anyagi és társadalmi fellendülésének éveit a legmélyebb magyar lelkekben egyszermind a legsivárabb pesszimizmus esztendei voltak. S ez a pesszimizmus, Schopenhauer kultuszával, nem csupán az ideáltalan kor természetes megfelelője volt a mélyebb lelkekben, hanem az illuzionista, «ködvárosba tévedő», ingó toronyról-toronyra ingatag lépéssel tántorgó, délibábhős apák látásra rezzent jobbainak valóságglátása. E korra is ráillik Kazinczy Gábor szava: «Szédítő toronytetőn alusszuk biztos tudatlanságban lázas holdkörálmainkat s még a barátintés is csak arra szolgálhat, hogy lebukjunk . . .»

A «magyar imperializmus» csábos ködhazájának, a fin de siècle «harmincmillió magyar» álmának kevesebb köze volt a valósághoz, mint Aristophenes Nefelo-Kökkügiájának, a felhőkbe épült kakukvárnak. Éppen azért az, ami ma is szívigható, eleven erővel járja át az olvasót Mikszáth művészetéből, az nem a Kathángy Menyhért leveleinek derűje, nem a Dunaparti fényes palota, amelynek kapuján hasztalan dörömböltek a megoldatlan magyar problémák, a Tisztelt Ház pompás karcolatai, mégcsak nem is elmélázó, multhatatlan szépségű emberfigurái, rejtett, finom, bánatos merengéssel telt történetei, hanem a Fekete város szimbólikus magyar hősének, Görgeynek tragikus elzuhanása . . .

MAGYAR NÉZŐ

«E mellett látod, hogy magyarul is csak adtak nevet a dolognak és lehet rajta írni, beszélni». Besse-nyei: A magyar néző, 1779.

IRODALMI ödipusz-komplexumról eddig bizony sem a freudisták, sem az irodalomtörténészek nem tudtak. Most azután Babits Mihály mint apa és Halász Gábor mint fiú a Nyugat szeptemberi és októberi számában megmutatta, hogy ilyen is van. Halász Gábor kritikát írt Babits Európai irodalomtörténetéről. Babitsot magát is, a művet is nem győzi eléggé dicsérni, de egy mellékmondatában megjegyzi, hogy Babits Mihálynak az ő nemzedékére — a ma harminc és negyven év között járókra — semmi hatása nem volt. Babitsnak annyira fájt ez a kijelentés, hogy igen éleshangú válaszcikkében nemcsak Halász Gábort, hanem egész generációját meddő nemzedéknek nevezi és a maga letagadott hatását bizonygatja. Halász viszonzválaszában most már ezzel a cikkel vitázik, de az utolsó szó ismét Babitsé. Az irodalmi hatás kérdése közben lassan el is sikkad és csak az Ödipusz-komplexum marad meg: a fiú, aki el akarja tagadni arcáról apja vonásait és az apa, aki ebben bölcsen és halkan megnyugodni nem tud és aki fiában magánál mindig kisebbet lát: hiszen ő tanította még a betűvetésre is! Két ember vagy éppenséggel két nemzedék vitájába beleszólni, igazságot keresni nemcsak ostobaság, hanem illetlenség is. A vita eldöntése mindeféleképpen az irodalomtörténet feladata. Hogy erről Babits, éppen Babits miképpen feledkezhetett meg, olvasói számára sötét rejtély. Sokan nagyon mulatságosnak találták, pedig voltaképpen végtelenül fonák és leverő látvány volt, amint az élő magyar irodalom elismerten legnagyobb költője és irodalompolitikailag is vezéregyénisége a maga hatását keresi és vitatja a fiatalabbakon. E sorok írója már a Halász Gáborénál is fiatalabb nemzedék tagja: Babitshoz való irodalmi viszonya nem az apa és a fiú örök ellentéte, amely, ime, most is Ödipusz-komplexumba fulladt, hanem a nagypapa és az unoka gyöngéd, békés, szelíd kapcsolata. A mi generációnk már a megkisebbedés látszatának veszélye nélkül vallhatja be, hogy igenis erősen hatott rá Babits. De éppen, mert nagyrészt Babits ízlésén és kultúráján nevelkedett, megdöbbenve és értetlenül áll Babits mostani magatartása előtt. Igaza van annak a német mondásnak, hogy nincsen nagyobb boldogság és gyönyörűség a férfi számára, mintha látja, hogy gondolatai másokban életrekelnek. Babitsnak és minden írónak — így gondolják az «unokák» — szabad a hatás gyönyörűségét keresnie és szabad örülnie, ha fölleli, de nem szabad a nyomán járókat megsérteni és elriasztani azzal, hogy a hatást számonkéri tőlük.

SZIGET A CÍME, görög szigma a szignumum annak az új folyóiratnak, amelynek nemcsak jellege, hanem külső megjelenési formái is egészen szokatlanok. Mindenekelőtt föl kell vetni a kérdést, hogy egyáltalán folyóiratnak

nevezhető-e ez az egészvászonba kötött, bibliofil kiállítású kötet, hiszen évenként csak kétszer jelenik meg. A folyóiratnak állandó, eleven kapcsolatot kell tartania közönségével s ez már az egyre jobban elszaporodó negyedéves folyóiratoknál is veszélyben van, hát még a félévesnél! Akar-e azonban a Sziget kontaktusban maradni a közönséggel? Az első szám után, úgy látszik, nem. Nemcsak, hogy nem számít a közönségre, de nem is törődik vele. Stefan George híres körére emlékeztet az a zártság és zárkózottság, amivel a Sziget befelé, s így a közönségnek háttal fordul. Már a Stefan Georgeval való hasonlat mutatja, hogy ebben a megállapításban a gúnynak egy szikrája sincsen. Ellenkezőleg, tiszteletreméltó és egyúttal félelmetes az a szigorú elkülönülési vágy, amely a Szigetet létrehozta. A Sziget olyan írók szövetkezése, akik tudósok is és olyan tudósoké, akik írók is. A sziget, amelyre visszavonulnak, nemcsak a kortársaktól választja el őket, hanem a kortól is: a sziget voltaképpen a görögség. És mégis azt írják, hogy «a Sziget nem a visszavonulás pontja, hanem a betörésé». Abból kiindulva, hogy «ha ókortudományunk megtudta ragadni a görög lényeket, felfogja tudni idézni a magyar lényeket is», kapcsolatba jutnak a korral, amelyet visszautasítanak. A görög magatartás az, amivel be akarnak törni s ezt a magatartást — a Sziget első kötetében legalább is — abban látják, hogy a kultúra voltaképeni átka a könyv. Az ember, ha emlékszik is Platónból arra, hogy «az írás szegény», nagyon is idegenkedve kapja fel a fejét, ha ezt olvassa. E tétel ki nem mondott első fele: az ember a fontos, nem a mű — az emberben felhalmozódott alkotóerő már magában, leiratlanul is kultúra — elfogadható, sőt, ha bizonyos mai irodalmi jelenségekre gondolunk, nagyon kívánatos is. Azt azonban a Sziget körül csoportosuló kitűnő kultúrmorfológusoknak tudni kellene — s meg vagyunk győződve, hogy tudják is — hogy a mi kultúránk már messze van attól a fiatal telítettségi állapottól, hogy a könyvtelenség kultúra lehessen. Az ilyen kultúrának a kultusszal kell egynek és elválaszthatatlannak lennie, a miénk pedig, sajnos, egyre jobban hajlik a felé, hogy a civilizációval azonosítsák. A Sziget iratlan és írástalan kultúrája csak abban az igen kicsi és könyörtelenül zárt körben valósítható meg, amelyet éppen a Sziget jelent. Feltételezzük, hogy nem is akartak mást. Ha azonban következetesek lennének, már ezt sem lett volna szabad leírniok...

A TUDÓS LEGYEN EGYÜTTAL ALKOTÓ MŰVÉSZ IS? Ez is a Sziget célkitűzései közé tartozik. Csak örülni lehet, hogy ezt ma már komoly tudósok is belátják és követelik, hiszen eddig a művészi alkotókedv a «szak-szerűség» rovására ment. Ez a követelés voltaképpen nem egyéb, mint az essay megbecsülése. Más vonalon ugyanezt látjuk: egyik legelőkelőbb könyvkiadónk havi kétpengős regénysorozat helyett havi essay-sorozatot indított meg. Az első kötetek jó megválogatása és a remek kiállítás remélhetőleg megteszi a magáét s elviszi az essayt az úgynevezett «legszelesebb nagyközönséghez» is.

AZ ESSAY VÉDELME, sőt propagálása egyáltalán nem jelenti a mai essayisták védelmét és propagálását. Ma a folyóiratokat valósággal előnti valami beteges essayizmus termékeinek langyos tömege. A «langyos» szónál itt a bibliára gondoltunk: «mivel sem hideg nem vagy, sem meleg nem vagy, kivételk számból». Néhány ritka kivételtől eltekintve a mai folyóiratok essayi ilyen langyos írások. Írójukra joggal mondják a tudósok, hogy jó író, az

írók, hogy jó tudós. Az essay egyik fontos feladata, hogy porhanyóvá tegye a talajt a nagy, klasszikus alkotások számára, ezek az essaycskék azonban csak elvizenyősítik.

KERESZTURY DEZSŐ a berlini egyetem fiatal s igen tehetséges magyar lektora érdekes kísérletet valósít meg. Olyan magyar novella-antológiát ad ki német nyelven, amelynek minden darabját németek fordították. Ezek a németek Keresztury Dezsőtől tanultak magyarul a Gragger Róbert alapította Berlini Magyar Intézetben. Ez az egyik újszerű ebben a kísérletben. A másik az, hogy nem a régi értelemben vett antológia lesz, vagyis nemcsak annyiból fog állni, hogy tíz vagy húsz vagy huszonöt «dejobb író» egy-egy novelláját egymásmellé helyezik. Keresztury novellagyűjteménye *könyv* lesz, a szónak abban az értelmében, amely összefüggő egészet jelent: a kiválasztott darabok egységes magyar színeképpé, a mai magyar élet és irodalom szép, töretlen ívévé egyesülnek. A novellák fordítása figyelemreméltó közönségi munka: minden egyes elbeszélést közösen beszélnek meg, dolgoznak fel és a kész fordítást közösen veszik át még egyszer. Az új német antológia magyarok számára is érdekes olvasmány lesz.

JÓ LENNE, ha ezt az antológiát egyik komoly német könyvkiadó adná ki, erre azonban kevés a remény. Külföldön nem ismerik a magyar irodalmat s hogy sem a közönség, sem a kiadók mennyire nem vesznek róla tudomást, azt mindenki szomorúan tapasztalhatja, ha hosszabb ideig külföldön él és túljut a magyar irodalommal kapcsolatban udvarias hazugságokon. Ennek egyik oka, hogy a legjobbak csakugyan lefordíthatatlanok: a fordításban éppen a külön magyar íz vesz el. Ez azonban nem jogcím arra, hogy egyáltalán meg se próbáljuk irodalmunkat külföldön megismertetni. Természetesen nem szabad olyan baklövéseket csinálni, mint aminők a német fordítások táján történtek. Alig van könyv, amit ne a Budapesten megjelenő, igen kitűnő és tekintélyes németnyelvű napilap stílusában fordítottak volna. Ez a stílus pedig a németeket — a birodalmiakat éppen úgy, mint az ausztriaiakat — ellenállhatatlanul nevetésre ingerli. Tele van lefordított hungarizmusokkal, sőt «pestizmusokkal», amiktől a németek a hasukat fogják. Németre csak német ember fordíthat, angolra csak angol, olaszra csak olasz; ezt a világot minden könyvkiadója tudja. Keresztury példájára magyarul tudó külföldiekkel kellene próbafordításokat végeztetni és azt eljuttatni a nagy idegen kiadókhoz. Úgy gondoljuk, hogy a kultuskormány ennek támogatásával értékeesebb feladatot végezne, mint — például — azzal, hogy jelentéktelen írók kised műveinek nyomdászamláját fizeti ki... —r. —n.

A KÖD KÉRDEZTE.

Írta: Semjén Gyula

*A köd kérdezte, merre mégy?
S vénasszonyomód rámsirdogált.
Ha tudnám, merre van az út,
Ahol az álmok háza állt.*

*Ha tudnám, merre vár szíved
Forró zengése s hófehér
Testednek drága asztalán
Csókod, a megszegett kenyér.*

*Szerelmes ágyunk hol lehet,
Ahol a béke él velünk,
És örömejtől harmatos
Gyermekajakkal ébredünk.*

*Ó, mondd hát, megvan még az út,
Ahol az álom háza állt?
Szipogva hallgatott a köd
S vénasszonyomód rámsirdogált.*

ERDÉLY MÁSODIK TRIANONJA.

Irta: *Boldizsár Iván.*

A székely falu temetőjében.

EGY SZÉKELY falu temetőjének dús gyöpén feküdtem, a délután éppen tárt karokkal sietett az este elébe. Harmadik hete jártam akkor már a Regátot és Erdélyt; emberekkel, tájakkal, városokkal és könyvekkel ismerkedtem: utazó voltam, ha előkelő nem is, de idegen. Mindent megmutattak és mindent megnézhettem, mindenről kérdezhettem és mindenre feleltek, de kívülmaradtam azon a zárt és könyörtelen körön, amelyet az ember és a táj von a messziről jött elé. A faluba reggel érkeztem, jelentkeztem a csendőr-örsön s tudtam, hogy attól a perctől kezdve figyelik, kivel állok szóba, kinek a házába lépek be. Ártani senkinek sem akartam: ez vitt ki a temetőbe. Ide nem jönnek utánam, itt nem tudják meg, kivel beszélek s miről. Csak mikor benne jártam, vettem észre, hogy a temető maga is külön ajándék. Azelőtt sohasem hallottam, hogy a székely temetőknek a kopjafán kívül másik saját-sága is van. A katolikusok apró fakeresztek helyett embermagasságúakat ácsolnak össze halottaiknak; ki mennél idősebben halt meg, annál magasabbat kap. Ahogy fektemből fölnéztem, olyan volt, mintha meztelen szálfærdő közepén feküdnék.

Vasvillával, kapával a vállukon éppen most tűntek el a falu felé vezető kicsi erdőben azok a székelyek, férfiak, asszonyok, akikkel mostanáig beszélgettem. Beszédjük ízét még éreztem a számban: ahogy gondolkoztam, magamban önkéntelenül «s»-t mondtam «és» helyett, «kicsi»-t «kis» helyett. Beszédjük magja pedig egyre nőtt és nehezedett és rásúlyosodott a szívemre, mint a kő. Ahogy hanyatt feküdtem, a fejem búbjától a lábam ujjáig éreztem magam alatt a földet: a sok vasúti fapad, idegen szállodai ágy, bukaresti aszfalt és marosvásárhelyi macskaköves járda után ezen az úton először. Láttam a mélyebben fekvő falu faházait és testes zsindeyes csüreit, a hegyoldalak lejtését és a gerincek éles vonalát; körülöttem az embermagas keresztek, mintha kitérták volna karjaikat eltűnő testvéreik felé. Ez volt az a pillanat, amikor a zárt és könyörtelen kör engedett: ember és táj befogadott. Az egyesülésnek ez a perce olyan volt, mint a hirtelen megszűnő és a hirtelen kezdő fájdalom. S csakugyan, egyik fájdalom megszűnt bennem: a kívülállás fájdalma, de elkezdődött a másik, a teljes látásé és a teljes átérzésé, amely bennem van azóta is, elszorítja torkomat és görcsbe állítja kezemet most is és, attól tartok, soha az életben többé nem tágit.

Irodalom és élmény.

Ha valaki azzal kezdi, hogy fájdalommal fog írni Erdélyről és az erdélyiek-ről, az — tudom — már gyanús a tisztánlátó, tárgyilagos, Széchenyi jegyében élő ember előtt. Annyi a «vérzöszívű székely és magyar», s amit tesznek és mondanak, olyan eredménytelen, sőt ártó, hogy az ember joggal húzódik előlük. A fájdalom azonban, amiről itt szóltam, éppen a *tárgyilagos megismerés fájdalma*. Nem az Erdély elvesztésén és «elszakított véreink» sanyargattatá-

sán való fájdalom, hanem újabb, kínzóbb és kínosabb érzés, amely akkor fogja el az embert, ha elfogulatlanul, az adott helyzetből kiindulva, mondhatnám előre megfontolt szándék nélkül utazza be a mai Romániát a Fekete-tengertől a Kalotaszegig és az Aldunától a Máramarosi havasokig.

Az adott helyzetből kiindulóan a mai erdélyi valóság könyörtelenül tárgyilagos megismerése : ennek jegyében indultunk el, hárman, fiatal magyar írók. Eddig, ha magyarok Erdélybe mentek, Nagyváradnál kezdtek s kevésnek volt egyéb célja, mint a nyaralás. A mi Erdély-élményünkre elhatározóan hatott, hogy a Regáton át jutottunk Erdélybe. Más szög alatt láttunk mindent : megvolt az összehasonlítási lehetőségünk nemcsak a magyar helyzettel, hanem a romániaival is és ez hallatlanul sokat jelentett. Talán, ha a Királyhágón át lépünk be, kevésbé sujt le az, amit látunk és kevésbé pesszimistán szemléljük az erdélyi és az egyetemes magyarság sorsát. De kevésbé vagy talán egyáltalán nem tapintunk rá az erdélyi magyarság helyzetének lényegére. Ehhez az kellett, hogy megismerkedjünk a mai románsággal, a regátival és az erdélyivel, városival és paraszttal, öreggel és fiattal. Amennyire egy utazás és még hozzá első utazás megengedi, ezt megtettük.

Erdély mind a hármunk számára és talán az egész magyar fiatalság számára irodalmi élmény volt. A háború előtt gyerekek voltunk vagy tán még azok se, amit tudtunk, azt Benedek Elek, Móricz Zsigmond, Nyíró József, de mindenekelőtt Tamási Áron könyveiben olvastuk. A Hargitán Ábel kunyhóját kerestük, Csiksomlyóban a barátok klostromát, Szeredában a bankot, amelynek erdejét őrizte. Itt mehetett fel Ábel a hegyre, mutattunk ki egyszer a vonat ablakán. Ha román csendőrt láttunk, Surgyélán borostás képe jutott eszünkbe és nevetve emlegettük a sas-lakomát. És ha románokról volt szó, mulhatatlanul felötlöttek bennünk azok a szavak, amelyeket Ábel mond, mikor megszabadul Surgyélántól és amelyeknél finomabban és teljesebben még nem fejezték ki, mit jelent a románság a magyarságnak :

«Leültem a kicsi pajtában és úgy gondoltam végig azt a nagy időt, amit Surgyélánnal éltem. Surgyélánnal, aki engemet olyan sokat nyomorgatott, aki megette velem a bűdös sas-cubákat, aki ezáltal beteggé tett, aki a sas házbahozatalával megölette a macskákat és kivágta a kutyám szemét, aki eltüntette valahová Bolhát a megmaradt szemével együtt, aki megette egyetlen kecskémet és elvitte a puskát az örmény pénzivel együtt. . . Aki rombadöntötte kicsi birodalmamat és inséget hozott a fejemre. . . »

Az erdélyi magyarság sorshelyzetét majdnem kizárólag csak a szép-irodalom közvetítette felénk. Ez pedig természeténél fogva megszűri, szellemivé teszi, megszépíti tárgyait. Még a legkomolyabb és letragikusabb témákat : Székely Mózes Zátonyát vagy Csütörtökét, Kacsó Sándor Vakvágányát is átszínezi valami zord esztétikum és az élmény élességét az olvasó számára másodlagossá teszi.

Az irodalom közvetítésével így számunkra Erdély egy kicsit még mindig «Tündérkert» volt, ahol — azt reméltük — sűrítve lelhetjük majd fel magyarságunk és embervoltunk értékeit és ajándékait. Azt hittük, hogy az a sokszoros atmoszférikus nyomás, amelyet a kisebbségi sors jelent, megtisztította és megkeményítette ott az embereket és a viszonyokat. Tudtunk a «hagyományos erdélyi liberalizmus» vagy egyértelműbb szóval az erdélyi humanizmus közös történelmet és egyéni sorsot formáló erejéről. Megkapott az erdélyi gondolat, a kisebbségi sors új, hősi vállalása, egy-egy költő tiszta, reménytelen, de el nem fuló hangja, a legfiatalabbak rokonszenves kezde-

ményezései. Nem áltattuk magunkat hamis illúziókkal, csodát sem vártunk. De a mi szemünkben Erdély mégis szebb világ, «Thulén tuli táj» volt.

A dal és amiről dalolnak.

A dal mindig szebb, mint amiről dalolnak: ha a költőknek ez az örök kifogása és vigasztalása bizonyosodott volna csak be, nem lett volna baj. Az sem baj, hogy az irodalmon keresztül megszépítve láttuk Erdélyt. De baj, mindennél nagyobb baj, hogy az, amiről dalolnak, a való helyzet tragikusan súlyos és lesújtó. Túlságosan szubjektív és teljesen alaptalan lenne ez az írás, ha a tapasztaltakat előzetes elképzeléseimmel hasonlítanám össze. Hiszen nem is az határozza meg legdőntőbben Erdély-élményemet, hogy csalódtam várakozásomban, hanem az, hogy a látottakat és hallottakat semmiféle várakozáshoz nem lehetett mérni.

Két Trianon.

Erdély sorsa s helyzete ma nagyon kemény és kényes kérdés élén áll. Annyira, hogy nemcsak a kérdés megoldásán, hanem már pusztá megfogalmazásán is hallatlanul sok múlik. Egyetlen elcsúszott szó, rosszul megnyomott szótag, elsiklott hangsúly és már kiáltják is feléd: «Hazaáruló!» S ha értetlenül meredsz a kiáltozókra, hallgatásodat büntüdnak veszik s minden szavad mögött pénzeket szimatolnak.

Ma, tizenöt évvel Trianon után már ki lehet, ki kell mondani, hogy Erdélyt tulajdonképpen két Trianon nyomoritja. A másik: ez a tizenöt év. Ez a nyomasztóbb és a gyötrelmesebb, mert ezért csak magunkat, csak magunkat okolhatjuk. S még azzal a kétségbeesett vigasztalással sem könnyíthetünk magunkon, hogy «ezt tettem, nem tehettem másként», mert bűnünk határon innen és határon túl éppen az, hogy nem tettünk semmit. Egészséges embert — hát még egészséges népet! — az elkövetett bűnnél százszor jobban bánt az, amelyet el sem követett és mégis bűn. Vajjon bánt-e bennünket? Hiszen a magyarság Erdélyben tizenöt esztendő alatt nem tett egyebet, mint szenvedett, várt és reménykedett. Várta, hogy valami csoda kiszabadítsa babyloni fogságából.

Székelyföldön találkoztam egy esküt nem tett bíróval, aki — éppen augusztus huszadikán történt — boldogan és sejtelmesen ujságolta, hogy szeptember nyolcadikán «megkezdődik a revízió». Azóta szeptember régen elmúlt, de ez sem a bírót, sem ezrével hemzsegő chaliaszta barátait csöppet sem zavarja. Kitzúznak egy újabb határnapot — mindig tüneményes pontossággal «tájékozva vannak!» — és tovább várnak és tovább reménykednek. Közben lefoszlik testükről a ruha, levásik lábukról a cipő, inyük elszokik a rendes étkezésektől, szülőfalujuk elsenyved. De azért csak várnak rendületlenül és sügnak-búgnak a piactéren, mint ez a bíró, akinek keshedt, gyomorsavas, szerencsétlen arca mint keserű szimbolum maradt meg bennem. Szimboluma az izzig-vérig becsületes, a maga rajongó passzivitásában is tiszta magyar rétegnek, amelyet vádolni nem is lehet az elfecsérelt tizenöt évért, csak sajnálni.

De mégis ki kell mondani: részben ezek miatt vált második Trianonná az elmúlt és elmulasztott tizenöt év. Az emberek a «nem érdemes arra a rövid időre» elve alapján hagyták a dolgokat a maguk útján menni. Csakhogy azok nem maguktól mentek, hanem a románok igazgatták őket. A magyarság

pedig másfél évtizedet elveszített Erdélyben és kérdés, hogy valaha is pótolhatja-e?

Passzív rezisztencia? Ne áltassuk és ne mentegessük magunkat ezzel. E tizenöt év csupa passzivitás volt, minden rezisztencia nélkül. Ellenállásra a magyarság nem gondolt, kizárólag a rajta esett jogtalanságot és méltánytalanságot emlegette: tipikus gravamen-politikát folytatott. Ugyanabba az úgylátszik szerkesen magyar hibába esett, mint a monarchia magyarsága: közjogi sírásmokkal elégedett meg gyakorlati szervezkedés helyett. A hatalom pedig ugyanolyan keveset hederített rá.

A gyakorlati, gazdasági szervezkedés hiányának inkább csak lélektani s érzelmi, semmint politikai okai vannak, következménye azonban a legsúlyosabb politikai valóság. A magyarság az elmúlt tizenöt év alatt mindig abból indult ki, amit szeretne, aminek lennie kellene, vagy ami volt és csak a legkritkább esetben abból, ami van. A mai végzetes állapoton pedig csak akkor lehet segíteni, ha a magyarság és vezetői minden cselekedetükben az adott helyzetből indulnak ki. Aki azt állítja, hogy ez a mai politikai helyzetbe való végleges belenyugvást és a magyar egység elvének feladását jelenti, az rosszhiszemű vagy legalább is menthetetlenül szüklátókörű. Ellenkezőleg, amíg a második Trianonon: a politikai merevségen és meddőségen nem változtatunk, addig nem remélhetjük, hogy az első Trianon elmúlik fejünk fölül.

A vízbedobott magyarság.

Ha erdélyi utamon nem találkoztam volna olyanokkal, akik ma már belátják az adott helyzetből való kiindulás szükségességét, akkor a végső kétségbeesés világgá kiabálása helyett igazán csak a hallgatást választhatnám. Szerencsére ma már egyre többen merik kimondani, sőt leírni, hogy az erdélyi magyarság külpolitikailag a maga erejéből csak közvetve, alig valamit változtathat a helyzetén, annál többet tehet azonban befelé. Ha egyáltalán élni akar, akkor a ma politikájában a ma adottságait, ha nem is változtathatatlan, de meglévő adottságoknak kell tekintenie és a maga gazdasági és kulturális hadállásait kell kiépítenie.

Amíg a kép egyik sarkában tisztul, a másikban elsötétedik. Ezt a szükségserű felismerést az ember örömmel köszöntené, ha nem látná azt az egyre szélesbülő, sok testet maga alá temető szakadékot, amelyet éppen ez az elodázhatatlan tény hasított a magyarságban. A szakadék egyik oldalán azok vannak, akik egyetlen percre sem hajlandók tudomásul venni, hogy Erdély ma Románia területéhez tartozik. Lehet-e őket hibáztatni ezért? Hiszen magunk is így vagyunk, minden magyar ember így kell, hogy legyen. Csakhogy ez az állapot hasonló a vízbedobott emberéhez. Hiába tökéli el, hogy minden körülmények között szárazföldi lény marad és a vízbenélők egyetlen mozdulatát sem utánozza: ha nem úszik, menthetetlenül elmerül. Ez a konokság azt felejtí el, hogy az ember szárazföldi lény marad, ha úszik is; csak alá ne nyomják a fejét végleg, csak el ne engedje magát önként: majd biztosan akad idő és alkalom, hogy szárazföldre jusson megint!

Érthető, hogy akik a régi Nagymagyarországot megélték, nem tudnak és nem akarnak belenyugodni a mai satnyaságba. Összeszorítják a fogukat és inkább megfulladnak, de nem úsznak. Ebben a magatartásban sok van a hősiességből, igaz. Hiszen minden öngyilkosságban van belőle valami. De lehet-e hősnek nevezni azt az apát, aki öngyilkosságot követ el, mert gyermekei éheznek?

De még ez az öngyilkos hősiesség is sokkal tiszteletreméltóbb, mint azok felfogása, akik pusztán politikából konokok. És itt jutottam el az erdélyi magyar kérdés egyik legfontosabb és legkényesebb pontjához, a vezetők és a vezetés kérdéséhez. Ha a befelé való, teljes egység — magyarokról lévén szó! — elérhetetlen ábránd marad is, kifelé, a románok felé könyörtelenül meg kell tartani az egységet, ha nem akarjuk, hogy a *divide et impera* elve végképpen beteljesedjék rajtunk. A belső ellentétek azonban ma már olyan keservesen mélyek és a feszítő, tágitó erők olyan erősen dolgoznak, hogy a külső burkot bármely pillanatban ketté repeszthetik.

A párt és vezetői.

Ez a burok a Magyar Párt, az erdélyi magyarság hivatalos képviselői szerve. A pártot Erdélyben úgy szidják, mintha kormány lenne. Iszonyúan fonák helyzet ez: itt áll egyik részről a párt minden hatalom nélkül és kénytelen eltérni a hatalmon levés minden hátrányát. És ott áll másik részről az erdélyi magyar nép, amelyet a tényleges hatalom megfosztott az ügyekbe való beleszólás lehetőségétől és amely így politizálási szenvedélyét a Magyar Párt vezetőségéné li ki.

A legfőbb panasz az, hogy a pártvezetőség teljesen távol áll a néptől és nem ismeri a való helyzetet. Ebben nagyon sok az igazság: az impériumváltozás óta megszakítás nélkül ugyanazok az emberek állnak az élen, az állandó politizálás pedig multhatatlanul megfoszt mindenkit a közvetlen érintkezés és tájékozódás lehetőségétől és eltorzítja a perspektivákat. A jelenlegi pártvezetőség tizenöt éve folytatja már gravamen-politikáját és a magyarság egységére való hivatkozással szerel le minden belső ellenzékét. Pedig a kommunistákat kivéve olyan magyar ember Erdélyben nincs, aki ne látná be, hogy a párt egységes keretét megbolygatni nem szabad.

Ha az ellenzék maga egységes lenne, már régen kezében lehetne az erdélyi magyarság ügyeinek vitele. A pártvezetőség szerencséje, hogy akik ellene harcolnak, egymást is bántják. Erdélyi utazásom harmadik napján már sóvárogva gondoltam a megcsömörlötten elhagyott csonkaországi közelre, ahol az erdélyi állapotokhoz képest valóságos állandó *Treuga Dei* uralkodik. Magyarországon s különösen Budapesten igazán nem nagyon válogatják meg az emberek a szavaikat, ha egymásról vagy éppenséggel politikai ellenfeleikről mondanak véleményt. De mielőtt Erdélybe léptem elképzelhetetlennek tartottam, hogy egy óra alatt először burkoltan, azután egyre nyiltabban annyi rosszat és csunyát mondhasson egyik ember a másikról.

A párt egyik legnagyobb tévedését erdélyi ellenfelei nem szokták a szemére vetni: a magyarság legjobbrait a szabadkőművesek és a kommunisták táborába kényszeríti. Ha a pártvezetőség «a magyarság szent fájdmának» hangoztatása, tiltakozások, népszövetségi memorandumozás és lojalitási nyilatkozatok helyett csak egyet is megmentett volna a tizenöt év alatt bezárt 260 magyar iskolából, ha csak egyetlen termelő és értékesítő szövetkezetet is alapított volna, ha a magyar falvakba orvost küldött volna, ha csak kísérletet is tett volna modern és szociális gazdasági szervezkedésre, ma egyetlen emberként állna mögötte a magyarság és nem a pesszimizmusnak ezen a — tudom — nyomasztó hangján kellene ezt a beszámolót írnom. Ma már a nép, sajnos, nemcsak a vezetőséggel, hanem általában a Magyar Párttal szemben bizalmatlan, s ez egészen kétségbejítő utakra vezethet. Hiszen a

legutóbbi választásokon is megtörtént, hogy színmagyar falvak ellenzéki román jelöltre szavaztak. S. Romániában a választás titkos!

Természetesen távol áll tőlem, hogy a Magyar Párt bármelyik vezető-férfiának igaz magyar érzését, becsületességét és tiszta szándékát kétségbevonjam. Amit mondtam nem személyükre, hanem politikájukra vonatkozik. Ők megvannak gyűződve, hogy ezzel a politikával használnak legtöbbet a magyarságnak. Ezt a felfogást, végzett munkájukat és érintetlen egyéniségüket tisztelni kell. Politikájukra azonban, sajnos rácaffolt az élet.

Mit kellene tehát a Magyar Pártnak — a magyarságnak — tennie? Mit jelent az adott helyzetből kiinduló gyakorlati munka? A programot nem nagyon kell keresni, hiszen a párt minden ellenfele aprólékosan kidolgozta s amennyire lehet, a maga hatáskörében már megpróbálta megvalósítani is. (És itt nem lehet elhallgatnom azt a szorongó érzést, amely akkor vett erőt rajtam, amikor egy ügynevezett «szabadkőműves kommunista» és egy ügynevezett «katolikus hitlerista» beszámolt eddigi munkájáról és terveiről. Hajszálnyira egyezett az elngoldolás is, a kivitel is. Felkiáltottam: «Miért nem dolgoztok együtt?» Rámmeredtek: «Azzal a . . .» s ezután a becsmérő szavak olyan áradata következett, hogy egy perc alatt sok mindent megértettem az erdélyi helyzet nyomorúságából.)

Termelő és értékesítő szövetkezet, népkönyvtár, orvos: csak ezt a hármat említem meg. Ha ezt a hármat nem valósítják meg, igazuk lehet a románoknak: ötven év múlva nem lesz kisebbségi kérdés Erdélyben.

Értelmiség és nép.

Nem azért nem lesz, mert minden magyart elrománosítanak vagy kiirtanak, hiszen a székely vagy a kalotaszegi gyereket hiába járatták román iskolába, apját hiába ölik az adókkal: szívósabb és igénytelenebb annál, hogy végképpen ki lehessen pusztítani. Erre a románok sem gondolnak. De igenis tervszerűen dolgoznak a megsemmisítés egy másik, csöndesebb és hidegebb módján: az erdélyi magyar parasztságot a csángók sorsára akarják juttatni. Azok is magyarul beszélnek és énekelnek még, de el vannak vágva mindentől, ami magyar: paptól, könyvtől, újságtól, orvostól, iskolától, ügyvédőtől. Ez a sors vár az erdélyi magyar népre is. A románságot ebben a munkájában, sajnos, nem akadályozza a magyar értelmiség. Akarata, öntudata és jobb meggyőződése ellenére, persze: de ez a tényeken mitsem változtat.

Egy-két örökké idealista írótól, paptól és fiatalembertől eltekintve a nép csak szólalomban él együtt az értelmiséggel. Nincs beszéd és nincs vezércikk, amelyben ne hangoztatnák, hogy az erdélyi magyarság életének záloga a falu, de hogy ez a gyakorlatban mit jelent, arról nem sikerült meggyőződnöm. Az értelmiség számos vezetőtagja származik paraszti családból, de a falu mai helyzetét nem ismerik, falura nem járnak, közösséget a néppel csak elméletben éreznek. Pompásan bebizonyítják, hogy a fiatal értelmiségnek falura kell mennie, de — akár csak itthon — mindegyik a másikra tolja. A kolozsvári egyetemi fiatalok egyik vezetője például éveken keresztül cikkezett a falu orvoshiányáról. Számokkal, statisztikai adatokkal mutatta be, hogy a falusi orvos nemcsak áldozatot hoz népéért, hanem tisztességesen meg is élhet. Most mégis Kolozsvárott találkoztam vele: ott van a rendelője. Az Erdélyi Fiatalok című lap öt év óta ír a falukutatásról, a falumunkáról, arról, hogy a fiataloknak ki kell mennie a falura, meg kell ismernie és tudományosan fel kell dolgoznia. Mindmáig egyetlen erdélyi falú sincs feldolgozva.

A falvak népe pedig magányosan és kiábrándultan tűri a csendőrök pofonjait, a pofonoknál brutálisabb adókat, építi a román állami iskolákat a két keze robotjával és fejét meghajtva hordja a téglát az új görögkeleti templomhoz, a maga roskadozó egyháza mellé. Ha megbetegszik, bele is hal, mert nem tud ezer leiert orvost hozatni a városból, ha városi ruhás ember magyarul szól hozzá, elámul: a városból csak románok járnak ki a magyar faluba: adót szedni, ellenőrizni, felülvizsgálni. Az értelmiségnek azok a tagjai pedig, akiknek a népet vezetni kellene, nem vezetik.

A magyar falvak lakossága készpénzt jóformán sohase lát: ha valamit elad, lecsap rá a jegyző és elviszi adóba. És milyen nehezen tudja fáját, török-búzáját eladni! Miért nem jönnek el a városból hozzá a tanult fiatalok, hogy megmutassák, hogyan kell szövetkezetet alakítani? És miért nem ad hitelt a magyar tőke, hogy az esetleg fölvetődő szövetkezeti eszmét meg is valósíthassák? Néhány csiki faluban maguktól alakítottak erdőkitermelő szövetkezeteket s ma a haszon, a pénz már az övék marad, nem a közvetítőé. Fáj az összehasonlítás, de román fiatalok, igenis kimennek a falura: csatornát ásnak, gyógyítanak, szövetkezetet, könyvtárt alapítanak. A magyarok erről mind csak cikkeket írnak. Igazán nagyon kitűnő írásműveket.

A legfiatalabbak.

Az eddigi ellentétekhez még egy járul: a nemzedék-ellentét. Ez Erdélyben nem frázis, sem érvényesülési fegyver. Csak meg kell gondolnunk, hogy már majdnem férfivá serdült az a korosztály, amely a háború kitörésekor még apró gyermek volt, vagy éppen abban az időben született és amely számára Nagy-Magyarország már csak történelem. Ezek a románokban nemcsak a bocskort és a szuronyt látják, hiszen román fiúkkal jártak iskolába, s velük dolgoztak az egyetemen. Románul éppen annyit beszélnek, mint magyarul, román könyvet éppen annyit olvastak, mint magyart. Nem, nem románosodtak el, csak önkéntelenül is úgy látják a helyzetet, ahogyan van. A maguk bőrén tapasztalják, hogy ha a magyarság élni akar, mindennek előtt meg kell élnie, a szónak sokszor egészen materiális értelmében. Ezért le kell tenni az illuziókról, mondják ezek a legfiatalabbak, minél több tárgyi ismeretre kell szert tenni és meg kell szervezni a magyarságot gazdaságilag. Megmozdulásuk, a «Hitel» című folyóirat hallatlanul rokonszenves a maga tisztaságában, tárgyilagosságában, frázismentességében. Útjuk a Széchenyi-mutatta magyarság, szellemi irányítójuk Szekfű Gyula és Németh László. De ezeken túl a maguk élményét írják meg: a kisebbségi magyar ifjú eddig iratlan élményét. Azt hiszem, ez az élmény kötelezőn hat a jövőre is. Az erdélyi magyarságot a legfiatalabbak fogják mai helyzetéből kivezetni, nem a Magyar Párt mostani ellenfelei, még ha ezek hangoztatták is először az adott helyzetből való kiindulás szükségét. Ám annyira végtelenül el vannak jegyezve a szabadkőművességgel, hogy ha jót is akarnak és jót is tesznek, a gyökerük rossz marad. A legfiatalabbak azonban szervesen és elválaszthatatlanul össze tudják egyeztetni magukban a mély magyarságot az erős szociális felelősségérzettel és az európai látókörrrel: olyan bonyolult szövevényhálózat ez bennük, hogy bármelyik részét érintsék is, vele rezdül a többi is. Őket nem vádolhatják se kommunizmussal, se szavaló irredentával. Kár, hogy ezt a szép és vigasztaló képet elsötétíti némileg az a dicstelen, személyeskedő küzdelem, amelybe a közvetlenül előttük járó korosztállyal, a harmincévesekkel keveredtek.

Ha e legfiatalabbak is elsüllyednek az erdélyi politikai hinárban: egy-

más marásában, akkor nemsokára már megkérdezni sem lesz szabad: mi lesz Erdéllyel?

Ezeket a dolgokat sem látni, sem leírni nem volt könnyű. Ezért hadd fejezzem be azzal, amit talán inkább mottónak kellett volna felírnom: «Igen is jól tudom, miben fáradozom s mit várhatok. El vagyok készülve a rossz hazafi nevezetre, mert általában mindent nem dicsértem s felhőkig nem emeltem. Sok tán azt fogja mondani: «Ocsmányolja hazáját». (Széchenyi «Hitel»-ének Végszáva».

TÚL KŐFALON, KŐBÖRTÖNÖN.

*A város rengő vadonán villantam én a fényre,
A tavasz messze bujdosott, zörgött, dacolt a tél.
Vacogva, ríva jöttem én Isten pehelyke lénye
És nagyanyó dédelgetett, mert nem volt anyatétj.*

*Az utca dongó dajkadalt dúdolt, gonosz kereplő
Csikorgott ablakunk alatt: a Bábel szíve vert!
Nem fészkelt háztetőnk fölött szép gólyapár, keleplő
S az eget védték torlaszok, kő kőfalat emelt.*

*Itt élek harminc éve már csörgetve gondbilincsem,
A bocskorosi ivadék kenyér-járomba tört,
Sorsommal sem vitázom én, elég, ha látja Isten,
Hogy mennyi kinnal taposom a rámmért földi kört.*

*Ha szélterült a városon az éj iromba szárnya,
Álomba ájult mind a fény s kigyúl a homlokom,
Vezeklő Nessus-ing lehull: robot és bérkaszánya
S ragadnak fúrge fantomok túl balga gondokon.*

*A csillag, hova tartok én, tinéktek ismeretlen.
A vágyak tartománya ez, oda kevés jut át:
Ki nagyot álmodott s akart, de szürkén szenvedett lenn,
Kinek hiába-harc maradt és soha mirtuszág.*

*Itt gondbarázda elsímul s a könnyeső kiszárad.
Ha ajkad átkok kútja volt, dall gyöngyöz itt a száz,
A lelked szebbé fűrdeted álmok taván ha járadt
S a feledés fehér-opál fényét zuhogja rád.*

*De jó a hajnal s visszahi a város dobverője,
Megint a ringbe lépek én, hol Mammon szija vár,
Cserezze, tépje hátamat, övé a test, a pőre:
De lelkem vándor Neptunok útját bolyongja már.*

ILLAT A VÁZÁBAN.

Irta: Azorin, Martinez Ruiz.

Azorin, igazi nevén Martinez Ruiz, alicantei származású író, a századforduló nagy nemzedékének tagja, amely egészen megújította a spanyol irodalmat s amelynek ma is elismert és pályájuk zenitjén álló kiválóságai Miguel de Unamuno, Ramon del Valle-Inclan, a Nobel-díjas Jacinto Benavente és Maetzu, a jeles essayista. Azorin műve valami egészen különleges és egyéni jelentőségű az újabb spanyol irodalomban. Ő elsősorban a meghitt bensőséges hangulatok művésze. Akár a holland genre-festők apró, intim hatású jelenekteket ad, mintegy látomásokat idéz föl álmos, ódon városkák mélyéről, ahol a szomorúság és csüggettség, a letűnt nagyság emléke és szépsége vegyül a történelem nélküli napok szelíd és banális egyhangúságába. Azorin részleteiben realista, de megkülönbözteti a lírai megindultság, amely kristályos tisztaságú miniatűrjeit áthatja. Ortega y Gasset szerint a legjelentéktelenebb emberi gesztusokat csillogtatja meg a napfényben, hogy a legmélyebb és legigazibb zöngéket csalja ki belőlük. Az alábbi kis novellája azonban mindennél tökéletesebben fogja jellemezni.

AFOGADÓBAN, amelynek a Sevillai meg a felesége volt a gazdája, csinos fiatal leány szolgált, Constanzának hívták. Nem a fogadósék leánya volt, de úgy bántak vele, mint tulajdon gyermekükkel. Egy szép napon kiderült, hogy a leányka szülei előkelő nemes emberek. Constanza otthagya a fogadót, férjhez ment egy gazdag nemes úrhoz és Burgosba ment lakni.

Egyetlen szálló sem volt Toledóban, amely kedvesebb lett volna az utasoknak, mint a Sevillai fogadója. Amivé sok század múlva a fényes fogadók lettek, amelyeket hoteleknek hívtak, az volt akkoriban a Sevillainak és feleségének *posadája*, — már persze csak viszonylag. Nagy pénz maradt ott, annyi igaz. Ha az öszvérhajcsárok és a szeke-resek kénytelenek voltak más szállásokról a patakra menni, hogy jóságukat megittassák, itt itathattak az udvarban álló széles vályukból. A szolgaszemélyzet nagyszámú volt és szorgalmas; istállófiúk, vízhordó gyerekek, síkáló leányok jártak-keltek a patióban és a folyosókon. A fogadóban állandó és élénk volt a forgalom. Nemesurak, papok, katonák, diákok vettek itt szállást. Volt úgy, hogy drága selyemreverendát lehetett látni egy-egy kapitány festői mundérja mellett s egy forgó rózsaszín, zöld és sárga tollai súrolták a duegnák komoly fekete főkötőjét. Tekintélyes tanácsúr szállt ki gyaloghintójából és

lépett be a fogadóba botjára támaszkodva; nemsokára pedig egy katona tűnt fel, és sarkantyús csizmája keményen kopogott a kövezeten. Valahol papiszemély mormolta halkán breviáriumát és valamelyik felső szobából vitézek nevetése hallatszott, bizonyosan szerelmes históriákat meséltek egymásnak vagy az ostáblán csörrentek a bábuk, amelyekkel a diák urak játszottak. Nem volt a napnak vagy az éjnek szaka, amikor békesség lett volna, a kaput egy pillanatra be nem zárták. Lovak kemény és szabályos lépte vert visszhangot a patio kövezetén hajnalban éppen úgy, mint alkonyatkor, úgy délidőben, mint az éjszaka derekán, az egész házon végig harsogott egy-egy mérges hidalgó lármája és káromkodása, amint éppen valamelyik szolgát szidalmazta — Tisso és Lope minden hájjal megkent szolgálai voltak ilyenek — lustasága vagy bambasága miatt. Az élet széles, mozgalmas áradásban hömpölygött át a Sevillai fogadóján. Ott bőven akadt az ember arra, amit legsóvárabb vággyal áhít: festőire és váratlanra.

A serény kis Constancicát mindenki bámulta. A kiszolgálóleány nem volt rátartós senkivel szemben, de szépség és tisztesség párosan járt nála. A szeretet és elismerés, amellyel a vendégek viseltettek iránta, a többi szolgálóban felkeltette az irigységet. A női cselédség élén, mint a közös ellenséges érzület vezére, az Argüello állott, negyven körül járó, tagbaszakadt leány. Ez az Argüello volt az «ágyak főfelügyelője» és állandóan szóváltásba, vitákba és civódásokba keveredett a vendégekkel és ezekbe a többi szolgálot is belerántotta.

* * *

Huszonöt év telt el. Constanza tizenöt éves volt, mikor a fogadót otthagyta; most a negyvenben járt. Házasságából két fia született, az egyik huszonnégy éves volt, a másik húsz; egyik közülük Nápolyba van és az alkirály udvarában szolgál; a másik Madridban tartózkodik s azon buzgólkodik, hogy állást kapjon Amerikában.

Constanza kissé elhízott a korról. Jó nagy darab asszony, barna, saszorra van. Az évek könnyű, lágy pihét sarjasztottak az arcán. Nincs háziasszony, aki fölülmulná szorgalomban és tisztaságban. Hajnalban ébred, mielőtt még a cselédség fölkel. Nem tűr egyetlen poros zúgot, minden darab vásznat kétszer is megolvas. Ma nem hímez inget, biztosan lenmatringokat gombolyít a motollán; ha nem éppen valami rézedényt fényesít a konyhában, bizonyosan inyes pástétom készítésével foglalatoskodik. Mestere a konyhaművészetnek: zamatos sültet és vagdaltakat tud csinálni, különleges módon pácolja a sonkát s a sózott disznóhúst s a véreshurka készítésében nincs párja. Megállás nélküli, szinte lázas tevékenységében hol itt, hol ott terem, nem nyugszik pillanatra sem. Le nem veszi szemét a napszámosokról, akiket lent fonnai fogadott; alkuszik a zsbárusasszonnyal, aki házi lim-lomot és az ócska bútort jött összeszedni; a foltozó mestert szólítja, akinek

kiáltása végigharsan az utcán és rábizza egy korsó vagy sajtár javítását ; megteszi észrevételeit a kárpitosnak, aki a ház udvarán görbe botjával rázza fel egy matrác gyapjútöltelékét.

Minden kisváros életének megvan a maga szabályos és egyhangú üteme. Minden nap ugyanabban az órában ugyanaz történik minden helyen. Ha valaki gyermekkorát és ifjúságát lármában és tömegben töltötte, nehezen szokja meg egy régi ház egyhangú, szürke életét a kisvárosban. Tehet, amit akar, nem tudja magát megcsalni ; próbálhatja magát illúziókba ringatni, azoknak a színes és mozgalmas napoknak emléke mindig visszajár. Reggel az ódon városkában a székesegyház öregharangja hullatja súlyos hangjait, a székesegyház harangjainak szavába belevegyülnek a szétszórt kolostorok kristályos, ezüstös csengésű kis harangjai. Vándorkereskedő kiáltása veri fel az elhagyott utcát. Azután egy koldulóbarát kér alamizsnát : «Adjatok Isten nevében Szent Lucia asszony lámpására, mert ő vigyáz szemetek világára». Majd batyus házaló kiált be a kapun : «Szalagot, flandriai esipkét, hollandus vásznat, cambrai-i vásznat, portugáliai fonalat vegyenek !» Egyik hónap követi a másikat ; mulnak az évek ; télen a szomszédos hegyek fehérbe borulnak ; nyáron a nap áradó ragyogása önti el a tereket és az utcákat. A rózsabokor rózsái illatosan tárulnak ki tavasszal, a levelek lassan és súlyosan peregnek le ősszel . . .

Időről-időre eszébe jutnak Constanzának a régi évek, messze ifjúságából a Sevillai fogadójában. Néhány évvel ezelőtt Toledóból érkezett levél hozta tudomására, hogy a fogadó gazdája halott ; és kis idő múlva meghalt a felesége is.

* * *

Constanza két fia közül az, amelyik Madridban járt állás után, hogy áthajózhasson Amerikába, végre elérte, amire vágyott. Constanza férje az udvarhoz utazott ; rá egy hónappal ugyancsak útrakelt Constanza is, hogy búcsút vegyen fiától. Mielőtt Madridba ment volna Constanza, útba akarta ejteni Toledót, hogy a fogadót meglátogassa. A Sevillai fogadójának már nem volt meg a régi neve. Toledo más fogadói szedték el tőle régi vendégeit. Minden olyan, mint valamikor volt ; középen a patio apró fehér kavicssal kiköveztve, a pusztta földön álló régi oszlopoktól tartott ereszet veszi körül ; fenn nyitott karzat fut végig famellvédjével. Constanza belépett az udvarra, mindgyárt az első benyomása nagyon furcsa volt, minden sokkal kisebbnek tetszett, mint aminőnek szellemi szemeivel látta. Senki sem ismerte a házban, egy lélek sem emlékezett rá. Azok közül a cselédek vagy szolgák köziül, akik az ő idejében szolgáltak, egyetlen egy sem maradt a fogadóban.

— Hová lett az Argüello? — kérdi Constanza.

Ő az egyetlen a régi szolgaszemélyzetből, akiről az új gazdák felvilágosítást tudnak adni. Mikor Constanza a fogadóban élt, az Ar-

güello negyvenötéves volt, ma hetven. Mindennap eljön alamizsnát kérni, mert vak és süket. Solorzano, az illescasi fuvaros meghalt; ugyan- csak halott a nagytudományú Roman Quiñones, az escalonai plébános, pedig milyen nyájas és szépszavú ember volt s havonta belátogatott Toledóba és a fogadóban szállt meg.

Constanza éppen a fogadással meg a feleségével beszélget, amikor egy töpörödött, hétrét görbedt, feketébe öltözött vén asszony tipeg be botjára támaszkodva az ajtón. Tapogatózva lépeget, botjával veri a földet és közbe-közbe kinyújtja a balkezét.

— Ide jöjjön, anyókám — szólította meg a fogadósne és kézen fogta. — Emlékszik még Constancicára, aki huszonöt évvel ezelőtt itt szolgált a fogadóban?

A töpörödött vénasszony nem hallotta meg. A fogadósne kiabálva ismételte a kérdést.

— Mi, mi? Constancicát mondott?

— Azt, azt, Constancicát. Éppen most jött meg...

A vén asszony sehogy se értette meg. Néhány percnyi hiábavaló erőlködés után éppen olyan lassan távozott, mint ahogy jött, botjával tapogatózva.

* * *

Két hónappal azután Constanza visszatért Burgosba. Valamennyi nap valamennyi órája egyforma; mindennap ugyanaz ismétlődik ugyanabban az órában. A harangok zúgnak; a házaló kalmár kiáltása harsan fel, a batyus árus kínálgatja portékáját. Boldog napokat éltünk meg ifjúságunkban — amelyeknek festői váratlansága megbűvölt, — de hasztalan próbálnók újra átélni őket. Ennek a szép multnak csak emlékét őrizhetjük meg... mint a váza az illatot.

AZ ÉN GALAMBOMNAK...

*Az én galambomnak
Szívemben a háza,
Piros szerelemből
Zsályapülüs ágya.*

*Fehér imádsággal
Asztala terítve,
Pengő cimbalomból
Gyémántos házföldje.*

*Csillag a tüköre,
Liliom lócája,
Aranyszálú csókot
Perget a rokkája.*

*Tavaszi nejelejs
Az órsólesője,
Legényrózsa lelkem
Lelke szeretője.*

DÉL BETÖRÉSE.

Egy új francia hetilap szélére.

Írta: Thurzó Gábor.

REMMIUS docet Sextum: — írja be gömbölyű, ügyetlen betűkkel jegyzetfüzetébe a diák, s nem veszi észre, hogy ezzel elkötelezte magát a Dél szellemének és egy virtuális latin állampolgárság hűségnyilatkozatát írta alá. Tagja lett Európának, tagja a láthatatlan és örök latin közösségnek, polgára a szellem foghatatlan, szabad birodalmának, cinkostársa az írástudóknak. Részes a kultúrának, melyről olyan szívesen állítják, hogy latin kultúra s hogy ezzel együtt — és szétbonthatatlanul — a szellem és lélek kultúrája. Az induló fiatalember nem panaszkodhat vezércsillagára, hiszen a küszöbön — pályája indulójánál — megkapta élete alapját és célját. A szellem és lélek kultúrája azonban, mire öhozzá érkezett és az iskolapad keserű-kényszerű velejárójából valóban az «élet mestere» lett, — erősen megváltozott. Remmius és Sextus —, ez a két halhatatlan római: tanár és tanítvány — a nagy faji közösség tagjai voltak. Feloldódtak az államban és elérték azt, amit későbbi századok olyan ügyetlenül ejtettek ki kezükből: ők voltak az állam, a szent Róma. A római nem volt magánember, hanem — római. Romanus sum: ebben évszázadok állásfoglalása van benne és szinte fenntartás nélküli jelmondata egy egész világnak. Az ember, aki nem nagyon szeret engedni zárkózottságából s nagyon ritkán hajlandó csak magánéletét feladni, ezzel beleolvadt a közösségbe, tömeg lett — tisztult, magasrendű mob —, aki már nem önmagáért felel, hanem a közösségért. Ezért rejtezik akkora kényelem Dél szellemében, akkora nyugalom és biztonság, akkora tisztaság és személytelenség. Hiányzik belőle az egyedülvalók nyugtalansága, lelkiismeretfurdalása, önvádja és anarkiája. Állandóan a kollektivitás fedezetét érezni mögötte, a közös munkát és közös eredményt. Állandó és természetes ellenfele Észak fiatal, erőben lévő, egységesíteni nehezen és vonakodva tudó szellemének, mely később is talán csak egyetlen világos és kiegyensúlyozottan latin szellemet tudott kitenyészteni: Goethét. De ez már a latin szellem nagy fordulatának figyelmeztetője. Egyre erősebben érezni, hogy mindjobban és mind határozottabban leszűkül, szerepe az egyesekre korlátozódott és az európai elit magatartásává lett. Nem a tömegeké már, hanem a választottaké. Kultúra lett belőle, a foghatatlan, az irracionális felé közeledett. Az elvontság kapott benne polgárjogot s egy egész világ tulajdona helyett egyeseké, kiválasztottaké lett. Ugyanakkor azonban hontalan is, mert a kultúra és irodalom mindig hontalan, örökkön bolygó és csak a filológia, a halottak tudománya őrzi, rendszerezi mozdulatait. Ma már «latinnak lenni» majdnem annyi, mint a szellem, a magasabb értelmiség emberének lenni, a humanista eszményeket ápolni s takargatni kegyetlen szerek elől, a szellemi magántulajdont védelmezni Észak tömegeket hódító és tömegeket szervező gyilkos lelkületével szemben. A latin magatartás a magányosság és az eszményiség magatartása, az elvontság és gondolat győzelme a vér erőszaka fölött. S a maradék európai értelmiség — ez a fenyegetve körülvelt tanácstalan elit — önvédelmet gyakorol, amikor újra megvonja maga körül a latin szel-

lem, a hangsúlyozott latin műveltség varázskörét, előkészíti Dél betörését a széthúzó Európába és a szellem emberének göggyével idézi Tacitusból: «azért rendeltettünk a Rajna partjaira, hogy megakadályozzuk egy új Ariovistus hódítását a gallok népén». Ez a Rajna pedig két merőben ellenkező — és merőben ellenséges — világ vízválasztója: egyik a szervezett, öntudatos tömeg, a másik a «gallok» népe. Ezek kevesen vannak és szervezetlenek, tükörben látják a világot, mint Shallott megbabonázott asszonya és szűkös elégtétellel mondhatják most — képzeletbeli légbarlangban összeseregelve és összefogva — hogy a kultúrát őrzik, a latin hagyományt és örök időkre akarják átmenteni a szellem láthatatlan államának szent törvénykönyvét.

* * *

Nagy lázadása az írástudóknak, hogy az elit élére állva hirdetik a latin műveltség-egység programját és ütőkártyaként akarják kijátszani a mindenki-ben élő latint az Ariovistusok, nyílt szóval: Észak széttagoló faji törekvései ellen. És jellemző, de nem következetlen, hogy a franciák ébredtek rá elsőnek arra az összetartó erőre, amit a latin szellem jelent egy anyagibb világáramlatban. Gabriel Boissy, a «Nous, les Latins» című, most induló hetilap beköszöntőjének írója cseppet sem francia göggel, meglepő nagylelkűséggel, szinte a veszély órájának túlzásával mindenkit befogad Dél zászlója alá: «Mindenki, akit megtermékenyített a latin kultúra, mindenki, aki anélkül tudott a konkrétól az elvont számára lemondani, hogy önmagát vagy a talajt a lába alól elvesztette volna, mindenki, aki a valóságérzékét és az eszmék hatalmát egyensúlyban tartja és végül mindenki, aki legfontosabbnak az élet megbecsülését és az emberi személyiség méltóságát valja, latinnak nevezheti magát». Szép toborzó, erősen liberális felhívás. Vendégül látja az összes ellentétet, de mint minden felhívásnak meg van az a gyenge pontja, hogy általánosít. S így minden szépsége és igazsága mellett is csak ábránd és vágy lehet. Ebbe a közösségbe bárki beletartozhat, akit csak egy keveset is megérintett a latin szellem fuvalata, de ez a politikává kimélyített láthatatlan, virtuális latinság nagyon keveset ér a fogható és semmit sem kertelő Északkal szemben. Az írástudók, akikben meg van az önfegyelem s talán az alázat is, mely keresztülsegítené ezt az álmot egy erős, szívós és sokban jogos világáramlat árkán-bokrán, kevesen vannak. A többi pedig, a szélesebb körű elit, csak megborzad és talán megtorpan a vér erőszaka előtt, de nem tud mit tenni ellene egy virtuális állampolgársággal és hazafisággal, mely készen áll a lélekben, de csak ritkán tudatos. A kultúra hazafisága, melyet mellét verve emleget a könyvek között, a műveltség látható szentélyében, nem jelenthet soha annyit, mint az igazi hazafiság. Föld alatt, titokban vállalni lehet, föld fölött tiszteletreméltó vértanuerővel talán vallani is, de az idő ellen szegezni: nehezen. Ha a latin leány-nyelveinek államai fognak össze egy sátor alatt, talán megcsinálhatják a földi latin birodalmat is. Ebben a latin öntudatban a közös eredet, a nyelvben föl-fölrémlő közös történelmi hagyomány és a nyelv típusalakító ereje is érvényesülhet. De a Dél, mely vállalja Észak ellen a harcot ezzel nem elégedhet meg és nem is elégszik meg. Hiszen «a latin soha sincs egyedül a világon. Erkölcsi értékének és nem a vérnek köszönheti, ha egy feladat betöltésére elhivattatott». És épp ez az erkölcsi érték hatott a láthatatlan latin birodalom tagjaira, épp ez az erkölcsi érték lett műveltségének alapja, épp ez az erkölcsi érték érinti meg soha el nem fogyó bűvösséggel az életbe induló fiatalembert. Hogy haláláig el ne felejtse az élet megbecsülésének kissé

pogányos, de nagyon nemes, nagyon bölcs elvét. Hogy büntudattal érezze majd, ha eltávolodik tőle s ha olyan zsákuccákba téved, ahonnan nem tud visszatérni, talán éppen azért, mert más az elv és más a valóság. Hogy haláláig híve legyen az emberi személyiség méltóságának, mely példamutatóan megmagyarázza viszonyát és kötelességét a közösséggel szemben. Egyedül meg is tud élni ezzel a két elvvel, még pedig becsületesen, nyíltan. Pontosan érezni fogja kötelességeit önmagával és embertársaival szemben. De forradalmat nem fog csinálni belőle s a latin kultúra szárnya alatt Észak ellen támadó döntő *politikai* mozgalmat sem. Ez a két elv a titka az emberhez méltó életnek s erre nagyszerűen megtanították a latinok és a keresztény Róma. Arra azonban már nem tanították meg, hogy kiálljon értük a barrikádokra s éles szóval, lázadó hanghordozással kávéházi asztalok tetején, zajos munkásgyűléseken vagy a föltépett aszfalton politikaként hirdesse a magánélet művészetét. Így aztán képtelen mozgalommá alakulni, képtelen egy alakuló — győzelmesen és ellenállást nem tűrve alakuló — új társadalmat megváltoztatni és az elit valószínűleg józanabb, de nem feltétlen bizonyossággal reményteljesebb s biztatóbb vezetését ismét lehetővé tenni.

* * *

Maguk a latinság hirdetői is érzik, hogy egy teljességében szellemi mozgalom, melynek zászlójára két meglehetősen népszerűtlen szó — szellem és lélek — van hímezve, hirtelen és rejtett vezényszóra nem szállhat szembe a fajiság európai forradalmával. Hiszen nem elemi és ősi talajból táplálkozik, nemcsak alkalmas pillanatban kimondott szóra vár, hogy elinduljon az elit számára megmenteni Európát. S nehezen mondhatnák azt is, hogy önkénytelen és várt esemény Dél betörése a veszni induló, szürkülő és egyénietlenedő modern kultúrába és ezzel együtt a huszadik század rendjébe. Dél tiszta és humanista programja íróasztal szülőtte, a tudomány és szellem kényes érzékenységének világmegváltói vállalkozása. Egy *lehetőséget* és nem egy adottságot akar fölbreszteni, mint a fajiság gondolata. Kultúrماغatartást — mely nagyon is rejtetten él az elitben magában is — akar egy ősből, meztele-nebb ösztön helyébe szólítani. Azonban idő kell még ahhoz, hogy a papiroson született programm célt érjen s a latin kultúrájú ember, az élet megbecsülésének és az emberi személyiség méltóságának hívője, ráeszméljen arra, hogy ideje lenne egyszer nemcsak a társadalom, hanem önmaga megmentésével is törődni. S Dél betörésének örök feltétele, ha az elit belátja, hogy nemcsak az emberhez méltó élet két alapelvét kell megtanulnia, hanem egész életformáját Róma szellemének kell kialakítani. Nemcsak az egyik Róma szellemét, hanem a másikénak is, melyről Gabriel Boissy ugyancsak a «Nous, les Latins» első számában, sokkal halkabban, de mégis azt hirdeti, hogy «sohasem időszerű szöveg tárgya, hanem állandóan fölöttünk örködik az emberek belső életét alakítva».

Rákosi Szidi halálára.

Hat évvel ezelőtt — hatvanéves színészi jubileumán — ebben a rovatban visszatekintettünk szinte történelmi távlatú pályájára, melynél hosszabbat magyar színésznő még be nem járt. A hazai színjátszás történetének majdnem feleideje az, amit ő hivatásának szolgálatában töltött. Alig a kiegyezés után már feltűnik a színpadon, abban a budai színházban, melynek emlékét is csak az egykorú sajtó sárguló levelei őrzik; tízennyolcéves korában már a Nemzeti Színház deszkáin játszik, és nyolcvankettedik életévében még mindig ünneppé avatja egy-egy felépése ennek az évszázados intézetnek azokat az előadásait, melyeknek színlapját az ő előkelő neve díszíti.

A «szerepkörök» merevebben körülhatárolt régi világában először fiatal hősnők színpadi hiteleért küzdött, de néhány évi visszavonulása, majd népszínházi működése után még mindig ifjú fővel, bátor és biztos itélettel áttért a «komikák» szerepterületére. Itt ő nemcsak nagy hagyományokat folytatott, hanem maga teremtette meg a legnemesebb hagyományt: a félszeg és szálkás vénkisasszonyoknak, harcias modorú (s legtöbbször az érdes felszín alatt meleg érzésű) öregasszonyoknak rajzában a komikai «métier» zajos és külsőséges hatás elemei helyett az elnyomorodott és félrecsúszott lelkek megrendítően gazdag világot tárta fel, lemondva minden olcsó fogásról, vagy igazában le sem mondva, mert az ilyen eszközök ismeretlenek voltak előtte, ezek helyett ő a valódi jellemrajz emberi és művészi mélységeiből

merített. Gazdag példaadása és útmutatása a «komische Alte» üres sablonját talán örökre hitelvesztette tette színjátszásunkban: a rikitő torzképet a jellem tövéig hatoló, művészi karikatúrává nemesítette.

Hatvan évet meghaladó színpadi szereplése idején a műsor is, a játéktípus is sűrű változásokon (akárhányszor válságokon) ment át. Rákosi Szidi művészete a szálló idővel nemhogy nem hanyatlott vagy fakult el, sőt egyre gazdagodott és színeseedett. Öregkorában elérkezett a klaszikus tisztaságnak és tömörségnek arra a fokára, ahol a színész közvetítő szolgálata a közvetlen alkotómunka káprázatát árasztja. Ahová első ábrándja csalta: pályája alkonyán eljutott a tragikus mélységig, — bölcs és maradó leckét adva abból is, hogy életformáink, megnyilatkozásaink, hatásunk elemei — túl sorsunk és hanyattatásunk esetlegességein — valahol embervoltunk legmélyén örök és oldhatatlan közösségben találkoznak.

R. T.

Szlovenszkói magyar írók a pódiumon.

Tizenöt esztendőös heroikus küzdelem után fennmaradó kisebbségi irodalom felé — Istennek hála — érdeklődéssel fordul a könyvkiadás, a közönség, a kritika. Kétségtelenül sajtós irodalom ez, súlyos körülmények s egy kisebbségi sorsba vergődő magyar tömeg gazdasági krízise közepette született s növekedett. Célja az anyaország közönsége előtt még egyre homálybevesző. Hogyan is gondolna egy eddigelő anyagi és szellemi jólétben élő magyar törzs a leszakított részek sorsára, mikor a jólétből ő maga is a legsúlyosabb gazdasági és lelki válságba került? A szellemi

jölét megmaradt ugyan, a Csonkaország szellemi élete Budapest székhellyel hőségesebben pezseg, mint valaha s mégis annyi talmi érték után frissebb hajnalokra vágyik, mélyebb emberi dokumentumra s valamivel több vigasztalásra. Sajátos az, hogy valamelyes szellemi felfrissülés csakugyan elindult a határon túlról s megérkezett Budapestre. Budapest szellemi kisugárzásából kiszakadva önmaga élete felé fordult s tizenöt év kellett ahhoz, hogy kialakuljon a kisebbségi szellemi élet elit társasága s önmaga problémáihoz hozzányúlva egyetemes magyar célok szolgálatába álljon. Természetesen túl a politikai célkitűzéseken ennek az irodalomnak közeli célja elsősorban a saját külön világának megismerése s ábrázolása.

A szlovenszkói magyar irodalom mostoha körülmények között indult el. Míg az erdélyi irodalom hamarosan megtalálta Magyarországra felé kiadóját, a szlovenszkói magyarság önmaga teremtette meg könyvkiadását. Mostoha köztülmények között is alkotott egynéhány maradandó művet, útját az anyaország felé még sem építhette ki. Most érkezett csak el az idő, amikor a Franklin-társulat egész sorozat szlovenszkói könyvet méltónak tartott arra, hogy kiadja s ezzel a szlovenszkói magyar irodalmat az anyaország irodalmával egybe kapcsolja.

A szlovenszkói magyar írók irodalmi estje tehát, amint azt Schöpflin Aladár bevezető beszédjében elmondta: propaganda. Ilyen üzleti vállalkozásnak, aminő ma a filléres irodalom korsszakában a kisebbségi írók megjelentetése, csakugyan komoly szükség van a propagandára. Elérték-e a célt, azt nem tudjuk még. Egy a fontos, a figyelmet felhívták ezzel az esttel a szlovenszkóiakra s ennek erkölcsi és anyagi hatása talán jelentkezik is később. Egy bizonyos máris, a szlovenszkói írókat ez a

kezdeti lendület messzibb tájakra el sodorja, munkakedvüket jelentékenyen fokozza.

Maga az est s ezt szorongva kell megvallanunk, nem zajlott le forró hangulat jegyében. A próza némelyik írónál túlhosszúra nyúlt, a Zeneakadémia akusztikájában elvész a szó egyébként is s ezzel a prózai résznél melegebb hangulatot teremtett a muzsika. Basilidesz Mária szokott nemes egyszerűségében megkapó jelenség volt, hangja még mindig csodálatos gazdagságban zeng s dalaiban ott lüktet a kitűnő énekesnő szíve.

Jankovits Marcell nagy bravúrral elmondott novellája jó bevezetés volt. Az idősebb generáció mélységes életszemlélete csillogott a sorokban. Szenes Piroska tulajdonképpen sohasem volt szlovenszkói író, nem vett részt a kisebbségi írói sorsban, határon túlról egyenesen Budapestről, futott be a Csillag a homlokán c. kötetével. Elbeszélését kiforrott stílus jellemezte. Neubauer Pál szereplése ismeretlen okból elmaradt. Szünet után Darkó István, az erdélyi származású fiatal író olvasta fel egyik jól sikerült novelláját. A szerelmes kis tejes címen. Gazdag líra hömpölygött a sorokban s bő mesélő kedv áradt a rövid novella képeiben. Tamás Mihály nemes egyszerűségű novellájának témáját a gyerekek vilgából vette. A történet maga erősen lekötötte a hallgatóság figyelmét s itt-ott derít is keltett. A Tamás Mihály novellája volt a legkiforrottabb s leg-egységesebb novellája az irodalmi estnek. Szombathy Viktor palóctárgyú novellájával aratott megérdemelt sikert. Szombathy Viktor egyébként a legismertebb szlovenszkói író, írásai sűrűn jelennek meg magyarországi lapokban s gyakran olvas fel a budapesti rádióban is.

Szlovenszkói írók műveiből szavalt a pozsonyi származású Bulla Elma.

A kétségtelenül különös tehetségű színész nő egészen új módszerekkel hozta ki az előadott versek szépségét. Két karjának játéka szoros vonatkozásba jutott a versek mondanivalóival s mindez olykor fontosabb volt, mint a szavak muzsikája. Különösen Mécs: A gyermek játszani akar című versének elmondásával aratott sikert.

Szatmári Tibor, Bartók, Kodály és Dohnányi műveiből adott elő zongorán. Komoly sikere volt.

A szlovenszkói magyar írók hazatérése volt ez az irodalmi est. A mai magyar irodalmi élet sok-sok képviselője jelent meg a Zeneművészeti Főiskola nagytermében, hogy dokumentálja a magyar irodalom egységét s közös célkitűzéseit. A testvéri találkozásból új hit fakad s tettekre késő erő a határokon túl...

Marek Antal.

Harsányi Zsolt: Magyar Rapszódia.

Liszt Ferenc életének regénye. Budapest, 1936. Singer és Wolfner I—II. kötet.

Az igazi író ösztönös lélekbölcsésége olyan finomságú jellemrajzot tud nyújtani egy regényben, a szemléletes leírható egyéni lelket olyan eleven étellel tudja felruházni, amelyre a tudományos lélekbúvár a maga általánosító fogalmaival sohasem képes. Hát még ha olyan nagy művészegyenlőségek jellemzéséről van szó, mint Liszt Ferenc. Világgraszoló szellemében, egész lelki világában, külső életkörülményeiben rendkívüli, nagyméretű vonásokat mutató művész itt a hős s ezek a zenetörténész tisztán adatokra szorító szemléletében csak egyoldalúan érvényesülhetnek. Természetes, hogy ezek nélkül az adatok nélkül a legnagyobb író sem tudja hősének hű jellemrajzát nyújtani: az adatgyűjtés mindenkor az alapvetés munkája. Sajnos, ezen a téren a magyar zenetörténészek még

mindig adósak egy kimerítő magyar nyelvű Liszt-biográfiával. Liszt mozgalmasságának, hatalmas munkásságának teljes — Thayer Beethoven biográfiájához hasonló — tudományos feldolgozása valóban csak magyar zenetudós kötelessége volna. Hogy a Liszt jubiláris év meghozza-e ezt a magyar Liszt biográfiát — nem tudjuk, de végre egy ténnyel már örömmel üdvözölhetünk: Harsányi Zsolt nagy Liszt regényének eddig megjelent két kötetét.

Harsányi könyvét olvasva, szinte legelső érzésünk, hogy valóban a regény az a forma, amelyben ennek a csodálatos lobogással és lendülettel teli gazdag emberi életnek leginkább megközelítő hű rajzát kaphatjuk. A legmerészebb írói fantázia sem tudna romantikusabb regényhőst alkotni, mint amilyen Liszt Ferenc volt az életben: hallatlan virtuozitásával, szuggesztív erejével tömegeket extázisba ejtő nagy művész, a szellemes, síma modorú világhi, az ellenállhatatlan, érdekes, hódító férfi. A hálás témát Harsányi pompás rutinnal, nagyszerű könnyedséggel valóban élvezetes olvasmánnyá dolgozza föl. Emellett lelkiismeretes, a főbb forrásokra támaszkodó tanulmányai, nagy anyagismerete minduntalan szembeötlenek. Levelek, korabeli kritikák, Liszt írásai, életrajzi adatok mind figyelembe részesülnek. Az író ruganyos, beleélő képességének segítségével hősének és környezetének érdekes jellemrajzát meríti belőlük. A gyermek Liszt nagy önérzete az élelmes és kitűnő szervező képességgel megáldott, de a nagyurak előtt szolgai megalázkodással hajbókoló apával szemben: mélyen vallásos hajlamai, óriási becsvágya, a kora gyermekkortól ünnepléshez, hízelgéshez szokott művész hiúsága, minden tettében teljes szívét-lelkét adó, rajongó szertelensége, minden értékes eszmét mohón habzsoló, örökké nyug-

talán, örökké nőni vágyó szelleme, érzelmi életének folyton háborgó tengere : mindezek a vonások plasztikusan tűnnek elénk életpályájának követésében.

Néhol egybeesen meglepő az író egy-egy intuitív meglátása, amellyel élesen bevilágít hősének bonyolult lelki világába. Erre csak egy példát hozunk fel. A rajongó fiatal művész képzeletét nagy erővel ragadja meg Victor Hugo előtte először felolvasott költeménye : «Ce q'on entend sur la montagne». Harsogó ritmusban írja le itt a költő a szirtekhez csapódó óceán bőgését, dörgését, hogy lassanként két tiszta hang válljon külön az alaktalan zibongásból. Az egyik dicsőséges, boldog, a tengerről érkező, a másik szomorú és sötét, millió ember folytonos egybeömlő zokogó hangja : a Természet és az Emberiség szava. Valóban ez a két hang küzdött egymással egész életében Liszt lelkében : a szenvedő, küzdő, elbukó ember jalkiáltása, ami benne a nagy művészből számszoros intenzitással talált visszahangra és a természet örök harmóniájára, a megtisztulás, a végtelenség, a tökéletesség vágya.

Igen érdekesek azok a szellemtörténeti megvilágítások is, amelyeket írónk a Liszt korabeli Párizs politikai, szellemi életéről, az új romantikus zene, irodalom, költészet, festészet, filozófia stb. nagy úttörőiről nyújt. Chopin, Berlioz, Paganini, Victor Hugo, Lamartine, Saint-Beuve, Heine, Ingres mind a forradalmi új eszmények rajongó hívei, Liszt szellemi fejlődésének ihletői, akik ugyanazt fejezik ki a saját nyelvükön, amit ő a zongorán. Zsenialitása szinte a határtalanba szélesíti ki e hangszeren a kifejezés lehetőségét. Színes leírásban kapjuk Liszt európai diadalútjait, azokat a páratlan ünnepléseket, amelyek fellépéseit mindenütt kísérik s amilyen-

nek talán még egyetlen művésznek sem jutottak osztályrészül. De mindent felülmúl az a forró lelkesedés és szeretet, amellyel szülőföldjén, magyar földön fogadják. Itt ébred teljesen tudatára annak, ami gyermekkorában csak homályos érzésekben élt benne, hogy ő magyar, hogy ehhez a földhöz tartozik. Ennek az érzésnek őszintesége és melegsége mindenkor kitűnik, mikor magyarságát szóval vagy tettel bizonyítania kellett. «Ott állott, mint a megtettesült diadal, maga a lángelme — olvassuk a regényben — akit hazája tomboló lelkesedéssel jutalmaz azért, hogy mesterségében első lett a világon.»

A regényíró számára természetesen a leghálásabb fejezet — és ezt bőven ki is aknáztta Harsányi — Liszt érzelmi élete, «Liszt és a nők» számtalanszor megtárgyalt viszonyának kiaknázása. De még így is meglepően tekintélyes az a seregszemle, amit az író Liszt szerelmeiről felvonultat előtünk. Hogy erre vonatkozóan mennyibe hitelesek vagy képzeletbeliek Harsányi adatai, nem tudjuk, de hogy ezek olyan helyzetek festésére adnak neki alkalmat, amelyek bizony igen nehezen egyeztetők össze valamilyen idealisztikusabb elképzeléssel, az tagadhatatlan. A 20 éves Liszt első hófehér, ábrándos, rajongó szerelme Saint Cricq grófkisasszony iránt, a gögös arisztokrata apa visszautasítása miatt teljesületlen maradt. (Talán ezért tartotta ezt a szerelmét az egyetlen igazinak életében.) Emberi és művészi önérzetén ekkor olyan csorba esik, amit sokáig nem tudott kiheverni. A főúri szalónok, királyi udvarok dédelgetett hőse most már féktelenül veti bele magát az élet örömeibe. A józan és gondos édesapa már nincs mellette, aki halálos ágyán is csak a nőktől óvta és féltette fiát. Mindjárt legelső kalandjánál megkapja a kemény leckét, mikor

alig tudja kivonni magát egy örvöngő féltékenységgel, idegösszeroppanással, lelki zülléssel fenyegető, önmagára nézve mélyen megalázó viszonyból (Laprunarède grófné). Szerencsére talán, ekkor merül fel életében D'Agoult grófné, aki az egyetlen, életre szóló nagy érzést kereste Lisztben. Sajnos, itt D'Agoult megítélésében Harsányi, a férfi írók megszozott szubjektivitásával, egy kissé elvetette a súlykot. Vagy nem ismerte Liszt és D'Agoult teljes levelezését, vagy ebben az esetben élt teljes költői szabadsággal, de e viszony festésében — amely a második kötet tekintélyes részét tölti ki — túlságosan elfogult és igazságtalan az asszonnyal szemben. A grófnőnek lehetnek hibái, de az író maga írja, hogy Liszt volt az, aki nem nyugodott, amíg örökös nyugtalanítással addig fűtötte a komoly és visszahúzó életet élő asszony szívét, amíg az el nem vesztette a fejét és tettének minden vészes következményét magára vállalva, Liszt karjába nem vetette magát. Hogy azután Liszt hányszor csalta meg három gyermeke anyját, amíg a grófné számára is betelt a mérték, azt az író éppen elég részletesen tárgyalja. Mindezekből bizony csak Liszt igen szertelen, bohém életmódjára következtethetünk, amiben ő maga is nagyon belefáradt. A 35 éves Liszt, a nők kedvence, oda jut, hogy hiában kutat multjának csókjai között egyetlen olyan percet, amelyet az igazi szerelem percének tartott volna.

Nagy várakozással tekintünk Harsányi Zsolt kitűnő regényének másik két kötete elé, ahol Liszt weimari korszakát, életének utolsó éveit fogja megírni. Az író formáló művészetének itt lesz az igazi próbaköve: méltó módon megfesteni a lelki portréját annak a zongorája előtt fáradt, megtört tartással ülő, hófehérhajú, vonásaiban megrendítően át-

szellemült és megtisztult, kimondhatatlan jóságos tekintetű öreg mesternek, akit egy gyönyörű fényképéről ismerünk. Megfesteni a «Krisztus» megalkotóját és azt a Lisztet, aki ajkán Tristánnak, a halhatatlan és végtelen szerelem hősének nevével hunyta le örök álomra szemét.

Prahács Margit.

Matolcsy Mátyás : Az új földreform munkaterve. (Révai kiadás.)

«Szükségesnek tartottam az új magyar agrármozgalom hajnalán egyrészt a nemzet legfontosabb problémáját a magyar föld és a magyar nép viszonyát a rideg számok tükrében bemutassam, s hogy másrészt e viszonyok várható alakulására vonatkozóan számításokat végezzek» — írja a szerző. Az új magyar agrármozgalom előretolt őrszeit láthattuk annakidején az írókban, újabban a folyóiratok szakértőiben, akik egy-egy oldalról megvilágították a kérdést, vitába ereszkedtek, jelentőségéhez mért helyet harcoltak ki a földkérdésnek. Ez immár nem politika, hanem a nemzet sorskérdése. Matolcsy könyvének első és legnagyobb jelentősége az, hogy teljes képet ad. «Földreform» számára nem a föld igazságosabb elosztása, nem csak a föld reformja, hanem az élet reformja is. A teendők és munkák egész szövevénye, e szövevény egyik pontjának javítása a többi javítása nélkül alig érhet valamit. Matolcsy az egészet látja a rész helyett, agrárnépességünk kérdését a nagybirtok kérdése helyett. Könyve, az első összefoglalás helyzeti energiáinak birtokában, szerencsére nem maradt háttástan a szélesebb magyar életre sem. A szükségességek és lehetőségek e szinte matematikai összeállítása már talán nem is előrevetett fényt, hanem munkába indulását jelzi egy végtelenül szükséges, eddig keretelen agrármozgalomnak.

Honvédelem. Matolcsy igen szerencsésen a földkérdést nemcsak szociális, hanem honvédelmi kérdésnek is látja. Hivatkozik az utódállamok földreformjaira, melyekben a magyarság gyöngítésének legjobb alapját, a háború előtti földbirtokpolitikánk mulasztásai adták. A nagybirtok szociális ürügyön az utódállamok népei számára kisajátíthatóvá vált és ezzel Erdély és a Felvidék földjének darabkái népek, kisemberek és nemcsak országok kezére jutottak, ami végül is végleges elbirtoklást jelent. A mult kiesett hatalmunkból, de tanultunk-e belőle? A mai magyar végeken életerős kisbirtokok és kisbirtokosok őrzik-e az ország és a nép határát? A válasz, sajnos, még ma is tagadó kell legyen. A Dunántúl határvidékein nagybirtokszorongatásában egykés falvak és az életerős némettség terjeszkedése mutat szomorú képet. Kelebre a tanyarendszerből folyó szociális szervezetlenség, északkeleten a legszegényebb magyar vidékek. Az egész országban talán éppen a vérkeringésbe be nem kapcsolt végék helyzete a legszorongatottabb. Matolcsy igaza teljes: az ország, amely nem építhet erősségeket, népének erősítésével, a kicsi földjén birtokos parasztság elszántságával védekeznek. Nem is annyira országok harcában, hanem az ennél sokkal veszedelmesebb harcban, a népek harcában. Mert ha az országot legyőzik, a nép még mindig megmarad, de ha a népet legyőzik, nem marad más.

Hibák és szükségességek. Matolcsy a földreform kérdésével kapcsolatban vázolja az összes hibákat, a birtokmegoszlás jelenlegi állapotát, az egykerendszer okait és hatásait, a tanyatelepülések szervezetlenségét és a szociális biztosítottság lehetetlenségét e szétszórtságban; a mezőgazdasági munkanélküliséget, a kivándor-

lás kérdését és mindazt, ami ezekhez kapcsolódik. E hibák rajza mellé felsorakozik a nagy- és kisgazdaságok termelési viszonyainak helyzetrajza, cáfolata annak, hogy a nagybirtok a nemzetgazdaság számára jövedelmezőbb a jól megszervezett kisbirtoknál. A feladatok óriásiak: tagosítás, földreform, hitbizományi reform, öntözés, úthálózat kiépítése, hitelfejlesztés, a szövetkezeti mozgalom fejlesztése, mezőgazdasági szakoktatás stb. stb. Matolcsy argumentációja széles. Bizonyítékért a multba is elmegy, a hitbizomány ellen Deák Ferencet idézi: «Hajdan, midőn a főurak bandériumai tették legnagyobb erejét a haza védelmére kiállított seregnek, — még talán menthető volt arról gondoskodni, hogy egyes nemzetségek fénye és halmozott értéke megmaradjon; de mióta hazánk védelmének rendszere megváltozott; mióta sok régi, hatalmas nemzetségek örököse... hogy Berzsényivel szóljak: «szibaritizmusba merült, letépte fényes nemzeti bélyegét, s hazája feldúlt védfalából rak palotát heverő helyének»... nem látom okát, miért kelljen a pusztá névnek, hazánk kifejlődését, a nemzet belső ereje és élete emelkedését, a hitelt, a nemzeti közérdeket szükség nélkül feláldozni». Matolcsy egész bizonyítási rendszerét még vázolni sem lehet. Csak néhány adat: az ország délkeleti szögében az egykés falvak száma 223; több mint egymillió magyar él az alföldi tanyákon; a háború előtti 15 esztendő alatt 1·4 millió magyar honos vándorolt ki. A sebek és bűnök teljes oka Matolcsy érvelése, szerint a földbirtok-eloszlásban van. Az orvoslás vázlata a munkatervben röviden ez lenne: 500 holdban maximálni a nagybirtokot, a létesítendő kisbirtokokat úthálózat- tal bekapcsolni a piacba, tagosítani, ahol szükséges, gazdasági szakoktatásunkat kiterjeszteni, a szövetkezeti mozgalmat erősebbé tenni. Matolcsy

még olyan részletekre is kitér, hogy kollektív agrárreklámot kell bevezetni, amit sokan vehetnének a többi probléma súlya alatt értetlenül. Ahogy sokan vették értetlenül, hogy Széchenyi a Hitel mellett «a lovak-rul» is szólt.

Huszonöt esztendő. A teendők megvalósításában Matolcsy az evolúciós és fokozatos módszert kívánja. Csak így biztosítható az országos gazdasági megrázkódtatás elkerülése. Becslése szerint huszonöt év az idő, amely alatt egy minden részletében átgondolt és minden kérdésre kiterjeszkedő reformot végre lehet hajtani. A reform tökeszükségletét számításai szerint az intenzíven művelt kisbirtokok jövedelemtöbbletéből meg lehetne kapni és a nemzeti jövedelem összege e huszonöt esztendő alatt fokozatosan növekednék. Számításaink ugrópontjain mindenütt pontos statisztikai adatokkal bizonyít és a teendők nyomasztó sürgetése alatt nem ismer lehetetlenséget. E helyt közgazdasági számításaira nem utalhatunk, könyve tartalmára is alig. Inkább csak szempontokról kellett szólnunk, a bizonyítás mögötti lényegről, az okokról, az utakról és a célokról.

Az ember. Matolcsy főszempontja, minden közgazdasági fejtegetése és statisztikai számításai mellett sem a föld, hanem az ember. Nem a jobb nemzetgazdaság, hanem a jobb nemzet, erősebb magyarság. Hogy mi lesz a munkaterv sorsa: agyonhallgatás-e, rövid zajgás-e, vagy elintézése a forradalmiság vádjával — aligha lehet ma tudnunk. Szekfű Gyula a könyv elé írt előszavában önkéntelenül is sötétenlátó: «Aztán jött Széchenyi, aki a föld mellett először vette észre az embert, aki haza- és ember-szeretetből egyaránt pozitív javaslatokat tett a jobbágy érdekében. Szinte újabb húsz esztendőn át rágó-

dott javaslatain a politika és publicisztika, míg végre 48-ban, a krízis hangulatában, a katasztrófa megelőzésére, egyszerre kellett félszázados kérdést megoldani, — egyszerre és sok tekintetben rosszul».

Szabó Zoltán.

Sík Sándor: Advent. Szeged, 1935. Szegedi Fiatalk Művészeti Kollégiuma.

Új műfaj: oratórium szavalókórusra, vagyis testvéri közösségek emberi beszédhangján felépülő zenekarra. Döbbenetes erő, a közös érzések, fájdalmak, szomorúságok, vára-kozások és megtisztult örömök egyfogatott ereje tud felviharozni e nagy-szerű karban. Vannak olyan meg-élések, melyeket igazság szerint csak ez a kollektív művészet érzékeltet-het. Ilyen az emberiség adventjének és karácsonyának misztikus élménye is. A költő bizton tudja ezt, ezért írja meg oratóriumát, ezt a legtisztább, legnemesebb költészetet.

Nagy megélése a költőnek az ad-vent és a karácsony. Bensőséges költői megélés. Csak szépség az és mag-asztos csengésű líra, mi belőle fakad-hat. Vallásos líra, mély, sötét fájdal-mú gondolatokkal és a lélek tiszta vígságaival. De Sík Sándorban most a drámaíróképzelet is dolgozik. Szín-padra komponálja a szavalókórus-oratóriumot s valami olyan nagy-szabású freskó lesz belőle, amihez foghatót csak az ihletett költő tud megélni.

Négy részből áll az oratórium. Igazság szerint négy tételből, hiszen ünnepi muzsika ez, ami a költői so-rokból kicsendül. Az első részben az emberiség s benne a lélekbiztonságát veszített három király tévelyeg és ke-resi az éltető csillagot. De a fény, mit a vaksi emberi szem először fel-fogatott, a második részben még csak a Bálványhoz vezet és csak a har-madik részben közeledik, nő és soka-

sodik a csillag, az élet fénye, hogy a negyedik részben karácsonykor a maga diadalmas csillogásában ragyogjon az élet fénye és jóhangú harsónak zúgják bele a világba, hogy megszületett a Megváltó. Kezdődik az élet!

Szívesen köszöntjük ezt az új költői műfajt nyelvünkön, melyet a szegedi fiatalok olyan kedves, művészi köntösben hoztak ki s mihez a friss tehetségű Buday György készített finoman megmunkált fameszeteket.

Esty Pál.

Komáromi János: Vihorláti szél fúj. Budapest, 1935. Révai.

A háború visszatér, helyesebben kezdettől fogva ott kísért a lélekben. Kitérőlheteretlen, örökkévaló élmény. Aki egyszer a háborút megjárt, míg él, idegeiben fáj még az emlékezés is minden poklára. Az író érzékeny lelkével mindent kétszeresen érez, különösen felejthetetlen ezért neki mindaz a szörnyőség, amit akkor átélt. Ha akarna sem tudna már elszakadni attól a világtól. S milyen érdekes, Komáromi az író ebben a világban bontakozik ki, itt lesz teljessé. Mindaz a szépség és érték, mi írói tehetségét jellemzi, e tárgykör során tud igazán megmutatkozni. Talán úgy lehet ez, hogy a nagy dűlás nemcsak felejthetetlen élményt, de a lélek kiértségét is jelentette az írónak.

A front mögül nézi most ezt a háborús életet. A föld valami pici, nyugalmas pontjáról, ahová csak az talál el, akit egyszer már odavezettek. Oda semmi sem hallik el, csak sejtések kószálnak, mendemondák a borzalmakról és elkésett hírlapok közlései, olyan rejtett zuga az az Isten tenyerének. S mégis, ahogy az első ágyú eldördül valahol messze, ott sincs béke többé. A lélek vihara dűl. A féltés öldöklő háborút tud okozni a lélekben. Még a legegyszerűbben is. S a molyván van mit fél-

teni. A hazát és a fiút, az élet folytatóját. Belé is kell halni a fájdalomba, mikor azt hiszik, hogy mind a kettő odaveszett. De az élet megy tovább. Az a rendje, hogy nincs megállás. Az elejtett szerszámot mások veszik fel. S a nap is csak-csak kisűt egyszer, mértékkel mérhetők a szenvedések is. A háborúnak úgyahogy vége van s a molyvára visszakereszti a legkedvesebbet. S az az élet kétszeres örömet, a tetézett boldogságot hozza meg, hiszen lélekben már eltemették, vissza már nem várhatták. Most van újra béke s az újrakezdett, diadalmasan fiatal életben igyekeznek elfelejteni a háborút.

Komáromi János a nagy magyar elbeszélők rendjéhez tartozik. Akik műveinek tárgya, alakjai egészséges, józan világnézetben fogantak. Ez a világnézet az élethez való közelséget, de egyben az élet megbecsülését is jelenti. Nem a szüntelen napfényben való sütkérezés mákonya ez az élet-szemlélet. De a tövisek között is fel tudja fedezni a rózsát. Az elbeszélőknek ez a rendje még megírás előtt érleli ki magában az egész mesét. Minden kicsi részletében, finomságai-ban. Így érezi az olvasó azt a biztos, nyugalmas hullámozást, mi az élet-folyamatnak és nagy törvényének, a szerves fejlődésnek jelzője. Ez a kész és egész meseelgondolás tud kikitérni az apróságok feljegyzésére és van lehetősége a terjedelmesebb beszélgetések megőrzésére anélkül, hogy az általános vonalvezetésben a törésnek csak a legcsekélyebb nyoma mutatkoznék. Az író ismeri célját, amely felé törnie kell, csendes és határozott folyása van ezért a történetnek. S néha már-már az eposzi méltóságosság szépsége lep meg, különösen, mikor egyre vissza-visszacsengő epitetton ornansait olvassuk. Ez az előkelő hangnem és nyugalmas előadásmód teszi ezt a regényt, de általában Komáromi minden munkáját rokonszen-

ves irodalmi jelenséggé éppen most, amikor a regények legtöbbször lélekzettel rohanást, ide-odakapkodást s valami eszeveszett nyugtalanságot kell megéreznünk.

Komáromi e mostani regényét is feltétlenül örömmel olvassa a közönség.

Dénes Tibor.

Adams, James Truslow: Amerika eposza. Az *Egyesült-Államok története*. Ford. Pálóczi Horváth György. Bpest, é. n. Athenaeum kiad. 392 l.

Általános és jogos a vád, hogy a mai ember nem olvas, annál jobban szeret azonban véleményt mondani olyan dolgokról, amelyeket nem ismer. Így vagyunk Amerikával is. Neve egyaránt kelt bennünk kíváncsiságot és félelmet, csodálatot és megvetést. De valahogy nem érdekel komolyan, legfőként pedig szeretjük európai kultúránk magasságából fölényes kémozdulattal elintézni, pedig ezzel csak tudatlanságunkat intézzük el. Amerika valóban új világ, idegen világ, de ez a világ mindig több szerepet játszik életünkben még akkor is, ha nem akarjuk, sőt ő se akarja.

Adams könyve ezt az új világot tárja fel előttünk. Van benne valami filmszerű; a képek látszólagos rendszertelenséggel rohannak el szemünk előtt, a mondatok szinte logikátlanul, ideges túlfeszültséggel ugrálnak egymás után és mégis bámulatosan szemléltető és egységes, eleven képet kapunk az amerikai lélek fejlődéséről. Mert a könyv valójában az amerikai lélek története. Az események csak mint tényezők szerepelnek, melyek ezt a lelket kifejlődni, mégpedig éppen így kifejlődni segítettek. A szerző mindent ebbe a szemszögbe állít be és szemünk előtt alakítják ki faji adottságok, körülmények és események, számtalan hajszásnyi fonál összeszővődése az eredeti, életrevaló, egyelőre még nagyon üres, de nagyon jóindulatú amerikai lelket.

A szerzőnek talán legértékesebb tulajdonsága föltétlen őszintesége. Nem igyekszik szépíteni nemzetét, se annak történetét. Kevés történetíró festette le még nemzetét kendőzetlenebb őszinteséggel és ez mégsem válik annak hátrányára, mert szívünkhöz hozza közel. Adams Amerika történetét napjainkig követi, sőt azt mondhatnók, azon túl is. Szeretne irányt látni és utat mutatni a jövő fejlődésére. Talán jogosan is, hiszen nem eseményeket akar megjósolni, hanem a lélek fejlődésének útját nyomon követni. Hogy ezt miben látja, arra saját szavait idézzük: «Nem nagyon bízom a politikusok bölcs apáskodásában vagy a gazdasági vezérek társadalmi bölcsességében. Sem a kormánytól, sem a nagy trösztök fejtől nem várhatjuk, hogy nagy nemzetként kielégítő emberies élet felé vezérelnek, addig, amíg a sok egyén maga nem fejleszt ki valami nagyságot egyéni lelkében.»

Dr. Csapody Csaba.

Kovalovszky Miklós: Az irodalmi névadás. Bp. 1934. A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványa. 34. sz.

Jeles terméke ez a dolgozat annak a lélektani módszerrel kutató nyelvésznek, amit *Gombocz Zoltán* kezdeményezett. Ám a probléma, az irodalmi névadás, nemcsak a nyelvészet körébe tartozik, hanem a művészi alkotás mozzanatait kutató esztétikáéba is. S kétségtelen, e tanulmány közelebb visz mindenkit a műalkotás benső értelmének megismeréséhez. Az író nagyon jól tudja, hogy nomen est omen. A név jellemez, a név örök életet önt a képzeletbeli alakokba. «Mi sirba szállunk, — írja *Kovalovszky* — de Jancsi és Juliska, Quasimodo vagy Hamlet továbbélnek.»

Clauser Mihály.

Jean Giraudoux : Hare az angyallal.
Fordította: Gyergyai Albert. (*Franklin-Társulat kiadás.*)

Régi és sokszor hangoztatott panasza, hogy a kép, melyet a magyar közönség műfordításaink révén az újabb francia irodalomról kap, sajnálatosan hamis és töredékes. Ha eltekintünk Gyergyai, Kállay és Sárközi eddigi eredményeitől, kik valóban e friss növésű irodalom díszével ismertettek meg bennünket: a Maurois- és Farrère-szerű írók sora több helyet foglal el irodalmi tudatunkban, mint Gide, Proust, Giraudoux, vagy bárki a «legjobbak» közül. Gyergyai Albert végzett eddig igen fontos munkát az igazi francia irodalom érdekében — egyrészt legújabb eseményekkel lépést tartó tanulmányaival és ismertetéseivel, másrészt pedig fordításaival: ő ismertette meg velünk Gide-et (kinek ugyan legszebb művei még fordításra várnak) és ő mutatja be Giraudoux-t e regényével, valamint egy novella-fordítás elé irt csillogó kis portréban. Sokat lehetne vitatkozni arról, hogy élet és emberlátás terén a modern francia, vagy angol és amerikai irodalom hozott e több újságot (tagadhatatlan, hogy az előbbire Proust is igen termékeny hatással volt) — egy azonban biztos: Giraudoux-nak ez a regénye sok szemet fog kinyitni és sokan fognak úgy ébredni egy reggel, hogy ég és föld, álom és ébrenlét új súlyt, új jelentést nyert számukra.

Giraudoux azon alkotók közé tartozik, kik elég könnyen megérnek arra, hogy későbbi műveikben már csak az előbbieket módosítsák egy újabb színnel, vagy újabb díszítéssel. Míg Gide-nél szinte áthidalhatatlan távolság választja el a *Les Nouritures Terrestres*-t a *Les Faux Monnayeurs*-tól, addig Giraudoux mindig ugyanaz marad. A *Simon le Pathétique* (mely még a háború előtt íródott),

a *Siegfried* (melyet a német-francia ellentét problémája váltott ki), a *Bella* (ez a csodálatos tündérmese) és e regény nem mondanak újabbat és újabbat, hanem inkább egy már megtalált titkot, az élet egy mind-egyeddig ismeretlen értelmezését próbálják mind szabatosabban, mind hangsúlyozottabban megfogalmazni. Ez az író megtalált két arcot és három összefüggést, ami elég neki egy életre. Ki merné mégis szegénynek mondani Giraudoux világát? Ki találná változatlanok és egyhangúnak az egymásra túlságosan is hasonlító hősök és hősnők sorát? Suzanne, Bella, vagy a mi regényünk Malénája — Simon és Jacques: csak változatok egyazon nő és egyazon férfi felett. Egy lényeges élménynek, egy lényeges mondanivalónak azonban nem árt, ha túlságosan is lefölnözi.

Gyergyai megcáfolt már néhány előítéletet Giraudoux-al kapcsolatban, ez a regény azonban hatásos ellenbizonyíték még azok számára is, kik hajlandók az írot «problémáktól mentesnek», valami gondtalan paradicsom lakosának tekinteni. Maléna, a gazdag délamerikai asszony, ki magán hordozza mindazt a báj, amivel csak Giraudoux képes egy nőt befuttatni, a mondén légkörből, a golfpályák talajáról egy misztikus sugallatra (mely akkor támad lelkében, mikor szerelmesével váratlanul a Szajna-hídon találkozik) az élet, a szegénység, a szenvedés, a halál megismerésére indul. Más író tételesen «szociális kérdés», «társadalmi probléma» alakjában építené föl ezt a témát, mely Giraudoux-nál sokkal emberibb, de anyagtalanabb és szimbolikusabb jelentést kap: harc az Angyallal. Az író maga is hajlandó megtéveszteni olvasóit, elhíttetni velük, hogy amit csinál, az játék és rögtönzés — hisz valójában ettől sem idegenkedik és a miniszterelnök fogadótermét gyermekszobává

alakítja néha — ámde a regény végén, Maléna boldog ébredésénél észre kell vennünk, hogy angyallal küzdöttünk, nálunk jóval nagyobb, kinek szárnyacsonkjai nem tudtunk volna belekapaszkodni. A művész magasabbrendűségét bizonyítja az is, hogy a kinzó probléma, mely tagadhatatlanul ott él alkotásának húsában, nem keményedik tétellé, vagy célzattá, hanem igazán *angyali* alakot ölt. Giraudoux élő példa arra, hogy vérbeli művésznél a kérdés: tartozom-e időszerű lenni? — nem áll. Hisz itt a társadalmi osztályok aktuális bajai is időtlen testet kapnak, jelkép- és költészet-voltuk pedig levon talán valamit is valószerűségükből?

Talán ott rejlik e regény titka, hogy Giraudoux nem a «problémához», a «tételhez» nyúlt: ez csak felmerült, előadódott más, emberibb mondanivaló közben. Maléna, a boldogok kasztjának tagja azon az estén, mikor a hídon Jaques-ot megpillantotta, valami rejtett és előtte elzárt világnak jött nyomára, mely maga volt talán az élet és amelyben neki nem volt része. Csakhogy szerelme-séhez méltó legyen, kezdi meg a harcot az angyallal és igyekszik ehhez a világhoz, az élethez, a boldogtalansághoz közelférközni, eggyé lenni vele. Nemcsak a formára és a technikára gondolunk, mikor úgy érezzük, hogy Giraudoux lényegileg misztikus alkotó és (ha már éppen ezt a szót akarjuk használni), ha nem is Claudelnél, de Mauriacnál *katolikussabb* módon művész (e szó transzcendensebb, középkoribb értelmét tekintve). Valójában Giraudoux és Mauriac úgy viszonylanak egymáshoz, mint a lángoló, szimbólumokat és szavakon, formákon túli értelmet nyitó gótika a szigorú, tépődő jansenizmushoz, — anélkül azonban, hogy e hasonlatunkat szabad lenne túl messzire vinni.

A regény áthajlik a legenda síkjára, vagy legalább is arra a síkra, ahol mese és legenda találkozik egymással — és minde csodálatos viláldzás néha épp az orthodox pszichanalitikus regény szövetén üt át. A szegények felvonulása, kik Maléna ajtaja elé jönnek és a szép asszony külvárosi sétái ugyanazt az célzatot és szándékosságot árulják el, mintegy középkori példa — anélkül, hogy csak kissé is középkoriak akarnának lenni. Hisz Giraudoux-nál a meseszerűség éppen nem a mesés elemek, a jól ismert és hatásos motívumok alkalmazásában áll — még mesés környezetre sincs szüksége. Egy párizsi tér, a Szajna, egy elegáns étterem, egy ötörai tea, vagy autókirándulás, séta egy parkban — mindeg üntig elég már ahhoz, hogy szívárványt, irracionális víziót húzzon följük és az ő Párizsa kacsalábon forog, külügyi értekezletei pedig olyan panoptikumok, melyekben a pazarló véletlen Benest, Einsteint és Venizelost egy időben szerepelteti. Giraudoux Istene a chantilly-i lóversenyen szólal meg és beleelegyedik Gladys, Maléna, meg a két tábornok párbeszédébe. Ez a csodálatosan szép kvintett talán épp azzal a gyermek antropomorfizmussal kap meg, mely egy középkori festő Isten-elképzelését juttatja eszünkbe. Giraudoux művésze épp abban rejlik, hogy az átmenetet racionális és irracionális valóság közt csak alig észrevehetően jelzi és a valószerűtlen úgy nő ki nála a valószerűből, mint egyik ág a másik oldalán.

Mese és valóság keveredése, valamint az a kettősség, mely Giraudoux hőseit egy bábszínház és egy legenda szereplőivé avatja, az író különleges látásmódjával áll kapcsolatban. Gide azt kívánja, hogy minden perc számára újonnan szülessünk, Giraudoux viszont egyszer láthatta a világot újnak, oly gyökeres és tetemes

újsággal, hogy mindörökre megerősödött benne, mint egy bérnyálás által. Ahogy egy primitív festmény, — melyen a lovak a bástyatornyot lépik át és a hegyek a férfiak lábai közt húzódnak — néha csodálatosan gazdag és sokatmondó látomást jelent csak azért, mert a perspektíva — e merőben racionális találmány — hiányzik belőle, úgy amugy Giraudoux teszi újszerűvé világmépét valamilyen távlati eltolódás. Az író egy színesebb, káprázatosabb valóságnak jött nyomára a valóságütlenségben: egy másik világban, mely a miénk alatt vagy mögött lapul — csak oldaltabb kell állanunk, hogy felfedezzük. E felfedezés örömét hirdeti minden Giraudoux-regény, néha talán túlságosan bőbeszédűen, de akik nem tudnak hinni neki, azokat épúgy meg kell vetnünk, mint ahogy Baba is lenézi a megszokásaikhoz ragaszkodó felöntteket, kik nem látják, hogy nagy, afrikai elefánt áll a szobában, tömörarany agyarral. Világunkat okozati függések, logikai láncok rendszerévé egyszerűsítettük, regényeink pedig beérik azzal, hogy ezeket az egyoldalú tényeket hajtogassák. Giraudoux azonban még a legbanálisabb idillt is éppolyan újnak tudja látni, mint egy félig-ős ember, kinek talán még szókincse sincs bonyolultabb belső események kifejezésére. Giraudouxnál észreveszszük, hogy amit eddig közelinek gondoltunk, az messze van valójában és csak egy lépés odáig, ahová eddig hosszú utat kellett megtennünk. Az arányok megváltoztak és kapcsolat alakult ki oly dolgok között, melyek azelőtt idegenek voltak egymásnak.

Ez az új látásmód szüli Giraudoux stílusát és regényeinek szerkezetét is. Nem szabad a látszólagos szerkezetlenségnek, a sűrű kitéréseknek félrevezetniök minket; néha úgy tetszik, hogy e regény csak ürügy az epizódok

érdekében, melyek itt-ott megduzzadnak és túlnőnek az alaptörténeten, mintha a díszítés elfődné az épületet. Mások is észrevették, hogy egy Giraudoux-regény búbája épp e szerzetlen, játékos indákból szövődik: itt bukkan elő az íróban rejtőző költő, a derűs improvizátor, kinek lírája csak még izgatóbbá lesz azáltal, hogy prózába oltódott. Giraudoux regényeit azért még nem szabad széthulló képek és alakok sorozatának tekintenünk. Ő az iskolás szerkezeten túl (melyet a konvencionális látásmóddal együtt kellett elvetnie) egy nehezebben meghatározható, de spontánabb egységet valószínűsít meg. Jóllehet, Giraudoux összes alkotásai valami általános rokkó-jelleget viselnek, nyelve talán még Proust-énál és Gide-énél és kevésbé «précieux». Józán és kissé kedélyeskedő stílus, mely még a legraffináltabb helyzetekben se lesz modorossá. A fordító stílusérzéke talán még jobban kiemeli azt a változást, mely Giraudoux legfrissebb művének nyelvét első alkotásaitól megkülönbözteti. Gyergyai egyik legsikerültebb fordítása e könyv — ő, akinek stílművészete nemcsak tanulmányait avatja apró remekművékké, hanem átültetéseiben is egyformán szuverén légkört teremt Cocteau, vagy Claudel számára: e regényhez nemcsak fordítói, hanem emberi mivoltában is méltónak bizonyult; a fény, mely e műből árad, neki is sajátja.

Sötér István.

Előadóművész, gramofonlemez, rádió. (Szerzői jogtanulmány. Irta: dr. Szalai Emil. Dante-kiadás.)

A szellemi tulajdonjog, az intellektuális alkotás jogi védelme egyik legújabb területe az igazságszolgáltatásnak. Kétségtelen, hogy ma még csak forrongásban van és ha kialakulásának kontúrjai meg is mutatkoznak, távol van még attól, hogy exakt

legyen s minden eshetőségre vitathatatlan választ tudjon adni. Ennek a jogban való elmaradottságnak nemcsak az új, a szellemi tulajdonnal szemben csak az utóbbi évtizedekben ébredező jogérzet az oka, hanem az is, hogy a technika fejlődése olyan új viszonyokat teremtett, amelyeknek jogi rendezéséről nem kellett és nem is lehetett gondoskodni. Talán a legbonyolultabb és legtisztázatlanabb területe ennek a kérdésnek, vajjon a gramofonlemezt, a mechanikusan megismételt előadást és bizonyos szerzői művek rádió útján való közvetítését milyen mértékben védi a szerzői jog. Erről a fogas kérdéstről írt szerzőjogi tanulmányt dr. Szalai Emil ügyvéd, a szerzőjogi kérdések specialistája, kiváló elméleti és gyakorlati művelője. Abból az érdekes megállapításból indul ki, hogy a zenemű gramofonlemezre való felvételében, vagy annak rádióon való közvetítésében ritkán azonos azzal a zeneművel, amelyet a szerző eredetileg alkotott. A gramofonra való «beállítás» bizonyos mértékű átkomponálással jár, rövidítési, hangszerelési és egyéb munkákat tesz szükségessé. Felmerült tehát az a kérdés, hogy az a zeneileg képzett valaki, aki az «adaptálást» végzi, nem tarthat-e igényt maga is szerzőjogi védelemre. Ebből a főkérdésből azután a mellékkérdések egész tömege sarjadt. Elég annak a megemlítése, hogy például új jogviszony keletkezik az adaptáló és a munka elvégzésére megbízást adó lemezgyár, az adaptáló és az eredeti szerző, az eredeti szerző és a lemezgyár között. További kérdés, mennyiben végzett szerzői jogi védelemre igényt tartó munkát az átíró és vajjon milyen jogok származnak ebből a bonyolult viszonyból. A szerzőjogi törvény nyolcadik paragrafusára való hivatkozással Szalai dr. megállapítja, hogy a bírói gyakorlat szerint alapvető feltétel az adaptáló

részéről a szerzői jogra, hogy munkájának csakugyan szerzői jellegű legyen. Ennyiben leegyszerűsödik a kérdés, viszont annál bonyolultabb, amikor olyan adaptálóról van szó, aki — mondjuk — egy rádióon továbbított gramofonlemezben meg rögzített zeneművet nem szerez, hanem csupán előad. Vagy mikor ilyen természetű műből maga készít átdolgozást. Például Dohnányi lemezre viszi Delibes keringőjét saját átdolgozásában. Ami mármost a kérdés gyakorlati oldalát illeti, Szalai dr. így veti fel a problémát: kell-e a zenemű előadójától engedélyt kérni, ha zeneművet gramofonlemez útján nyilvánosan előadnak. Amíg eljut a válaszig, úgyszólván valamennyi eshetőségre kitér és sokszor meggyőző okfejtéssel igyekszik bizonyítani a maga álláspontjának a helyességét.

Végül is arra a következtetésre jut a szerzőjogi tanulmány írója, hogy az előadói szerep túlzott védelme nyilvános előadás és különösen rádióközvetítéssel szemben súlyosan veszélyeztetné a tulajdonképpeni szerző érdekeit, korlátozná az írók és zeneszerzők jogait, mert minden szerzői műnek lemez útján való előadását az előadóktól vagy a vállalatoktól tenné függővé, amit a szerzőjogról szóló törvény aligha akart.

Dr. Szalai Emil tanulmánya olyan kérdésekkel foglalkozik és olyan jogviszonyokba merül bele, hogy sokszor bizony nehéz gondolatmenetét követni, amit az is megmagyaráz, hogy sok esetre nézve magának kellett megteremtenie a jogi műszavakat is. A munkát mindenesetre érdemes volt megírni, mert egy feltáratlan jogterületre tereli a figyelmet és nagyban hozzájárul ahhoz, hogy az ellentétes érdekek és a szembenálló álláspontok között meg lehessen találni azt a jogi igazságot, amely fedi a morális igazságot is.

SZÍNHÁZ.

Missa Sollemnis.

Ujházy György liturgikus drámája a Nemzeti Színházban.

Valóban «Isten nevében» indult meg az új irányítású Nemzeti Színház első játékidénye, harangzúgással, tömjénezéssel, gregorián zsolozsmákkal és mindenekfölött Beethoven titáni lélekzetvételi vallásos érzelemorkánjával. A színlap — köteles tartózkodással — szerzőt ezúttal nem említi, Ujházy György, aki esztendeje *A tékozló fiú* című moralitásával rokonszenvesen mutatkozott be ezen a színpadon, most a *Missale Romanum* szent szövegének «dramatizáló»-jául szerepel. A legnagyobbat kísérelte meg, ami a színháznak vallásos misszió szolgálatába állítása terén elképzelhető: magát a szentmise-áldozatnak kétezeréves és mindennap megisméltendő szertartását kívánta a színpad szolgáltatásaival *látható* drámává «átalakítani» (ez saját szava), úgy, hogy «a mise misztikus története a színpad mindenki által érthető kifejezéseivel» tárja fel lényegét: magát a jézusi drámát.

Nemesebb elszánás, szebb igyekezet, nagyobb erőfeszítés aligha gondolható el; de — hogy igazán szóljunk — reménytelenebb is alig. Kihámozhatunk a mise eszékvényemenetéből minden legparányibb mozzanatot, ami vizuálisan bemutatható, — ha Krisztus megrendítő áldozata a játék keretében a maga liturgikus előírások között végbemenő dogmai valóságában *csakugyan* be nem következik: az egészből nem marad egyéb, mint: teatrális ábrázolások sora a szentmise anyagának köréből. *Ezért* veszíti el szerves kapcsolatát a beethoveni áhitat fenségével is, mely a templomi szent mívelet örök misztériumát éli át s csak *valóságos* ünnepi mise aktusát kísérheti. Egy-egy magára, hangversenyteremben szintén megállhat, mert akkor a hallgató az Isten házának tökéletes káprázatát merítheti belőle. De amit a színház hozzáadhat, az valójában csak *elvesz* belőle, mert pótlékkal áll elő akkor, amikor a lényeggel természetesen adós marad.

Ettől a fonák érzéstől az egész este során nem szabadulhattam. Csak egyetlen pontra utalok ebben a tekintetben. Az *eleváció* képében (t. i. *színpadi* képében) ott láttuk vakító ragyogásban az áldozati ostyát, Jézus szent testének szimbolikus megszemélyesítőjét. Amilyen érthető, hogy *valódi* mise résztvevői az Úrfelmutatás pillanataiban maguk elé képzeljék az Úr Jézus istenemberi vonásait: éppoly visszásnak éreztem, hogy a színpadon ekkor a Jézust szimbolizáló ostya előtt meghajoljon a szent ostyát látható emberré realizáló színész, mintegy a saját magasztosságának méltánylójául. A titoknak bizonyára mélyebb a hatása a maga titok-mivoltában, mint szem elé értelmезgetve, megmagyarázva, sőt — túlmagyarázva.

Nem kis zavart okozott az is, hogy a magyarság apostolának, szent Adalbert püspöknek, igen homályosan elgondolt színpadi feladat jutott. Hogy a miserészek papi szolgálata jelezve legyen: rá hárult a szertartásbeli előírások járással-kelessel való emlékezetbeidézése. De a rendezés ezenfelül a jézusi dráma szemléletére felvonultatott ó- és újszövetségi alakoknak fogadását,

elhelyezését is rábízta s ilyenkor — kissé nyersen szólva — valami égi fogadó-estély szertartásmesterének szerepébe kellett helyezkednie. Az extázis ragyogása helyett a színpadi látványosság gépi fényeinek bántó élességébe került.

S ha a szerzőnek kevésbé sikerült a dráma égi szintjét a hit *élő* világából az *eleven* realitás világába átemelni: éppoly meddő maradt az az igyekezete, hogy egyidejűleg az Ember lelkének szimbolizálására szánt énekes-kórusban mintegy a misztérium ébredésének és kibontakozásának titkos folyamatát éreztesse meg. A karénekesek kezébe adott gyertyák megint csak *színpadi* kép- és fényhatások szolgálatában maradtak, — aligha sok néző eszmélt rá, hogy szerepükbe mi van «beletitkolva».

Nagy zenei súlyt adott az előadásnak, hogy Beethoven ritkán hallható remekével örvendeztette meg a közönséget, ha mindjárt nem is zavartalan gyönyörűséggel. Igazán élvezni jóformán csak a színpadi állóképek mozzanataiban lehetett; *vizualitásból* ennél több a beethoveni lélek odaadó befogadásával össze nem fér; templomi misével igenis *együtt szárnyalhat*, — színpadi játék *kíséretétől* semmiképen sem alkalmas. (Mintha Dohnányi vezénylő pálcáját is ennek megérzése bénította volna meg helyel-közzel.) Némi ingadozástól a százfőnyi Palesztrina-kar sem volt mentes, melyben a szólókat énekművészetünk kipróbált erősségei: Báthy Anna, Basilides Mária, Székelyhidy Ferenc és Kálmán Oszkár vállalták.

Németh Antal rendezői tudása ezúttal a lehetetlenséggel határos feladat elé került, természetes, hogy csak a — lehetőség határáig felelhetett meg annak. Mindenesetre érdeméül emelhető ki az a negatívum, hogy: a fenyegető panoptikumszerűségnek tőle telhetőleg elejét vette. Közreműködőire inkább orchesztikai, semmint lényegileg színészi megoldanivalók hárultak. A négy-öt fontosabb hely jól volt betöltve, legfeljebb Sugárt nem éreztük a maga helyén: belőle hiányzik a fanatizmus és a sugallatosság; ezt éreztük már *Ember tragédiája*-beli lázadó eretnekében, ezt most Pál apostolában is.

Horváth János hatalmas távlatú színpadképe, Ohman Béla erőteljes domborművei, Nagyajtay Teréz választékos ízlésű jelmezei osztatlan elismeréssel találkoztak. Nemkülönben feltűnést — s a jövőre is biztató reménységet — keltett a színház új technikai felkészültsége.

A Bolyaiak.

Miklós Jenő drámája a Nemzeti Színházban.

Költőink figyelme egyre sűrűbben akad meg a száz évvel ezelőtti magyar élet két világgraszoló tehetségén, apán és fiún, a fegyelmezett elme és fegyelmezetlen vérmérséklet két különlönc hősén, az erdélyi Bolyaiakon. A nemrég elhunyt rokonszenves lírikus, Miklós Jenő, jó néhány éve írta meg róluk drámáját, mely csak most került bemutatóra. Ő is — mint azóta többen — kitűnő anyagot gyanított ebben a kettős élettragédiában, mely

pedig regényben még valahogy megéreztethető, de színpadon még igazi drámaíró tehetséget is bizonyára hínárba csal; Miklós Jenő pedig sohasem volt valódi drámaíró. A színpad zseni-hősökkel sohasem boldogul, a művészi vagy tudományos lángelműsége ott mintegy becsületszóra el kell hinnünk, sugallóerejét nem érezhetjük. Ez esetben meg éppenséggel *két* zseni kerül elénk, drámai összeütközésük is — egy bágyadt szerelmi indítékon, meg az újabban annyira kedvelt nemzedék-ellentétén túl — zsenivoltukon fordul meg s az ilyen matematikai válságok nem dramati-

zálhatók. Látjuk az életformáiban rezignált, de belül csupa keserűség apát, meg a pathologia határán mozgó, összeférhetetlen, majd világ-megváltó eszmékbe bonyolódott fiút, körülöttük a harmincas-negyvenes évek beboruló magyar égboltját, érett asszonyi lemondást, naiv gyermek-lányi rajongást, — s mind e mozzanatokból inkább tarka mint gazdag fordulatok adódnak, kevés belső összefüggéssel s még kevesebb drámai igazsággal. Az egészre pedig ráveti árnyékát a «magyar tragédia», talaját nem lelő tehetség-összeroppanás únos-úntig hangoztatott fátuma. Ezt példázná az ifjabb Bolyai sorsa, de inkább csak egy konok és bogaras «Draufgänger» bukása marad meg belőle a színpadon. Néhány valóban szép mondat azonban a lírikus szerzőnek még így is becsületére válik.

A színház tisztos, de meglehetősen reménytelen feladatot vállalt magára. Az igazgató rendezői elgondolása, melynek «játékmesteri» minőségben Ódry volt a végrehajtója, a darab eredendő drámaiatlanságán nem változtathatott. Némi túldiszítéssel még inkább további elaprózást érték el. Talán a sok felsőbb matematikát akarták ellensúlyozni a jobbára betétként ható énekkel-táncsal, egész kis székely kalákával, de ezektől a fő dolgok csak annál jobban elvékonyodtak. Színészileg nagy feladat sem igen kínálkozik itt, Ódry meg Kiss Ferenc így is legalább megérezte a két Bolyai emberi jelentékenységét. Összetűzésük jelenetében egy szikrányi mégis csak kipattant jellemük acéljából. Tasnády Ilona a kettős kikosarozás jelenetében finom volt és bensőséges, azután túlságosan is gyászindulós. Somogyi Erzsike Rozálja viszont éppen a zárókép megrendítő passzívításában magasodott fel. A többiek — ötvennél többen! — szóhoz is alig jutottak, még leginkább Petheő kapott egy-két mondatot, de

azt is inkább csak a honfibanat konvenciók kelléktárából.

Az árnyképek, felhőgomolygás és szélben hajladozó tárgallyak a színház új mechanikai lehetőségeiről adtak számot. Egy eddig ismeretlen nevű színpadtervező, Varga Mátyás, kivált az utolsó felvonásban erős hangulatú környezetet teremtett a pusztuló domáldi szőlőhegy dérütötte társasága köré.

Krisztin.

Paul Géraldy színműve a Nemzeti Színházban.

A dráma végén az író-hős készülő színművéről beszél, melyben előttünk lefolyt szerelmi válságát fogja megírni, s a színmű főszereplőit hirtelenben Robertnek s Mariannak kereszteli el. Mi már ismerjük Géraldy *Robert s Marianne*-ját, s most talán ennek valóságalapját tárja fel a költő Jacques és Krisztin történetében. Történet? Alig mondható annak, noha tíz évet ölel fel. Valójában csak egy szenvedély elemző rajza. Géraldy a színpadon erényt csinál a lemondásból, elvet mindent, ami sajátképen drámai, de az ő felfogása szerint a lírának szeltére való kibontakozását csak megzavarná. Költő akar maradni a színpadi formák között is, bár ez a kizárólagossága néha azt is elárulja, hogy költőnek nem túlságosan mély gyökerű, s meglehetősen hajlamos az átlagszemléletre. Viszont finom és érzékeny a pszichológiája: az eléggé kitaposott úton rendre talál olyasvalamit, amit érdemes felszedni és megmutatni.

*Krisztin*jét nem szabad a «hitelesség» kívánalmaihoz mérni, aligha lehetne «költőt» és «műzsát» lelteni, akire az ő rajza tökéletesen ráillenek, az egész színmű nem az «élet» borával kínál, inkább annak felfokozott szesztartalmú párlatával. A francia színpadi hagyomány retorikája alkalma-

sabb ilyen laboratóriumi kísérlet meg-
ejtésére, mint a kevésbé latin irodal-
mak gátszakítóbb hajlandósága. A nő
szerelmi alvajárását, önmagára nézve
is örök meglepetéseket tartogató ösz-
tönéletét, a múzsa-szereppel kacér-
kodó hiúságát, társasági szédületét s
a következetesebb akarat előtt való
megjuhászodását a franciák éppúgy
ismerik, akár az északiak, de hajlan-
dóbbak egyszerűen tudomásulvenni
s mint adott és tudott erővel szá-
molni vele. Jacques a férfi és az író
kettős önzésével megpróbál áttörni
ezen az irdatlanon, de rá is csak a
magányosság vár, mely a férfinak
örök bánata és fájdalma, legfeljebb a
férfinak az írónak, a művésznek az al-
kotásra újabb ösztönzője estáplálója.

Drámának híg ez a színmű, lírának
sem a legtömörebb és legelevenebbre
sujtó, de tagadhatatlanul megéreztet
valamit a szerelemnek abból a poklá-
ból, hogy két egymástól tüzet fogott
szenvedély sem bír lelkileg egygyé-
váltan lobogni.

A Nemzeti Színház előadásából ez
a rejtett drámai mag nem bontakozik
ki hiánytalanul. Bajor Gizi is, Uray
Tivadar is játéktudásának legjobb
színtjén mozog, de mindkettejükben
sok az olyan ingadozás, mely arra
vall, hogy a rendezői biztos elgondol-
lás, stílusmegérezés nem fogja elég
keményen a gyepelt; hol a túlélénk-
ség, hol a szentimentalizmus felé haj-
lanak el, amiből adódhatik ugyan
egy-két hálás «színpadi» pillanat, de
nem éppen a szerző elképzelése szer-
rint. A szöveg finom dialektikájából
(amelyet Zilahy Lajos fordítása jól
megőriz) az ő ajkukon néha csak ti-
ráda lesz, minden valódi lelki fede-
zet nélkül. A Vígyszínházból átszer-
ződtetett Kovács Károly meg éppen-
séggel csak a szóknál marad, mintha
nem is sejtené, mi van azok mögött.
Író-voltát még becsületszóra sem hi-
hetem el: Urayval való gyönyörű
jelenetében valósággal ennek játékát

is magával rántotta a bántó ürességbe.
Az új proszcénium színpadon az
arcok némi kelletlen hangsúlytöbblet-
hez jutnak. Horváth János színpadi
képei azonban igen szépek és izléesek.

Nagy szerelem.

*Molnár Ferenc vígjátéka a Vígyszín-
házban.*

Mikor egy leány — mint ebben a
színműben az okos és önálló Ági
Margit — eljut odáig, hogy a «nagy
szerelem» definíciójával bibelődjék,
akkor ő maga már le is mondott róla.
Kis hugának is a belátásos, szenve-
délytelen szerelmű házasságot szánja
s elkeseredett harcba fog, mikor ez
— egy bizonytalan egzisztenciájú
fiatalember hatása alatt — a vér és
fantázia szédületébe kerül. Csakhogy
ebben a harcban Margit sebesül meg:
az okos gyűlölettel egyszerre ébred
meg benne az oktan szerelem. Már
azt sem tudja, azért küzd-e, hogy
húga ne legyen a «bohém» fiúé, vagy
azért, hogy ez ne legyen a hugáé. De
a végén ebből az első fellángolásából
is a lemondás és áldozat fedezékébe
menekül s egy bölcs öreg barátnőjük
jótékony beavatkozására kiegyezik
az élettel abban a rendes és «reális»
ifjúban, akivel eredetileg hugának
jövőjét akarta biztos mederbe terelni.
(Ez a befejezés közeljár a *színpadi*
kompromisszumhoz.)

Erről beszél Molnár Ferenc új da-
rabja, mely maga is a lemondás és
áldozat szellemében fogant: az író
ezúttal lemondott egy csomó színpadi
fogásról és meglepetésről, és felál-
dozta csillogó rutinját. Talán még
soha ennyire nem korlátozta magát
a lélekrajz gondosságára és gazdag-
ságára. Eddig benne az író habozás
nélkül engedményeket tett a számító
színpadi szerzőnek, ez az első eset,
amikor néha már önérzetesen és rá-
tartósan visszautasítja emennek ol-
csóbb hatású eszközeit. Öröm látni
ezt a formai s még inkább ezt a lé-

nyegi megtisztulását, közeledését a mélyebb jellemvígjáték hagyományaihoz. Lélekrajzi erősebb törésnek talán csak a «léha» (de «alapjában» jellemes) fiatalember rajzában van nyoma: ennek művészi igazsága nem egészen makulátlan, néha inkább a helyzeti követelményekért áll helyt, semmint a lelkirajz hűségének hiteléért. De az anyáskodó nővér csendes válságának megmutatása csupa gyöngéd elmélyülés, s a «rendes» fiatalember jellemzésében is jólesően jelentkezik az írói mértéktartás és feyelmezettség. A bölcs öreg kegyelmesasszony alakja érezhetően a Réville hercegnők családfájának kései hajtása.

Tarnay Ernő gondos és tisztastilusú rendezésében az előadás is a Vigszínház legelőkelőbb színvonalán áll. Darvas Lili játéka mintaképe a finom, gazdag lelki fedezetű vígjátéki alakításnak. Szép mozgása, eszményi tisztaságú beszéde, mindenekfölött pedig csupa-lélek arcjátéka tökéletes biztossággal szolgálja az ábrázolás egységét, a néma mozzanatokban is beszédes világosságát. Góthné kitűnően helyezi el a csattanókat, ezúttal szerencsésen lemondva minden rikitőbb hangsúlyról. Jávor pedáns becsületessége megnyerő, férfias és igaz, Ráday pedig még nagyobbat mivel: salvus conductus szerez a szeretetreméltósága mellett is némi «linkségre» gyanús ifjú festőnek. Perczel Zitának még sok az üres és külsőséges mozzanata, kiejtésének tisztasága sem kifogástalan. Az epizódban Simon Marsa izes realizmusa mellett figyelmet keltett az eddig ismeretlen nevű Bihary Józsefnek jellegzetessége.

Mindenki lépik egyet.

Balázs Sándornak Mikszáth Kálmán elbeszéléséből írt vígjátéka a Magyar Színházban.

Gárdonyi Öreg tekintetes-e után most egy erdélyi környezeténél fogva

is különleges Mikszáth-novellát dramatizált Balázs Sándor, ki a maga lábán is jól megállt már a színpadon. Mindkét esetben szüksége is volt jó adag önállóságra, mert ezek az elbeszélő művek — ha néhol drámai hatásúak is — éppen nem drámai természetűek. Kivált Mikszáthban akadhatott sok nehézség, hiszen itt a kitűnő anekdota-magvat meg a még kitűnőbb, meglehetősen vitriolos szatirájú korképet leszámítva, éppen az eseményes rész, a szorosabban vett mese a leggyöngébb. Balázs, ki már Gárdonyi művét is alaposan kilúgozta és jó végre juttatta, most Mikszáth elbeszélésének is mintegy kihúzta a méregfogát. Nagy kegyelettel megőrizi hangjának varázsát, de ezen a hangon azután nem egészen arról beszél, amiről Mikszáth. Balázs kezében valamennyi alak megenyhül és megnemesedik, még a léhák is lelkiismereti harcokat vívnak, az érzékiség sóhajtozó lírává szellemül át s az egész darab afféle zenélőórássá, kanárimadarassá, uborkásüveges biedermeier hangulatképpé szelidül.

Igy is tagadhatatlan, hogy az átdolgozás általában szerencsésen megéretteti Mikszáth stílusának savát-borsát, igazán szólva: inkább a savát mint a borsát. Alakjai jobbra szerepnek is hálásak, leghálásabb az agyafűrt csizmadiáé, aki (s itt árulódik el az egész darabnak erendő anekdotaszerepése) alapjában csak amolyan «jól megadta neki!»-féle ötletért lett világra, de szavaejtésében, egész lényében pompás teremtménye a mikszáthi humornak. Rózsahegy egyéniségéhez pedig különösen jól talál, széltére ki is aknázza benne a hálás játékalkalmat. Cs. Aczél Ilona csillogó vígjátéki szerephez jutott (merőben a darabíró leleményéből) egy igen kedves s éppoly valóság nélkülén bárónő alakjában. A kitűnő művésznőnek sikerült ezt a valóság-nütlenséget csökkentenie, a kedves-

seget pedig fokoznia. Földényi hibátlan főispáni tekintélye, Szakáts Zoltán vonzó melegszívűsége nagy erőssége az együttesnek. Sennyei Vera bemutatkozása az egyik vezető szerepben rokonszenvet keltett, szép és nemes a hanganyaga, keresetlen és kifejező a mozgása, csak az arcjátéka árul még el némi iskolás leckeszerűséget. Horváth Árpád rendezésének ezáltal félreismerhetetlen Csathó Kálmáni zamata van, amit különben a darab hangneme is eléggé megokolhat.

Monpti.

Vaszary Gábor színműve a Kamaraszínházban.

Ha iskolapélda kell arra a távlati csalódásra, mely minden kapós regényben hálás színpadi témát szimatol: ez az. Egy magyar festőifjúnak párizsi kis liaisonjáról szolt a regény, melynek sok lapján bájosan, valódi diákos kedélyben tükröződött a Montmartre bohémvilága meg egy szűzi szerelem bánatos emléke. Most ebből a memoárszerű elbeszélésekből tíz kurtább-hosszabb nyusedék került a Kamaraszínház új forgószínpadára, mely a síma forgással még maga sem nagyon barátkozott meg. Alig néhány

olyan mozzanat akad, melybe a regény egy-egy jobb dialógusa valami csekély élénkséget visz, a többi: maga a veszteglő unalom. A kis párizsi leány halála is a színpad igényeihez igazodott: most nem utcai baleset áldozata lesz, hanem a «poétikusabb» szívujjé. Ennek az indítéknak beiktatása természetesen még inkább a murgeri bohémromantika felé sodorja az egészet.

Az elhibázott vállalkozást az előadás sem mentheti meg, kivált mert ebben is sok az egyenetlenség. Az eddig filmekben foglalkoztatott Gervay Marica igen csinos színpadi megjelenés, kellemes zenéjű hangja van, de játéka egyelőre csak pillanatokra érezni az átélést, több benne a gyakorlat, mint a szív és képzelt. A Vígyszínházban oly biztatóan indult fiatal Csók István is kiegyensúlyozatlanul ingadozik a gyermeteg naivság meg a jó «bemondások» hatásvadászata között. Kettejükön kívül legfeljebb Vendreynek, Vágónénak és Sitkey Irénnek van egy-két hálás pillanata. Vajda László rendezése nem elég kíméletlen a sűrű színpadi teázások s egyéb időölések megrendszabályozásában.

Rédey Tivadar.

KÉPZŐMŰVÉSZET.

Fenyő György kiállítása és Ferenczy Károly hagyatéka.

Az Ernst Múzeum Fenyő György festőművész képeivel nyitotta meg kapuit, mely képsorozatot a nagyteremben Ferenczy Károly részben ismert, részben ismeretlen vásznai, vázlatai és rajzai egészítették ki.

Fenyő György nem ismeretlen név a kiállítási életben. Fialat művész, aki legutóbbi szereplésével is szép sikert aratott. Újabb termése jelentős fejlődésről számol be. Eddig foltookban festett, de a foltfestést erő-

teljes, plasztikus mintázásra használta fel. Emlékezetes ebből az időből nagyszüleinek kettős arcképe, melyben éles jellemábrázoló képességei is megmutatkoztak. Most kiállított vásznai ezzel szemben nagyrészt dekoratív célzatúak. A plaszticitás eltűnt és helyt adott a sikszerűbb előadási módnak, amely azonban kötött, sőt még kötöttebb, mint az előbbi volt. Erre a változásra Fenyőt a festészet legújabb irányainak tanulmányozása vezette, mely irányzatok ugyancsak a dekoratív ízlés felé tolnak el.

Stilusa egyelőre nem tisztult ki, ami annak tulajdonítható, hogy ily nagy változáson átesve a bizonytalanságot nem vetkőzhette le teljesen. Némelyik képe az új primitív iskolával kacérkodik, melynek Párisban Henri Rousseau halála után Bombois a vezére. Más vásznak magyar festők, Berény Róbert és Bernáth Aurél hatására vallanak; egy nagy allegorikus nőalakja viszont az új olasz festészet egyik legismertebb alakjára, Giorgio de Chirico-ra utal. Mindez némi bizonytalanságra mutat, ha számbavesszük, hogy e festők törekvése részben egymással ellentétes, hozzá kell azonban tenni, hogy a különböző stílusok élességüket elvesztik s engedelmesen olvadnak bele a festő sajátos, egyéni stílusába, melyet különösen vonzóvá tesz a színek finom összeesendülése.

Ferenczy Károly most bemutatott vásznainak egyik része, mely magángyűjtemények falairól került ide, régi ismerőse a művészet barátainak. A család birtokából származó sorozat nem annyira magáért jelentékeny — hiszen a legtöbbje nem a nyilvánosság elé szánt vázlat — mint azért, mert bepillantást enged ennek a ritka nagy művésznek műhelyébe. A rajzok között néhány oly kiváló darab akad, mely egyszeriben megcáfolja azt a közkeletű véleményt, hogy a nagybányaiak nem szerettek rajzolni.

Jánosa Lajos, Fekete Géza és Valér Erik kiállítása.

A Múterem c. Kossuth Lajos-utcai kiállítóhelyiségben három művész mutatkozott be: festő, szobrász és díszlettervező. A festő Jánosa Lajos, ki újabb vásznaiban az olasz neoklasszicizmus szigorú, szobrászian kemény és tiszta stílusát iparkodik megszólaltatni, egyelőre azonban stílusérzéke még nem elég biztos, s a

neoklasszikus törekvések sokszor visszacsúsznak a naturalizmusba. Fekete Géza, a szobrász, most teszi első lépéseit, technikai készsége biztató. Valér Erik díszletterveit a színpadművészet fejlődése már régen meghaladta.

Genthon István.

Györgyi Dénes: Új magyar építőművészet. Bp., 1935.

Alig néhány napja hagyta el a sajtót ez a nagyméretű, többszáz képpel illusztrált, izléses kötet, mely Budai István kiadásában a Magyar Művészeti Könyvek első darabja. A szerkesztés sok utánjárással és fáradsággal járó feladatát Györgyi Dénes, Hüttl Dezső és Kozma Miklós végezte, a sajtó alá rendezés Györgyi Dénes érdeme. Kevés szöveg — Ugron Gábor előszava — után a képek rengetege következik, kitűnő fotografiák után készült reprodukciók.

A legújabb építészet, az új tárgyiasság művészete keserves küzdelmek után kapott Magyarországon állampolgársági jogot. A neoreneszánsz és főképp a neobarokk bombasztikus stílus sokáig szívósan küzdött ellene, megsejtve, hogy az új stílus erőteljesebb jelentkezése esetén neki hamarosan leáldozott. A küzdelmek alig néhány éve zajlottak, ez a szép könyv azonban a diadalt mutatja. Nem is hinné az ember, hogy az utolsó tíz évben mily gazdag termést takarított be a modern építészet elsősorban a fővárosban, de vidéken is, egyházi és világi épületek, villák és nyaralók, bérházak és vikendházak, gyárak és garázsok formájában. A modern építészet csatát nyert s mindenki büszkeséggel lapozhatja végig Györgyi Dénes művét, amely mutatja, hogy a korszerű építészet kialakításában a magyarság is szép részt vállalt.

Genthon István.

A MAI VILÁGHELYZET IRODALMA.

Irta: *Ferenczy Valér.*

A külföldi, főleg az angolnyelvű könyvtermelés kiemelkedő jelensége a mai, illetve a háborúutáni világhelyzettel foglalkozó könyvek óriási térhódítása. Lázás tevékenység folyik ezen a téren: egész új írógárda alakult, amely új és új könyvekben igyekszik megrajzolni az aktuális világhelyzet képét. És ezen nem is csodálkozhatunk; hiszen a világkrízis évek óta itt van az orrunk előtt, az életünkbe minden vonalon belemarkol; inkább az a különös, hogy nincs még ennél is nagyobb visszhangja a könyvekben, amelyek évről-évre megjelennek; meg lehetne érteni azt a felfogást is, hogy ma egyenesen léhaság regényt írni, vagy olvasni, amikor itt van a mindent elnyomó, vészjósló világhelyzet; struccpolitika mással törődni, mint ezzel. Világpolitika, világgazdaság, a mai évek világtörténelme: ez az a sokrétű, nehéz, bonyolult s amellet hálátlan és fájdalmas, de minden egyébnél fontosabb téma, amely, ha valamikor, akkor ma csakugyan megérdemli, hogy minden egyebet háttérbe toljunk, hogy érdeklődésünk javát ennek szenteljük, akár mint írók, akár mint olvasók.

Még keveselhetjük is, amit az aktuális világhelyzetről írtak; és különösképp joggal keveselhetjük, amit nálunk írtak. Károlyi Imre évekkel ezelőtt megjelent figyelemreméltó írásai óta semmi, legalább is semmi, ami átment volna a köztudatba, ami felügyelésre készítette volna a közvéleményt. «Az örvény szélén», kitűnő címe Károlyi könyvének, és címe lehetne ennek az egész irodalomnak. Ugyanúgy lehetne ennek az egész új világgazdasági, világpénzügyi, világpolitikai — szóval világhelyzeti vagy ha úgy tetszik *világkriáikai* — irodalomnak gyűjtőnévül, össz-címül venni azt a könyvcímet, amellyel Cole-nak, Anglia egyik legismertebb ilyenfajta írójának első feltűnéstkeltő könyve jelent meg pár évvel ezelőtt: *The Intelligent Man's Guide in World Chaos* — az intelligens ember útmutatója a világ-káoszban. Valóban ez a lényege annak, amire ezek az összes írók törekcsenek: minden értelmes emberen először is fölkelteni az érdeklődést a világhelyzet iránt, sőt többet, a meggyőződést, hogy bűn ma közönnnyel napirendre térni fölötte, hátat fordítani kérdéseinek; másodsor pedig lehetőleg hű és áttekinthető, és átfogóformában ismertetni a világ állapotát abban az időpontban, amikor a könyv íródik.

Nyilvánvaló, hogy az ilyenfajta irodalom bizonyos mértékig kapcsolatos a publicisztikával, de mégsem egészen az. A politikai, vagy akár közgazdasági vonatkozású napisajtó nagyon is pártszempontoknak van alávetve, meg aztán főleg annyiban nem töltheti be ezt a felvilágosító, a világhelyzet ismeretét terjesztő szerepet, mert mindig a napi aktualitás szerint közli az eseményeket s így természeténél fogva nem nyújthat összefoglaló képet az olvasónak. Még az a ritka ujságolvasó is, aki a pártpolitikai beállítások szuggesztívójának nem veti alá magát, aki igyekszik józanul s önállóan kihámozni a való tényállást a napilapokból, még az is elmerül a részletekben és így fokozott

érdeklődéssel fogadja azokat a könyveket, amelyek összefogóbb, kevésbbé szertefoszló képet adnak a világnak, vagy a világ egy bizonyos részének, mondjuk pl. Európának, aktuális helyzetéről.

Természetes, hogy ezek a törekvések bizonyos mértékben párhuzamosan haladnak a napilapokéival, különösen Angliában, ahol oly ritka és elismeréseméltó mértékben található az igekezet a világesemények elfogulatlan, pártszempontokból vagy akár a nemzeti önzés szempontjaitól is független szemléletére, hogy ez a napisajtóban is lépten-nyomon tükröződik. Igaz, van Angliában is sovinszta uszító sajtó — amit az angol nyelv sajtósága kifejezéssel «yellow press»-nek, sárga sajtónak nevez. (Hogy miért éppen sárga, azt ők maguk sem tudják megmondani.) De aki a komolyabb angol lapokat olvassa, lépten-nyomon láthatja fölcillanni bennük a legerősebb nemzeti önkritikát is. Így, miközben e sorokat írom, csak belenézek a Sunday Timesbe és mindjárt olyan közleményre lelek benne, amely ezt kitűnően illusztrálja: «Európa krízise» Ez a címe egy újonnan megjelent könyvnek, amelyet az újság ismertet. «Európa ipara és kereskedelme a XIX. században azon épült fel, és nőtt nagyra, hogy a többi világrész nyersterményeket szállított neki. A többi világrésznek nagyipara nem volt és így az európai ipar hűségese, engedelmes felvevőpiaciként volt kezelhető. Akkor még senki se gondolt arra, hogy ez valaha másképp is lehet, Európa vakon hitt abban, hogy ennek így kell lenni. Így idéz a lap az ismertetett könyvből, de nyomban hozzáteszi azt is, hogy főleg Angliában volt meg ez a vak hit a gazdasági világhelyzet rendíthetetlenségében. A Manchester Guardianben pedig valahol még ilyen mondatra is bukkantam épp e sorok írásakor: «*Nem logikus politika, tehát jellemzően angolos*». (1)

A logikára való törekvés, az igekezet a tények objektív szemléletére azonban nyilván mégis csak angolos vonás. Logikus álláspont, hogy a végzetes világhelyzetet alaposan igekezzünk megismerni, hogy a tények helyes ismerete alapján tudjunk véleményt alkotni arról, ami történik. Ezt a célt szolgálja ez az egész világhelyzeti irodalom. Szolgálja még akkor is, ha a szerző nem tud maradéktalanul objektív lenni, ha bizonyos ideológiai elfogultság színezi is végső megállapításait, melyeket a tényekből levon. Először is igen kérdéses, van-e a világon 100%-ig elfogulatlan ember? De hiszen ezekben a könyvekben nem is épp csak a konklúziók fontosak; mindezek fölött fontos bennük a tények feltárása, a figyelem felhívása mindarra, ami történt és történik (vagy akár arra is, ami nem történik, amit elmulasztottak). Szóval tájékoztatás, a belső részvételre való ösztönzés az emberiség égető kérdései iránt mutatkozó hihetetlen közöny, a tespedt lelki tunyaság leküzdése, felrázása. Ennyiben tehát véleményem szerint az e fajta könyvek szerzőinél nem az az ideológia a fontos, amely — akár explicite, akár implicite — kifejezésre jut könyveikben, hanem mindenekelőtt: 1 a szándék becsületessége; 2. a kellő ismeret, szakavatottság és tájékozottság; 3. a tények világos feltárása, áttekinthető csoportosítására alkalmas írói képesség.

Cole «minden értelmes ember számára» írt útmutatója a világkáoszban 1932-ben jelent meg és igen nagy feltűnést keltett; mint jóval előbbi fontos könyv említendő azonban John Maynard Keynes-nek már 1919-ben megjelent «The Economic Consequences of the Peace» — a béke gazdasági következményei című kötete is. Keynes a békekonferencia gazdasági tanácsadója volt, de már akkor annyira egyedül maradt véleményeivel, hogy ott is hagyta ezt a tisztségét és a továbbiakban ő maga, mint Kasszandra hálátlan szerepét,

keserűen emlegeti azt, hogyan jósolta meg az imperialista békekötések vézes következményeit. Hiszen, ne feledjük, Keynes volt az, aki már akkor az összes háborús adósságoknak az egész vonalon való törlesztését javasolta, mint egyetlen módot a világ gazdasági helyzetének gyökeres orvoslására. Cole hasonló értelemben látja a dolgokat, amikor például azt írja, hogy a német Hitlerizmusnak végső fokon tulajdonképp az angolok voltak az okai, amikor «mérhetetlen elbizakodottságukban» Amerikával szemben olyan mértékben vállalták a háborús adósságok törlesztését, hogy ezzel elviselhetetlen terhet vettek magukra és emiatt aztán kénytelenek voltak Németországot annyira nyúzni, hogy a német népet a végső kétségbeesésbe kergették, amelynek folyománya volt a hitleri forradalom.

Általában ezek az írók igen helyesen óvakodnak attól, hogy a politikai és közgazdasági szempontokat különválasszák. A gazdasági helyzet döntő fontosságát nemcsak Keynes hangsúlyozza ki, aki hivatásos közgazdász és jelenleg az új «Economic Journal» című közgazdasági folyóirat szerkesztője; kidomborodik ez valamennyi ilyen világhelyzeti írónál, Cole-nál, aki 1932-ben megjelent, említett könyve után minden évben hozott ki egy újat és ezzel, igaz, valamennyire el is olcsósította írását; *Tillman*, akinek *Peasant Europe* — paraszt Európa című könyvét a Napkeletben behatóan ismertetem, ugyancsak kellő vonatkozásba helyezi a gazdasági kérdéseket a többi problémával. Az amerikai *Knickerbocker* éppenséggel erről az oldalról ragadja meg a dolgokat, amikor egy könyvben két látszólag különálló témát hoz össze, mint ez már könyvének címéből is kitűnik: «*A feketeingesek Angliában és az angol gazdasági fellendülés*». Itt ugyanis arról van szó, hogy a Sir Oswald Moseley vezérlete alatt működő angol fasistáknak csakis akkor lehet kilyátásuk politikai győzelemre, ha Angliában a mostani gazdasági fellendülés nem lesz állandó, hanem újabb és még súlyosabb krízisnek ad helyet. Igen érdekes jelenség ennek az irodalomnak keretében John Strachey (nem tévesztendő össze Lytton Stracheyvel, a maga nemében igen kiváló történelmi életrajzíróval, akinek legismertebb könyve az Erzsébet királynéről és Essexről szóló monografia). Ugyanúgy, mint nálunk Károlyi Imre, Angliában Strachey az, aki bárkinél nagyobb nyomatékkal mutat rá a háború utáni kapitalizmus tarthatatlanságára — mindössze azzal a különbséggel, hogy míg Károlyi hajlandó tarozni a háború utáni kapitalizmus, vagy ahogy ő nevezi, a neokapitalizmus bomladozó épületét, Strachey a mennél gyorsabb lebontás mellett foglal állást; meggyőződése, hogy csak így kerülhető el újabb, még borzalmasabb világháború. Kétségtelen, hogy páratlan közgazdasági szakismerettel és érdekes, közvetlen, eredeti okfejtéssel ismerteti, elemezi és bírálja a különféle közgazdasági elméleteket, úgyhogy még olyan konzervatív párti politikusra is hatással tudott lenni, mint aminő *Benett*, Kanada miniszterelnöke, aki kijelentette, hogy sokat tanult Strachey új, «*The Nature of Capitalist Crisis*» című könyvéből.

Legújabb, ugyancsak figyelemreméltó terméke a világhelyzeti irodalomnak J. *Hampden Jackson* idei könyve: «*The Post War World*» — a háború utáni világ. Ez a könyv annyira hézagpótló, hogy csak azon tündünk, amikor kezünkbe vesszük, miért csak most, miért nem hamarább jutott eszébe valakinek — akár ennek az előttünk eddig ismeretlen Jacksonnak, akár másnak — hogy megírja a háború utáni évek átfogó, egyetemes világtörténelmét. Mert ez a kötet valóban nem kevesebb: arról számol be, ami az egész földgömbön 1918-tól 1934-ig történt; 500 apróbb betűs, sűrűn nyomott oldalon

leírja a világ eseményeit a fegyverszünetről a gyászos, végzetes, balul kiüthött békeszerződésektől az 1934-iki genfi leszerelési konferenciáig.

Ez a könyv lélekzetelállítóan érdekes. Nem holmi detektívregény igazán izgató, hanem ez! Helyesebben: a detektívregénynél legfeljebb gyengeség, lelki tunyaság tőlünk, ha nem bírjuk letenni; itt ellenben százszorosán, ezerszeresen indokolt, jogosult még a türelmetlenségünk is, ha habzsolni szeretnők, ha nincs türelmünk folyamatosan olvasni, és mohóságunkban egyre tovább lapozunk, hogy mindent egyszerre fussunk át. Pedig sok mindent természetesen már jól tudtunk; mégis itt igazolódik be az, hogy még a legalaposabb újságot olvasás se tájékoztat eléggé: fogalmunk se volt arról, ami ebből a könyvből kiviláglik, hogy mennyi minden történt a földgömbön ezekben a kritikus háborúutáni években, igen sok minden elkerülte a figyelmünket, vagy csak hézagosan jutott tudomásunkra. Pedig mindenhez közünk van, és ennek a könyvnek fő érdeme, hogy föl tudja kelteni bennünk ezt a mély érdeklődést a legtávolabbi világrések eseményei, a legidegenebb népfajok sorsa iránt; tisztába jövünk azzal, hogy mindez szerves része, eleme annak a világnak, amelyet a könyv nyomán a maga összességében, sajtóságot okozati összefüggéseiben igyekszünk megismerni, magunkévá tenni.

Döbbenetes, sőt borzalmas mozgókép pereg le előttünk: a világháború vérfolyamával indul, majd az imperialista kapzsiság sorozatos balfogásaival, a béke ügyének elvetésével folytatódik. «Ma már alig emlékszünk, miért kellett jönnie a világháborúnak. 1917-ben még kevésbé tudtunk erre emlékezni. Nyolc millió ép férfi adta életét — miért? A lövészárkok életbenmaradtjai nem tudták — az ő szemükben mindez nem volt egyéb, mint szörnyű félreértés, tömegőrület; ők készek voltak beszüntetni a harcot, még a zendülés árán is; 1917 májusában egy francia hadtest lázadt fel, novemberben pedig az oroszok seregei és flottája fordultak szembe az uralommal, amely háborúba vitte őket, és fölborították azt az uralmat. Nem tudták az öldöklés okát az európai államok vezetői, államférfiai sem; ők sokkal jobban el voltak foglalva azzal, hogy megnyerjék a háborút, semmint hogy vissza tudtak volna emlékezni arra, miért is kezdtek el. Az érdekelt hatalmak közül egyik is, másik is emlékiratotak szerkesztett, amelyben a kieroszakolandó feltételeket lefektették; de ezen iratokról szerzőikön kívül, senki nem képzelhette azt, hogy maradandó békének alapját rakhatják le». *Wilson* elgondolásai; *Clémenceau* békéje; Versailles; az osztrák békeszerződés; békeszerződés Magyarországgal; ... ily címeket viselnek a rövid fejezetek. Aztán következnek: a Népszövetség, mint jámbor óhaj; a legyőzöttek eltiprása; forradalmak Magyarországon; Ausztria hajai, Németország forradalma. Újjáépítés, Dawesterv, Locarno; Lengyelország, Csehország, Jugoszlávia, Románia. «Románia a békeszerződés eredményeképpen megkettőződött területben és népességben. Még soha ország ilyen érdemtelenül nem jutott területének megnövekedéséhez».

A győztes Franciaországról szóló szakasz jellemzően ezt a címet viseli: Az inváziótól való félelem. Itt, a rövid fejezetek alcímei közt, ezt a címet találjuk: Poincaré és a frank. Ez már kevésbé érdekes, ezt át lehet ugorni, gondoljuk, de amint belenézünk, látjuk, hogy nagyon is érdekes, sőt eleven képet kapunk egy életbevágó problémáról, arról, hogyan lehet a polgárságból pénzt kicsihozni. «Akár a firenzei polgárok a Mediciek idejében, úgy a mai francia polgárság is szívesebben adott pénzt az államnak belső kölcsön alakjában, mint adók formájában.»

Ezek még az aránylag ismertebb dolgok a könyvben ; de mennyi minden történt Európán kívül ! Rengeteg szó van az iszlámról, alighanem azért is, mert ezzel épp a szerző hazájának volt sok baja — és alighanem lesz is még. *1916-ban Anglia és Franciaország titkos megállapodást kötött* (a Sykes-Pichot-megállapodást) *Törökország ázsiai részeinek felosztására*, amely titkos szerződés szövegét aztán 1917-ben a Szovjetkormány «szemtelenül» (impudently) nyilvánosságra hozta. Az arabok mélységesen csalódtak ; ők is a wilsoni önderelkezés elvében bíztak, ennek az alkalmazását remélték.

«A szövetségesek megígérték volt, hogy a béke a tizennégy ponton fog alapulni». Ezt az ígéretet és a következményeiben végzetes hitszegést, amelyvel beváltását elsikkasztották ; ma már nemcsak mi, a hitszegés áldozataivá lett nemzetek, hangsúlyozzuk, de éppúgy hangsúlyozzák angol részről is. Különös nyomatékkal mutatja ki a könyv a végzetes fejlemények sorozatát, amelyek az imperialista békekötésekből eredtek ; igen helyesen jelzi az ellentétet imperializmus és nacionalizmus közt, rávilágít arra, hogy a szélső nacionalizmus, amely a háború után annyira megerősödött, amely annyira kiemelkedő szimptomája a háborúutáni éveknek, nagyrészt nem tekinthető egyébnek, mint a kapzsi és rövidlátó imperialista politika által széltében kiváltott erős ellenhatásnak. A problémáknak egész tömkelege talál helyet ebben a könyvben. Eleinte úgy érezzük, hogy helyenkint túlrészletezett a könyv, de amint jobban belemerülünk, inkább az ellenkező kifogásunk támad, többet szeretnénk tudni. Pl. Afrikában csak az európai hatalmaknak, főleg Franciaországnak és Angliának fönnhatósága alatt lévő területekkel foglalkozik, Abessziniát alig említi ; a szerző nem tudta még, hogy rövid pár hónap lefolyása alatt épp ez az ország fog a világ problémáinak gócpontjába kerülni. Véleményem szerint hibája a könyvnek az is, hogy helyenként nagyon is látható az igyekezete arra, hogy a világ jelenségeit leegyszerűsítse, közös nevezőre hozza. Így a gazdasági kérdéseknél is, nevezetesen ott, ahol a szabadkereskedelmi elv és a belföldi termelésre szorító gazdasági nacionalizmus ellentétéről van szó. «Nyilvánvaló, hogy a világnak valami középutat kell találnia a nemzetközi szabad kereskedelem és a gazdasági nacionalizmus között. Az 1929-től 34-ig terjedő időszakban csak igen homályos elképzelések uralkodtak e középutat illetően . . . » Idáig a megállapítás nagyon jó és igaz, de amikor a továbbiakban azt mondja, hogy «e pesszimisták, akik azt mondták, hogy a gazdasági nacionalizmus végzetes, a tervgazdaságra való törekvés pedig sohasem őszinte: mint máskor, úgy ebben is tévedtek», és hogy «a csak belföldi termelésre való törekvés lényegében nem egyéb, mint . . . a termelő erőknek a közjó érdekében való megszervezése . . . és szükséges hevezető lépés a nemzetközi kereskedelemnek más alapokon történendő újrafelvétele felé» . . . mégis csak azt érezzük, hogy ezzel kissé könnyű szerrel intézi el ezt a fontos és bonyolult témát.

Ennél nagyobb hiba, amiről azonban a szerző nem tehet, az, hogy a könyv az 1934-i eseményekkel lezárul. Így számunkra, akiket joggal érdekel mindenek fölött az idei év, talán legéletbevigőbb a könyv záró fejezete, ahol összegezi a kérdéseket, amelyeket a «konferenciázó világ» 1934-ben tárgyalt, anélkül, hogy megoldásukat elősegítette volna. Főleg a genfi leszerelési konferenciáról van itt szó, amely «három nagy lehetőséget hagyott kihasználatlanul». Németország egyenrangú fegyverkezését meg kellett volna engednie vagy pedig az összes hatalmakat kötelezni, hogy Németország színvonaláig szereljenek le ők is ; a két alternatíva közül egyiket sem határozták el. Ez

volt az első súlyos mulasztás; a másik az, hogy a polgári repülést nem tették nemzetközivé; a harmadik, hogy a municciók és hadianyagok magánvállalkozásban való gyártását nem helyezték ellenőrzés alá, holott már az alapkormány 8-dik szakasza is kimondja, hogy a Népszövetségi Tanács feladata megelőzni a hadianyagok és hadiszerek magánvállalkozásban való gyártásának káros hatásait. «A tanács más ügyekkel volt elfoglalva», teszi hozzá a könyv szerzője. «Különb is mindössze néhány állam az, ahol modern hadiszereket gyártani lehet. Ezek az államok pedig azt kívánják, hogy mennél kevesebb legyen a felügyelet e jövedelmező iparágak fölött. Hiszen ha állami felügyelet alá helyeznék a fegyvergyártást, ez azt jelentené, hogy az illető állam felelősséget vállal abban a tekintetben, milyen célra fordítják a fegyvereket. Azt könnyen megtehették a francia, angol és amerikai államférfiak, hogy Genfben sajnálatukat fejezték ki a japán-kínai háború és a bolivia-paraguayi háború fölött; közben azonban honfitársaik lázasan szállították a fegyvert Japánnak, Kínának, Bolíviának és Paraguyának. Olykor megesett az is, hogy egyik-másik gyáros elvetette a sülykot, mint pl. amikor egy angol hadiszergyár illusztrált hirdetést helyezett el egy német lapban, «mindennemű hadianyagot» kínálva, abban a pillanatban, amikor az angol kormány éppen mélységes rokonérzéséről biztosította Franciaországot, az utóbbinak a német fegyverkezésre vonatkozó aggodalmait illetően.»

Ily passzusokhoz igazán nem kell kommentár. És a szerző általában alig fűz kommentárt az eseményekhez, amelyekről beszámol; mint az előszóban mondja, a könyv célja nem egyéb, mint hogy a háborúutáni világ eseményeket érthetővé tegye a rendes újságolvasó ember (ordinary newspaper-reading man) számára. Bizonyára túlzás volna azt mondani, hogy csakugyan *teljeen* érthetővé is teszi; de tagadhatatlan, hogy lényegesen előmozdítja a világ eseményeiben való elfogulatlan tájékozódást, tisztánlátást, amire soha nem volt akkora szükségünk, mint mostanában.

A szovjet-irodalom antológiája.

Német és francia novella-antológiák után alig néhány hete meglehetősen teljességre törekvő francia nyelvű antológia jelent meg, amely az egész szovjet-irodalmat felöleli 1918-tól 1934-ig s egyformán kiterjed versre, elbeszélő prózára, novellára és regényre, sőt a kritikai irodalomra is. A szovjet-dráma az egyetlen, amelyből nem kapunk szemelvényt, pedig talán erre volna leginkább kíváncsi a nyugati közvélemény. Annyit hallunk az orosz színpadművészet irányító és átalakító hatásáról az egész modern rendezésre, érthető hát, ha szeretnők ismerni azt az új orosz drámát is, amely ennek a színpadi alakító művészetnek úgyszólván nyers anyaga, a márvány vagy agyag,

amelyből a színpad dinamikus plasztikáját formálják.

Egyébként meglehetősen érdekes ez az antológia. Először ad összefoglaló és szinte minden irány felé távlatot nyitó képet arról az orosz szellemiségről, amely fuldoklott, sőt félig-meddig elmerült már az orosz forradalom roppant vértengerében. A bolsevista vihar első rohamában valóságos antiintellektuális vizözönt hozott. Joggal vagyunk tehát kíváncsiak, mivé lett a szépirodalom, abban az irányzatban, amely mint valami fordított Kronos elsősorban saját szülőjét, az orosz intellektualizmust akarta felfalni.

Csakugyan két ízben is fenyegette ilyen fojtogató hullám az orosz értelmiséget és mindazt, ami csak a szó kezdetleges értelmében irodalomnak

nevezhető. Az első ilyen hullám az úgynevezett *«proletkult»* időszaka volt. Mihelyt a bolsevizmus uralomra jutott, első feladatának ismerte, hogy gyökerestől kiírta a burzsoa-kultúrát s proletárkultúrát teremtsen helyébe, a legszigorúbban tartva magát az orthodox marxista elvhez, mely szerint minden kultúra csak a társadalmi és gazdasági rend szellemi kifejeződése lehet. Ez a meggyőződés hozta amagával, hogy az irodalom burzsoa-ideológiájával és a művészetekben megnyilatkozó úgynevezett reakciós irányokkal szemben ugyanazzal az erőszakossággal, sőt terrorral léptek fel, amelyet a kommunisták a társadalmi és gazdasági életben alkalmaztak. Ez a felfogás volt a *proletkult* irányzatának főmozgatója s egyszerre két sikon is éreztette hatását, egyrészt a legkegyetlenebb eszközökkel, cenzurával, tilalmakkal, s a legkegyetlenebb politikai üldözéssel némította el a gyanús írókat, másrészt kedveskedésekkel s a közönségre gyakorolt oktrojkkal igyekezett előmozdítani azoknak az ügyét, akiket a maga hivatott íróinak tartott. Ezzel sikerült szinte teljesen megsemmisíteni a régi irodalom maradványait, anélkül, hogy az áhított proletárkultúra és annak irodalma megszületett volna.

Ez az időszak volt azonban az, amelyben a szovjet-irodalom a szószoros értelmében teljesen újjászületett. Akik eddig az orosz irodalomban a forradalom után értékeset alkottak, ha igyekeztek is valamenynyire a politikai átalakuláshoz hozzáidomulni, lényegileg még benne éltek a polgári eszmevilágban. Ennek az átmeneti korszaknak két igazán nagy költője volt: Alexander Blok és Sergej Essenin. Mind a kettő abból a szimbolizmusból nőtt ki, amely közvetlen a háború kitörése előtt az orosz irodalomban uralkodó szerephez jutott. Blok izzig-vérig költői el-

ragadtatásra hajlamos lelkületében csodálatosan találkozott a forradalom előtti régi és a forradalmat követő új Oroszország. Az előbbihez annak dekadensen túlfinomult intellektuel kultúrájához fűzte, egész nevelése költészete annak fantasztikus álmait tükrözte, de mindig élt lelkében valami ködös vágy egy nagy megrázó emberi megtisztulás iránt. A rászakadó borzalmas forradalomban ezt a tisztító vihart sejtette és Messiást áhító, megváltás sóvárgó extázissal álmodta, a szenvedések véres martíriuma után egy tisztultabb, nemesebb emberi társadalomnak hajnalát. Ebből az eszmekörből fakad hatalmas vizionárius költeménye, a Tizenkettő balladája, amelynek igen jó fordítását közli az antológia.

Essenin költészete ősi népi forrásokból sarjadt s a népköltészetnek elragadó kép gazdagságát ragyogtatta verseiben. Ő a falunak, a muzsiknak szószólója volt az újuló idő irodalmában. Míg a vele szemben álló Majakovsky futurizmusának nyugtalan dübörgésével a városi bolsevista munkás impetuózus szilaj dinamizmusát testesítette meg.

A proletkultúr azonban gyökeresen kipusztította a régi irodalomnak még csiráit is s elindította az orosz irodalmat a teljes átalakulás felé. Maga azonban nem tudta végrehajtani ezt a megújodást. Új nemzedékre várt ez a feladat, amely új nemzedékben nem a politikai meggyőződés megbízhatóságát, hanem az írói tehetség erejét kereste Lunacsarszky és Bukharin, akik hamarosan belátták, hogy a legvadabb és legrendíthetlenebb bolsevizmus sem tud irodalmat teremteni megfelelő tehetség és rátermettség nélkül. Kezdték tehát egyengetni az irodalmi érvényesülés útját azok számára, akikben a szükséges tehetség megcsillanását észrevették. Így lassankint új író nemzedék érkezett be, amely min-

den külön politikai célzatosság nélkül is szakított a szimbolizmus romantikus képzeletvilágával és visszakanyarodott a régi klasszikus realizmus tárgyilagos szemléletéhez. Ez a szemlélet lassankint elfordult a költészet-től és inkább a prózának kedvezett. Eleinte csak arra szorítkozott, hogy gondosan megfigyelt, naturalista aprólékossággal leírt képek sorozatában tükröztette az új idők hatalmas lendületű változásait, új eseményeit, eddig sosem látott új típusait. Nem egységes, jól felépített kompozíciók, inkább nyugtalan gyorsasággal pergetett filmek, tendenciózusan kiszínezett riportok voltak ezek az új regények. Hangjuk inkább az újságíró hangja volt, amelynek csak az események döbbenetes ereje adott megrázó színeket és a stílusának valamely zsúfolt vagy fülledt expresszió erőt. Gladkvv, Ivan Svevolod indították el ezt az irányt, amelyben Csolokov, Taddelév és Libedienszki már csaknem a nagy alkotásokig jutottak el. A stílusnak művészből újjászületése érdekében pedig az új romantikus irányok, főleg az úgynevezett Serapion-testvérek csoportja működtek. Pilniak, Babel, Pasternak a legkiemelkedőbb tehetségei ennek az új irányynak. Míg a regény pszichológiai mélységeinek keresését Kataiev, Fedin és Leonov újították fel. A nagystílu történelmi regény mestere Alexei Tolstoj, ő azonban alig különbözik a történelmi regény régi mestereitől és ideológiájában nagyon nehéz volna a kommunista meggyőződést felfedezni.

A lendületesen megindult irodalomfejlődést azonban újabb veszedelem fenyegette az öt éves tervvel. Az iparosodás láza annyira úrrá lett Oroszországon, hogy az irodalom és művészet létjogosultságát is csak annyiban akarták elismerni, amennyiben ezek teljes mértékben az öt éves terv megvalósítása érdekében

dolgoznak. Ekkor alakult meg a *Rapp*, a Proletár Írók Egyesülete, amely valóságos terror rohamcsapatává vált ez eszme keresztülvitelének. A Rapp irodalmi öt éves tervet dolgozott ki s megindította a döntő hadjáratot a nem százszázalékos kommunista meggyőződésű vagy közömbös írók ellen. A Rapp az irodalmi Magnitogorszkot akarta megépíteni, amelynek, mint az igazi Magnitogorszk gigászi elektromos központjának kellett volna a kommunista eszméket a világ minden tája felé kisu-gározni.

A Rapp, mint külön zsarnoki diktatúra, nehezedett az egész orosz irodalomra s bizonyára meg is semmisíti, ha féktelen kíméletlensége nem kényszeríti egységes frontba az összes komolyan számbavehető írókat, sőt velük együtt az olvasókat is. Vége a kormány is elérkezettnek látta az időt a közbelépésre. Hála Gorkij hathatós támogatásának, a kormány az írók mellett döntött s kiadta az írói jogok kartáját, amely ha nem is teljes, de a kommunista rendhez való föltétlen simulás föltétele mellett viszonylagos szabadságot biztosított az irodalom számára. Ebben a légkörben fejlődött tovább az irodalom. A mult évben Moszkvában megtartott radikális irodalmi világkongresszus azt a hiedelmet igyekezett elplántálni az egész világon, hogy Oroszországban az írónak minden szabad, talán csak egy nem: rosszul írni.

Ennek legjobb cáfolata maga ez az antológia. Legelőször azt állapíthatjuk meg, hogy a rossz írás tilalmát nem veszik túlságos szigorúan. Az itt közölt szemelvények arról győznek meg, hogy a szovjet-irodalomhoz komolyan nem számítható Bjelij, az emigrációban élő Remizov és Alexander Blok vagy Essenin műveit leszámítva, egyetlenegy sincs, amely az igazi írásművészet legma-

gasabb szintjét elérné. Félig-meddig inkább jó zsurnalisztika vagy olyan kvalitásosabb dilettáns-munka ez mind, amelynek a tagadhatatlan vonzóerőt inkább a benne ábrázolt, izgalmasan érdekes új világ, a levegő, a témák, az ismeretlen viszonyok és típusok újszerűsége adja meg.

A régi formákkal való szakítás megtörtént, de az új még nem alakult ki, mert nem született még meg az a kivételes nagy orosz szellem, aki kialakította volna. Ezért az összes mostani orosz írásoknak van valami zavaros, hybrid, szétfolyó bizonytalansága. A legtárgyilagósbab próza sem tud mindig szabadulni a ködös lírizmustól s a legfantáziagazdagabb részeket gyakran a legszárzabb okmányserűség szakítja meg.

Az egész irodalom szociális tartalmán érzik valami parancsszóra, vagy böles megfontoltság alapján történt beerőszakoltság. Sokszor szinte a hájánál fogva beráncigálva kerül be egy egészen más tárgykörbe az elmaradhatatlan szociális tendencia, ami aztán meglehetősen egyhangúságot áraszt el a kötet legellentétesebb darabjain.

Közös vonásuk az is, hogy valami ezúttal is jellegzetesen elválasztja őket az európai irodalomtól. Régente az orosz lélek misztikus hajlandósága volt ez, amelynek rejtelmessége szöges ellentétben áll Nyugat világos szemléletével. Az új orosz irodalom

új misztikuma a kollektív eszme. Ez jut egységes kifejezésre a mai szovjet irodalomban. Még a legapróbb, naturalista részletraaj is egy hatalmas közösséget reprezentáló tömeg kifejezése. A legszűkebb kör mögött is ott érezzük egy roppant idegen világ félelmes leheletét, amely új, talán az eddiginél is áthatolhatatlanabb misztikum jegyében szakítja el a mai Oroszországot is Európától.

Kállay Miklós.

Julien Benda, az Irástudók Árulásának híres szerzője egy rövid jegyzetében gúnyos hangon ír az írók nemzetközi kongresszusáról, ami a Napkelet multkori cikkét kiválóan igazolja. — A kongresszus az ellenfelek békülékenységének és szeretetének túlzó kilengése volt. Megtudtuk, hogy az individualizmusnak nincsenek jobb szószólói, mint a kommunizmusnak; hogy az ellentétek, melyek az embereket szembeállítják, legfőbb biztosítéka egyesülési szándékuknak; hogy a szovjet-kultúra a latinnak egyenes folytatása. («Talán éppen tagadása», amint valaki megjegyezte: viharos lehurrogása.) Egyik előadást eszméi tették érdekessé, a másikat a szónok személye, a harmadikét ismert közeli pálfordulása. Idézték, mire volna szükség; bizonyították, hogy meg is lesz; hogy már itt is van. Ökleiket emelgetve bizonyították.

Nouvelle Revue Francaise.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.

Helyettes szerkesztő: KÁLLAY MIKLÓS.

Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: IFJ. KOHL FERENC.